

EUROPA KAN ANDERS!

WIE NEE ZEI KAN NU JASTEMMEN

Pleidooi voor democratie, milieu & economie

Sammy van Tuyl

Sonsbeek
Publishers

INHOUD

Inleiding 9

- I** BURGER EN POLITIEK 12
  - 1.1 politiek algemeen
  - 1.2 Visie, haalbaarheid en angst Jo 22

- 2** EUROPA
  - 2.1 Zijn wij tegen Europa?
  - 2.2 Waarom Europa?
  - 2.3 Waarom onvrede over Europa?
  - 2.4 Meer Europa of minder Europa?
  - 2.5 Wat is Europa?

- 3** DEMOCRATIE
  - 3.1 Europa ondemocratisch en oncontroleerbaar
  - 3.2 Een democratisch Europa

- 4** ECONOMIE
  - 4.1. Overheid of markt?
  - 4.2 De kredietcrisis
  - 4.3 Economie op lange termijn
  - 4.4 Besluit

- 5** MILIEU: EEN GROENE MARKT
  - 5.1 Milieu
  - 5.2 Eigendom en vervuiling
  - 5.3 Effectief milieubeleid
  - 5.4 Huidig milieubeleid
  - 5.5 Milieu en economie
  - 5.6 Conclusies

- 6** OVERIG

7 TERUGBLIK: EUROPA IN NEDERLAND

7.1 De Nederlandse politiek en Europa

7.2 Waarom tegengestemd?

7.3 Het Verdrag van Lissabon

7.4 Belangentegenstelling

7.5 Conclusie

8 CONCLUSIE

9 OPROEP

BIJLAGE 1 ENKELE ENQUÊTE-RESULTATEN

BIJLAGE 2 LIBDEM

De Liberaal Democratische Partij

Uitgangspunten

BIJLAGE 3 POLITIEKE PARTIJEN EN EUROPA

CDA

ChristenUnie - Staatkundig Gereformeerde Partij

d66

GroenLinks

Liberaal Democratische Partij

Libertas

Newropeans

PvdA

PVV

Socialistische Partij

VVD

Over de auteur 104

Colofon

INLEIDING

Europa is niet geliefd. Althans dat denken velen. Zeker de laatste jaren heerst de opvatting dat Nederland zich tegen de Europese Unie heeft uitgesproken. Maar dat is een misvatting. Wie goed luistert naar de verschillende ideeën van de bevolking hoort een ander geluid. De meeste Nederlanders zijn niet tegen de Europese Unie, zij zijn tegen de Europese Unie zoals die nu functioneert. Op sommige terreinen vinden velen dat er zelfs meer Europa dan minder Europa moet zijn. Bijvoorbeeld op het gebied van buitenlands beleid. Of op milieugebied.

Op 1 juni 2005 heeft Nederland een duidelijke uitspraak over de Europese Unie gedaan: dit Europa willen wij niet. Maar welk Europa dan wel? We konden toen alleen 'ja' of 'nee' zeggen. Op 4 juni 2009 krijgt Nederland de kans zich daarover uit te spreken: bij de verkiezingen voor het Europees Parlement. De meeste politieke partijen willen eigenlijk meer van hetzelfde. Het mag een onsje meer of minder zijn, maar veel verschil is er niet. Maar het is ook mogelijk om voor een ander Europa te kiezen. Een Europa waar wij als burgers wel iets te zeggen hebben. Een Europa waarop je kunt bouwen, een Europa dat ertoe doet.

Wij geven hier een beeld van dat andere Europa. Drie thema's staan daarbij centraal: de besluitvorming, de economie en het milieu. Het eerste gaat over de controle op de macht en over de vraag of wij als Nederlandse burgers nog wel iets te vertellen hebben in Europa. Dat is nu niet het geval, maar er zijn mogelijke oplossingen. Het tweede thema gaat over hoe in Nederland en in Europa welvaart en welzijn te bevorderen. En het derde thema is essentieel voor ons welzijn op lange termijn. Er wordt wel veel over het milieu gepraat, maar de maatregelen zijn niet altijd effectief. Op alle drie thema's wordt in dit boekje een

visie gegeven die anders is dan die van de meeste politieke partijen in Nederland.

Op het moment dat dit boekje wordt geschreven – maart 2009 – is de kredietcrisis in volle gang en is er veel onzekerheid over de economische ontwikkeling in de nabije toekomst. Er zijn vele scenario's denkbaar: van een spoedig herstel tot een diepe recessie. We kunnen het eerste hopen, maar velen houden ook rekening met een meer sombere toekomst. De economie en de massale werkloosheid krijgen daarom terecht op dit moment veel aandacht in de media. Op korte termijn zullen overheden zich ook op het bestrijden van de crisis moeten richten. Het politieke debat zal in belangrijke mate daarover gaan. Maar ook hier wordt te weinig rekening gehouden met de Europese dimensie. Voor alle landen – en zeker voor Nederland - zou het beter zijn als er een gecoördineerde Europese aanpak van de crisis zou zijn. Als dat niet gebeurt, zal de crisis in Europa alleen maar langer duren. Ook zou het verkeerd zijn alleen maar te letten op de korte termijn. De drie thema's - democratie, economie en milieu - gaan dan ook vooral over de lange termijn.

Dit boekje is geschreven vanuit mijn ervaring bij de Europese Commissie, de Raad en de Nederlandse overheid. Het gaat over Europa, Europees beleid en over beleid met betrekking tot Europa. Daar gaan de Europese verkiezingen immers over. Voorzover nodig, zal ook worden uitgelegd hoe Europa werkt. Ook het Nederlands beleid komt aan de orde, met name waar dat de Europese en internationale ontwikkelingen raakt. Zo wordt er een apart hoofdstuk gewijd aan het begrip marktwerking en een aantal verkeerde beleidskeuzes die in dat verband gemaakt zijn.

Omdat ik verbonden ben aan de Liberaal Democratische Partij – de nieuwe sociaal-liberale partij van Nederland – zal uiteraard de visie van de liberaal democraten doorklinken. Dit boekje is evenwel geen verkiezingsprogramma. Voor wie meer wil weten over deze partij, wordt in bijlage 2 een korte presentatie gegeven. Duidelijk is dat wij een ander soort liberalisme voorstaan dan de VVD. In bijlage 3 zijn voorts de standpunten van een aantal politieke partijen over Europese onderwerpen kort weergegeven. De lezer kan in grote lijnen zien wel-

ke keus hij heeft. Om de leesbaarheid van de tekst te vergroten is zo weinig mogelijk met voetnoten en verwijzingen gewerkt en staan deze bij elkaar aan het einde van de tekst.

Het eerste hoofdstuk gaat over de politiek in het algemeen. Er is veel onvrede over de wijze waarop de politiek functioneert, niet alleen over Europa. En dat is niet verwonderlijk als je de ontwikkelingen van de laatste jaren beziet. De kloof tussen de burger en de politiek heeft veel te maken met een gebrek aan visie en soms ook een gebrek aan durf van de politici.

Hoofdstuk twee gaat nader in op Europa. Het gaat in op de achtergrond van de Europese Unie, op welke beleidsterreinen we meer of minder Europa willen en waarom er onvrede is over de wijze waarop de Europese Unie nu werkt.

Daarna volgt een hoofdstuk over democratie. Europa is op dit moment ondemocratisch en oncontroleerbaar. Dat moet anders en dat kan ook anders. De Nederlandse kiezer heeft bij het referendum in 2005 goed aangevoeld dat er een weeffout zit in structuur van de Europese Unie. Uitgelegd wordt waar die weeffout uit bestaat en welke oplossingen er mogelijk zijn.

Hoofdstuk vier gaat over economie. We beginnen met de relatie tussen markt en overheid. Daar is de laatste jaren veel verwarring over ontstaan, waardoor marktwerking is geïntroduceerd waar dat niet kan. Dat betekent niet dat markten gefaald hebben, veeleer hebben overheden gefaald. Daarna gaan we in op de kredietcrisis en welke valkuilen er zijn als ieder land zijn eigen koers gaat varen. Vervolgens komt aan de orde hoe de economie zich verder zal ontwikkelen als de kredietcrisis voorbij is. Landen als China en India zullen door blijven groeien en daar moeten wij nu al rekening mee houden.

Milieu en energie komen in hoofdstuk vijf aan bod. We kunnen niet doorgaan met het verder aantasten van onze leefomgeving. Dat vinden velen; het beleid dat gevoerd wordt is echter nauwelijks effectief. Wij pleiten voor een veel consistentere aanpak van de vervuiling. Dat kan alleen op Europees niveau.

In hoofdstuk zes wordt kort ingegaan op een aantal andere belangrijke onderwerpen, zoals veiligheid, immigratie, onderzoek en de uitbreiding van de Unie.

Hoofdstuk zeven geeft een terugblik hoe de Nederlandse politiek de afgelopen jaren met Europa is omgegaan. De Grondwet is overtuigend afgestemd; toch krijgen wij in wezen dezelfde Grondwet in de vorm van het Verdrag van Lissabon terug.

Hoofdstuk acht geeft enkele conclusies en in hoofdstuk negen wordt een oproep gedaan om bij de verkiezingen gemotiveerd te stemmen. Wie het niet met de inhoud van dit boekje eens is, heeft daartoe keus genoeg.

De verkiezingen van het Europees Parlement zijn niet populair. In de meeste landen is er een lage opkomst. In 1999 had Nederland een dieptepunt bereikt: nog geen 30% ging naar de stembus. In 2004 is het opkomstpercentage – mede dankzij een uitgebreide voorlichtingscampagne – gestegen tot 39%. Het is niet verbazend dat er weinig belangstelling voor deze verkiezingen is. De verschillen tussen de partijen zijn niet groot en de meeste Nederlandse EP-leden zijn onbekend bij het grote publiek. In hoofdstuk drie wordt uitgelegd hoe dat komt. Meestal gaan de verkiezingen voor het Europees Parlement ook nergens over. Maar nu kunt u kiezen tussen doormodderen op dezelfde weg - meer van hetzelfde - of kiezen voor een ander Europa, een Europa waar wij verder mee kunnen.

1

BURGER EN POLITIEK

1.1 POLITIEK ALGEMEEN

De tot nu toe ongekend grote verkiezingsoverwinning van de LPF op 15 mei 2002 was een schok voor Nederland. De kiezer had afgerekend met het beleid van de gevestigde politieke partijen. Men sprak van de kloof tussen burger en politiek. Dat er een vertrouwensbreuk was, kwam opnieuw aan het licht toen drie jaar later de Europese Grondwet, waar het overgrote deel van de politieke partijen voor was, door een grote meerderheid van de kiezers werd afgewezen.

De kloof tussen burger en politiek bestaat nog steeds. Zo bleek uit de enquête 21minuten.nl uit najaar 2007 dat het vertrouwen in de politiek laag is en dat de helft van de kiezers zich onvoldoende vertegenwoordigd voelt in de politiek ¹.

Oorzaken

De kloof tussen burger en politiek valt terug te voeren op een gebrek aan visie en inhoudelijk debat. De maatschappij verandert voortdurend en kiezers merken dat. Zij merken ook dat de overheid en de politieke partijen geen alomvattend en consistent beeld hebben van waar wij in de komende decennia naartoe moeten. Het gevolg is dat als er maatregelen genomen worden, deze niet in een totaal concept passen, waardoor zij vaak niet goed doordacht zijn, ongeloofwaardig en vaak ineffectief. Er zijn talloze voorbeelden te noemen, variërend van de misplaatste marktwerking in de zorg tot de volstrekt contraproductieve vliegtaks.

Politiek gaat om inhoud

Het wordt vaak over het hoofd gezien en soms ook uitdrukkelijk ontkend, maar politiek gaat over de inhoud. Kiezers willen politici en bestuurders die een duidelijke koers varen en die een beleid voeren waar kiezers vertrouwen in kunnen hebben. Dat betekent dat de inhoud voorop moet staan. Maar dan wel inhoud waar publiekelijk over gedebatteerd kan worden en die daadwerkelijk een antwoord biedt op de vragen en de zorgen die de kiezers hebben ².

Gebrek aan visie en inhoudelijk debat

Het is daarom van belang dat partijen eerst een duidelijke en consistente visie op de samenleving en de politiek hebben. Maar veel politieke partijen hebben geen consistente visie meer of hebben die nooit gehad. Het gevolg is dat er maatregelen genomen worden die haaks staan op wat de kiezers van die partijen hadden kunnen verwachten. Het hebben van een verkiezingsprogramma is daarvoor geen voldoende surrogaat want er doen zich altijd onverwachte ontwikkelingen voor, waar het verkiezingsprogramma geen uitspraak over doet, zoals nu bijvoorbeeld de kredietcrisis.

De PvdA bijvoorbeeld is verdeeld tussen een socialistische en een sociaal-liberale koers. De VVD heeft een liberale en een conservatieve vleugel. Waar twee stromingen met een verschillende benadering en maatschappijvisie elkaar in evenwicht moeten houden, is de koers voor de kiezer onduidelijk en heeft hij geen zekerheid waarop hij stemt. D66 heeft uit principe geen maatschappijvisie willen ontwikkelen en noemt zichzelf 'pragmatisch'. Dat wil zeggen: we doen wat ons goedgeeft wanneer dat zo uitkomt. Vandaar dat D66 het meestal goed doet in de peilingen wanneer zij in de oppositie zit en er weinig vertrouwen is in de regerende coalitie, maar zodra D66 regeringsverantwoordelijkheid gaat dragen, moet zij wel teleurstellen en zakt zij helemaal weg. Die cyclus heeft zich in het veertigjarig bestaan van D66 nu al drie keer voltrokken.

Het gebrek aan duidelijke uitgangspunten vertaalt zich in het ontbreken van een lange termijnvisie. Dat geldt voor de drie onderwerpen die in dit boekje behandeld worden: Europa, economie en milieu. Maar dat geldt ook voor andere onderwerpen, zoals de woningmarkt en de zorg.

Wanneer er geen stevige gemeenschappelijke basis is, is er ook angst om binnen de partij een inhoudelijke discussie te houden. Een duidelijk voorbeeld is de wijze waarop binnen de VVD onze toekomst in Europa is behandeld. Ik was destijds lid van de VVD en weet dat ongeveer de helft van de leden het niet eens was met de eurosceptische koers die de partij sinds het midden van de jaren negentig is gaan varen. Iedere poging tot een serieus debat daarover werd door de partijleiding in de kiem gesmoord, uit angst dat de verschillen te zeer naar

buiten zouden komen. Het gevolg is dat er geen duidelijke visie op onze toekomst in Europa is ontwikkeld. Geen wonder dat 65% van de VVD-stemmers bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 overweegt op een nieuwe partij te gaan stemmen als deze zich sterk maakt voor meer democratie in Europa³.

Niet alleen de VVD heeft zich schuldig gemaakt aan gebrek aan visie op Europa. Dat geldt voor bijna alle politieke partijen. Zo was Frans Timmermans, de huidige Staatssecretaris voor Europese Zaken, namens de Tweede Kamer afgevaardigd om deel te nemen aan de Conventie die in 2002-2003 de Europese Grondwet voorbereidde. In de loop van dat proces heeft hij in het gebouw van de Tweede Kamer verslag uitgebracht aan in Europa geïnteresseerde PvdA-leden. Ik woonde deze bijeenkomst als toehoorder bij. Toen gevraagd werd naar de noodzakelijke verbetering van de democratie in Europa, zei hij met zoveel woorden dat hij dat niet haalbaar achtte en dat het geen zin had zich daarvoor in te zetten. Achter in de zaal keken wij elkaar verbaasd aan: 'dit kan toch niet waar zijn', zeiden PvdA-leden tegen elkaar. Inmiddels is bekend waartoe dat geleid heeft.

Over een aantal essentiële zaken voor onze toekomst is geen wezenlijk debat geweest. Niet binnen de politieke partijen en niet tussen de partijen. Er is soms wel discussie, maar meer over de details dan over de wezenlijke zaken. Er zijn voorbeelden genoeg. Hoeveel tijd is er in de politieke arena en in de media besteed aan Fitna? En hoeveel tijd aan een fundamenteel debat over milieu of over Europa?

Wil de politiek het vertrouwen van de burger terugwinnen, dan zal zij moeten beginnen met een coherente lange termijn visie te ontwikkelen voor die onderwerpen waarover de burger zich zorgen maakt. Een lange termijn visie, gebaseerd op duidelijke uitgangspunten⁴.

Ik ben er daarom trots op dat de Liberaal Democratische Partij een ander benadering kiest. Zo hebben wij veel aandacht besteed aan het formuleren van onze uitgangspunten. Deze zijn zo geschreven dat zij niet tijdsgebonden zijn.

1.2 VISIE, HAALBAARHEID EN ANGST

Een andere reden waarom politici vaak geen lange termijn visie willen

geven is omdat dat ‘niet haalbaar’ zou zijn. Zo vond men het niet wenselijk om een visie op onze toekomst in Europa te geven omdat dat in nationaal of Europees verband niet haalbaar zou zijn. Hetzelfde geldt voor de woningmarkt. De woningmarkt functioneert in Nederland gebrekkig en er is sprake van grote onevenwichtigheden. Starters op de woningmarkt kunnen daarover meepraten. Maar er is geen enkele politieke partij die de zaak openbreekt en de discussie om verbeteringen door te voeren vanuit een fundamentele visie voert. Het argument is dat een dergelijke conceptuele aanpak niet haalbaar zou zijn. Maar daarmee wordt het paard achter de wagen gespannen.

Politici moeten beginnen met aan te geven waar zij naar toe zouden willen als zij het voor het zeggen zouden hebben, hoe de wereld er volgens hen idealiter uit zou zien. Dan weet de kiezer waar hij op stemt. Pas na de verkiezingen moeten de partijen compromissen sluiten en kan een stappenplan worden gemaakt hoe dat einddoel te bereiken.

Nu gebeurt vaak het omgekeerde: eerst wordt gezien wat haalbaar is in het kader van eventuele coalitiebesprekingen. Daar wordt het verkiezingsprogramma vervolgens op afgestemd. Het resultaat is dat gevestigde belangen op korte termijn een betere oplossing op lange termijn vaak in de weg staan.

Een andere reden waarom geen lange termijnvisie wordt gegeven is angst. Veel politici zijn bang over een onderwerp een fundamentele discussie te voeren. Ofwel omdat zij het onderwerp niet goed beheersen en dus de consequenties van een beleidswijziging niet overzien. Ofwel omdat zij bang zijn om kiezers af te schrikken en daardoor stemmen te verliezen. Ook hier is Europa een duidelijk voorbeeld. De dag na het referendum, te weten op 2 juni 2005, heeft de Tweede Kamer besloten dat er een brede maatschappelijke discussie over onze toekomst in Europa gehouden zou moeten worden. Toen in de loop van de tijd duidelijk werd wat een fundamentele discussie zou inhouden, zijn de meeste politieke partijen afgehaakt en uiteindelijk is er helemaal geen discussie gehouden. Het CDA heeft het onderwerp zelfs taboe verklaard bij de Tweede Kamerverkiezingen van november 2006.

Voor de drie onderwerpen die in dit boekje centraal staan, te weten democratie, economie en milieu, wordt een beleid geschetst dat bijna zeker in de komende jaren niet ‘haalbaar’ zal zijn. Daar gaat het nu ook

niet om. Het gaat erom een visie te geven op waar wij naartoe willen. En als een deel van de Nederlandse kiezers die visie volgt, is de volgende stap het overtuigen van andere partijen. In Europa zijn dat ook andere lidstaten. De visie die in dit boekje gegeven wordt is uiteindelijk ook voor hen van belang.

1. Zie: http://www.21minuten.nl/21minuten/images/21minuten_2007_rapport.pdf
2. zie ook Willem Breedveld, ‘De stamtafel regeert’ (2005), Spectrum, Utrecht
3. zie enquêteresultaten, bijlage 1
4. Zie bijlage 2

EUROPA

2.1 ZIJN WIJ TEGEN EUROPA?

De eerste keer tot nu toe dat er levendig over Europa gediscussieerd werd, was in de drie weken voorafgaand aan het referendum over de Grondwet op 1 juni 2005. Dat heeft geresulteerd in een hoge opkomst bij het referendum van 63%, aanzienlijk meer dan bij de Europese verkiezingen. Maar het ging dan ook ergens over.

De uitslag van het referendum was ondubbelzinnig: een grote meerderheid van 62% was tegen de ratificatie van de Europese Grondwet. Vrijwel alle politieke partijen waren verbijsterd: zij waren in meerderheid voor de Grondwet en de kiezers hadden hun standpunt niet gevolgd. Velen, ook in het buitenland, hebben dit resultaat uitgelegd als of Nederland zich tegen Europa zou hebben gekeerd. Nederland was altijd een van de meest enthousiaste leden van de Europese Unie en dat was nu plotseling veranderd. Deze conclusie is niet alleen voorbarig, hij is ook onjuist.

Dat bleek al heel snel bij de eerste peilingen. Op vrijdag 3 juni had het radioprogramma stand.nl – dat tussen de middag op radio 1 wordt uitgezonden – de stelling geponeerd ‘Nederlanders zijn anti-Europa’. Deze stelling werd door 80% van de luisteraars verworpen. Maar ook uit ander onderzoek blijkt dat de kiezers in meerderheid niet tegen de Europese Unie zijn. Zo heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken in maart-april 2006 een onderzoek via een website laten doen. Van de bijna honderdduizend personen die de vragenlijst hadden ingevuld bleek 68% het een goede zaak te vinden dat Nederland lid is van de Europese Unie. Een duidelijke minderheid van 16% vond dat een slechte zaak¹. En toch blijkt volgens diezelfde enquête tweederde van de deelnemers tegen de Grondwet te hebben gestemd.

De conclusie is dus dat wij niet tegen Europa zijn, maar tegen het Europa zoals dat nu functioneert. Dat wordt door verschillende onderzoeken bevestigd. Ondanks dat wordt in de media en ook in de Haagse politiek het beeld opgeroepen dat Nederland zich tegen de Europese

Unie heeft gekeerd, dat Nederland eurosceptisch is geworden.

Nederlanders beseffen heel goed dat wij Europa nodig hebben, niet alleen voor onze welvaart, maar ook voor steeds meer andere zaken. Alle belangrijke problemen waar wij nu voor staan kan Nederland niet alleen oplossen. Denk aan de kredietcrisis, maar ook aan het milieu en hoe om te gaan met de verdergaande globalisering.

2.2 WAAROM EUROPA?

Een korte beschrijving van de ontwikkeling van de Europese Unie laat zien waarom de Unie ontstaan is en wat haar belang is.

Ontstaan

De Europese integratie begon na de Tweede Wereldoorlog. Europa had in een periode van nog geen dertig jaar twee wereldoorlogen meegemaakt. Er waren miljoenen doden gevallen en een groot deel van Europa lag in puin. Al kort na de oorlog, op 19 september 1946, hield Sir Winston Churchill een redevoering in Zürich, waarin hij voorstelde een soort Verenigde Staten van Europa te vormen zodat Europa voortaan in vrede en veiligheid zou leven.

De Franse minister van Buitenlandse Zaken, Robert Schuman, lanceerde op 9 mei 1950 zijn voorstel om een Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) te vormen. Het doel daarvan was de economieën van de Europese landen nauw met elkaar te verweven: dit zou niet alleen de economie versterken, maar ook in de toekomst oorlog voorkomen. Het EGKS verdrag werd in 1951 getekend door België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland (de ‘Zes’). Eén van de belangrijkste nieuwe elementen was de oprichting van een Hoge Autoriteit, die tot taak had de belangen van de Gemeenschap te behartigen.

Op voorstel van de Benelux-landen werd enkele jaren later onderhandeld over een verdere integratie: het instellen van een gemeenschappelijke markt en een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot energie. In 1957 werd het Verdrag van Rome ondertekend, waarin de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) per 1 januari 1958 werd geregeld. De EEG had als doel geleidelijk de handelsbelemmeringen tussen de lidstaten op te heffen. Zo werden de on-

derlinge douanetarieven in stapjes verminderd, om met ingang van 1970 geheel te verdwijnen.

Met het instellen van de EEG hebben de lidstaten een aantal bevoegdheden aan de gemeenschap overgedragen. Hiertoe werd een aantal gemeenschappelijke instellingen in het leven geroepen: de Commissie, de Raad, het Parlement en het Hof van Justitie.

De taak van de Commissie is erop toe te zien dat het verdrag wordt toegepast en dat de besluiten die de instellingen krachtens het verdrag nemen worden uitgevoerd. De Raad bestaat uit vertegenwoordigers van de lidstaten op ministerieel niveau en heeft beslissingsbevoegdheid. Het Parlement wordt sinds 1979 door de kiezers van de lidstaten rechtstreeks gekozen en heeft in de loop der tijd steeds meer bevoegdheden gekregen. Het Hof van Justitie heeft een belangrijke rol gespeeld in de integratie door te zorgen voor een gemeenschappelijke interpretatie van de regels en erop toe te zien dat de lidstaten zich aan de afspraken hielden.

In 1973 werd de Gemeenschap uitgebreid met Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk; in 1981 kwam Griekenland erbij en in 1986 Spanje en Portugal.

Eén markt, één munt

Het verdwijnen van de douanetarieven houdt nog niet in dat je echt één gemeenschappelijke markt hebt. Als ieder land zijn eigen regels hanteert voor de eisen waaraan producten moeten voldoen op bijvoorbeeld het gebied van veiligheid, dan kunnen producenten niet van één geïntegreerde markt profiteren. Ook consumenten kunnen dan niet onbelemmerd goederen uit andere landen kopen. Vandaar dat in 1985 de Commissie een voorstel heeft gedaan om voor eind 1992 de Interne Markt te voltooien. In de Interne Markt zouden goederen en diensten geheel vrij door de Europese Unie kunnen circuleren. Een Nederlandse exporteur kan daardoor een product maken dat hij in de gehele Europese Unie kan verkopen. Omgekeerd kan de Nederlandse consument producten uit de hele Unie in Nederlandse of buitenlandse winkels aantreffen. Dat heeft veel voordelen.

Om de Interne Markt te realiseren moesten voor een groot aantal goederen en diensten gemeenschappelijke regels opgesteld worden. Bij-

voorbeeld op het gebied van veiligheid, consumentenbescherming, betrouwbaarheid van diensten, enz. Teneinde de besluitvorming te vergemakkelijken werd in 1985 een wijziging op het verdrag aangenomen, de Europese Akte. Deze bepaalde onder meer dat de Raad een groot aantal besluiten ten behoeve van de Interne Markt met gekwalificeerde meerderheid kon nemen in plaats van met unanimititeit. Dat wil zeggen dat individuele lidstaten dergelijke besluiten niet konden tegenhouden: zij konden voortaan door de andere overstemd worden.

Zolang de lidstaten ieder een eigen munt hebben, bestaat er wisselkoersonzekerheid. Dat belemmerde de handelstransacties en daarmee de werking van de Interne Markt. In 1992 is daarom het Verdrag van Maastricht gesloten, dat bepaalde dat er één Europese munt zou komen: de euro. Deze is in 2002 als munteenheid in verschillende lidstaten ingevoerd. De euro heeft inmiddels voor veel stabiliteit gezorgd. Zonder de euro zou onze financiële sector en onze economie door de kredietcrisis een nog veel grotere schade hebben opgelopen.

Meer beleidsterreinen

Naarmate de wereld internationaal steeds meer geïntegreerd raakt en er steeds meer problemen met een grensoverschrijdend karakter komen, heeft het zin om meer beleidsterreinen op Europees niveau te behandelen. Gaandeweg zijn er daarom meer terreinen waarop Europa bevoegdheden heeft gekregen. Te denken valt bijvoorbeeld aan milieuwetgeving, maar ook aan een gemeenschappelijk onderzoeksbeleid. Het eerste is noodzakelijk omdat de milieuvervuiling zich niet aan nationale grenzen houdt. Het tweede omdat wetenschappelijk onderzoek vaak zo gespecialiseerd is dat je meer kunt bereiken als je onderzoekstaken bundelt en de beste wetenschappers op een bepaald gebied laat samenwerken.

Sinds het verdrag van Maastricht kent de Europese Unie ook een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, zij het dat de lidstaten daarbij het laatste woord hebben. Ook op het gebied van justitie en binnenlandse zaken heeft Europa een steeds belangrijker rol.

Uitbreidingen en besluitvorming

In 1995 werd de Europese Unie uitgebreid met Oostenrijk, Finland en Zweden. Op 1 mei 2004 traden 10 nieuwe lidstaten toe: Cyprus, Est-

land, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slowakije, Slovenië en Tsjechië. Met deze grootste uitbreiding in haar geschiedenis omvatte de Europese Unie 25 lidstaten. In 2007 traden Bulgarije en Roemenië toe, zodat de Europese Unie nu uit 27 lidstaten bestaat met in totaal 500 miljoen inwoners.

De instellingen en de besluitvormingsprocedure van de Europese Unie zijn destijds ontworpen voor een gemeenschap van zes lidstaten. Het was duidelijk dat deze niet meer zouden voldoen in een Unie die meer dan vier keer zo groot is. In het Verdrag van Maastricht in 1992 is daarom bepaald dat deze zouden worden herzien. Dat is gebeurd bij het Verdrag van Amsterdam in 1997. Maar de herziening had nog niet tot een bevredigende oplossing geleid. Onder meer was de stemverhouding tussen de grote en de kleinere lidstaten niet bevredigend. In het Verdrag van Nice (2000) volgde een nieuwe aanpassing, maar ook deze voldeed niet. Daarom werd in de Verklaring van Laken uit december 2001 een Conventie bijeengeroepen; deze heeft de Europese Grondwet opgesteld. De Grondwet moest, zoals alle andere verdragen, door iedere lidstaat afzonderlijk goedgekeurd - geratificeerd - worden. In verschillende lidstaten werd daartoe een referendum gehouden. In Frankrijk (29 mei 2005) en Nederland (1 juni 2005) werd de Grondwet door de bevolking afgewezen. De bepalingen van de Grondwet zijn uiteindelijk nagenoeg geheel overgenomen in het Verdrag van Lissabon (2007), dat nu ter ratificatie door de lidstaten voorligt. Bijna alle lidstaten hebben dat nu geratificeerd, ook Nederland. In Ierland heeft de bevolking zich in een referendum op 13 juni 2008 tegen het Verdrag van Lissabon uitgesproken.

Waar gaat Europa over, waar gaat Europa niet over?

Veel van de regelgeving in Nederland en in de andere lidstaten wordt door de Europese Unie bepaald. Er wordt weleens gezegd dat 60% van onze wetgeving van Europa afhankelijk is. Anderen zeggen dat het 'slechts' 30% is.

Waar Europa precies over gaat is nauwkeurig in het verdrag geregeld. Op een groot aantal terreinen, die hoofdzakelijk met de Interne Markt te maken hebben, heeft Europa de bevoegdheid om voor de lidstaten bindende regelgeving vast te stellen. Dat kan via verordeningen, die rechtstreekse werking in de lidstaten hebben, of via richtlijnen, die de

lidstaten verplichten deze in nationale wetgeving om te zetten. Essentieel is dat Europa bindende regelgeving aan de lidstaten kan opleggen en dat deze regelgeving in de Raad met gekwalificeerde meerderheid wordt aangenomen. Individuele lidstaten kunnen dus overstemd worden. Dat is al zo sinds de Europese Akte van 1985.

Daarnaast is er een groot aantal beleidsterreinen, waar Europese coördinatie plaatsvindt en Europa aanbevelingen kan geven, maar de lidstaten zijn niet verplicht deze op te volgen. Een voorbeeld is het arbeidsmarktbeleid, waar in Europees verband het beleid van de lidstaten met elkaar vergeleken wordt en bezien wordt welke maatregelen het beste werken: de 'best practices'.

Nederland en Europa

Nederland was één van de zes lidstaten die de Europese Gemeenschap, die later de Europese Unie is geworden, hebben opgericht. Nederland heeft daarom vanaf het begin van de Europese integratie kunnen profiteren. Het Centraal Planbureau heeft in 2008 berekend dat de jaarlijkse voordelen voor de Nederlandse economie nu tussen € 1.500 en € 2.000 per inwoner bedragen². Het Centraal Planbureau voegt daaraan toe dat het nog even kan duren voordat alle voordelen van de Europese integratie gerealiseerd zijn. Op den duur zou het jaarlijks voordeel voor Nederland kunnen oplopen tot € 5.000 of meer per inwoner.

2.3 WAAROM ONVREDE OVER EUROPA?

Als de Europese Unie zoveel voordelen voor Nederland oplevert, hoe komt het dan dat er toch zoveel onvrede over Europa is?

Een belangrijke reden voor die onvrede is dat er geen duidelijke koers is. Waar gaat Europa naar toe en wat is onze rol daarin? Mensen hebben het gevoel dat de ontwikkelingen te snel gaan en dat Europa als een sneltrein voortdendert, zonder dat iemand weet waar naartoe. In de zomer van 2005 heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken naar aanleiding van de uitslag van het referendum een onderzoek laten doen naar de stemming onder de bevolking³. Uit het onderzoek bleek dat er een zeer negatieve stemming heerste. Er is brede steun voor de EU, maar de Unie functioneert niet goed en de veranderingen gaan te snel. Men heeft behoefte aan 'grip' op Europa. Daar ontbreekt het op dit moment nog steeds aan.

Deze conclusies worden bevestigd door het onderzoek dat wij onlangs hebben laten doen. Op de vraag waarom mensen tegen de Grondwet hebben gestemd, gaf 56% aan dat wij als Nederlanders te weinig invloed op de Europese besluitvorming hebben⁴.

Deze gevoelens zijn terecht. Zoals in het volgende hoofdstuk uiteengezet zal worden, zit er een weeffout in het Europese besluitvormingsproces, zeker na de recente uitbreidingen. Er is daardoor in Europa onvoldoende controle op de macht. Het gevolg is dat met name de inwoners van kleinere lidstaten het gevoel hebben dat zij geen grip meer op de ontwikkelingen hebben. Daar valt wel iets aan te doen, namelijk door Europa democratischer te maken, zie hiervoor het volgende hoofdstuk.

2.4 MEER EUROPA OF MINDER EUROPA?

Vaak wordt gezegd dat de oplossing voor de onvrede zou zijn dat Europa zich met minder onderwerpen zou moeten bezighouden. Minder Europa dus. Maar soms is er ook kritiek dat Europa te weinig doet, bijvoorbeeld op het gebied van milieu of van buitenlands beleid. Hier zou men willen dat Europa krachtadiger kan optreden.

Algemeen

Voor het overdragen van een bevoegdheid aan Europa is altijd een verdragswijziging nodig⁵. Dat betekent dat het parlement of de bevolking van de lidstaten de verdragswijziging moeten goedkeuren (ratificeren). Bevoegdheden worden alleen maar overgedragen als dat voordelig is voor de lidstaten. Een duidelijk voorbeeld is de Interne Markt, waardoor de economieën van Europa beter geïntegreerd worden en zowel consumenten als producenten baat hebben bij de daarmee behaalde schaalvoordelen. Een Nederlandse producent kan nu producten maken voor één markt van 500 miljoen consumenten in plaats van voor 16 miljoen. Een ander voorbeeld is het milieubeleid. Veel milieuvervuiling is grensoverschrijdend en het is voor een afzonderlijke lidstaat vaak niet of nauwelijks effectief daar iets aan te doen.

Bij iedere bevoegdheid die overgedragen wordt, moet er dus een duidelijke reden zijn om dat te doen. Hetzelfde geldt voor het eventueel terughalen van bevoegdheden.

Bij de afweging of wij wel of niet bevoegdheden aan Europa willen

overdragen moet goed bedacht worden dat wat voor Nederland geldt, ook voor andere lidstaten geldt. Natuurlijk is het vervelend als wij in Nederland niet geheel zelfstandig eisen aan de veiligheid van grasmaaiers kunnen stellen. Maar wij willen wel graag dat een Italiaanse producent in ieder geval de Europese norm moet respecteren, zodat er geen onveilige grasmaaiers in Nederland verkocht worden. Omgekeerd vinden wij het prettig dat Duitsland niet zomaar Nederlandse producten mag weigeren door eenzijdig de regels aan te scherpen.

Eenzelfde overweging geldt bijvoorbeeld ook voor ethische kwesties. Veel Nederlanders vinden dat Europa het stierenvechten in Spanje zou moeten verbieden. Maar wat zouden wij ervan vinden als Spanje – of andere Europese landen – zich dan met ons abortus- of euthanasiebeleid zouden bemoeien? Misschien is het beter om dit soort onderwerpen aan de lidstaten over te laten.

Meer Europa

Veel Nederlanders zouden graag zien dat Europa meer bevoegdheden krijgt op het terrein van buitenlands beleid. Nu kan de Europese Unie wel gemeenschappelijke standpunten innemen, maar alleen als alle lidstaten het daarmee eens zijn. Dat vergt de nodige tijd. Als de lidstaten verdeeld zijn, zoals bij de oorlog in Irak, kan de Europese Unie niet optreden. Bij het conflict tussen Georgië en Rusland om Zuid-Ossetië in de zomer van 2008 heeft Europa, mede dankzij een doortastend optreden van voorzitter president Sarkozy, wel een duidelijke rol gespeeld.

Ook op het gebied van milieu zouden veel Nederlanders meer bevoegdheden aan Europa willen overdragen. De milieuvervuiling die ons het meeste zorgen baart – de klimaatverandering – is nu eenmaal grensoverschrijdend.

De kredietcrisis laat zien dat een grotere Europese rol bij het toezicht op de financiële sector dringend gewenst is. Ook zal de crisis minder lang duren als er een gecoördineerde Europese aanpak komt om de vraaguitval te beperken.

Minder Europa

In sommige gevallen vinden wij dat Europa maatregelen neemt die te verstrekkend zijn. Een voorbeeld is de zogenoemde ladderrichtlijn⁶,

waardoor het onder bepaalde omstandigheden niet meer toegestaan zou zijn vanaf een ladder te werken. Het gaat om het waarborgen van veilige arbeidsomstandigheden. Daar kan op zich niemand tegen zijn. Maar is dat een taak voor Europa? Je zou kunnen stellen dat het een Europese taak is om, in verband met het werken over de grens, te zorgen voor veilige werkomstandigheden in alle lidstaten. Dat is ook de reden voor het opstellen van de richtlijn. Maar je kunt ook betogen dat wie ergens anders gaat werken, zich aan de omstandigheden van dat land moet aanpassen.

Een ander voorbeeld is een radiospotje over kip: “kip, het meest veelzijdige stukje vlees.” Het radiospotje sluit af met de mededeling dat de campagne gevoerd wordt met steun van de Europese Unie. De eerste vraag die daarbij opkomt is of de overheid wel reclame moet maken, voor welke soort vlees dan ook. Maar waarom Europa zich hiermee bemoeit, is mij geheel onduidelijk. De meeste kippen gaan namelijk niet uit vrije wil de grens over en welk soort vlees men eet, hangt van de eetgewoontes in iedere lidstaat af. Zouden de Europese ambtenaren niet beseffen dat ze met deze mededeling eerder anti-Europese gevoelens aanwakkeren dan het omgekeerde?

Conclusie

Het is belangrijk goed te onderscheiden welke beleidsterreinen wij aan Europa willen overdragen en welke niet. Er zijn voorbeelden, waar de Europese bemoeienis te ver gaat, maar er zijn eigenlijk veel meer terreinen waar we zouden willen dat Europa – al of niet geleidelijk - meer bevoegdheden krijgt. Het al of niet overdragen van bevoegdheden over Europa is evenwel geen oplossing voor de structurele onvrede over Europa. Die heeft meer te maken met de invloed op de besluitvorming en met de controle op de macht. Zie hiervoor hoofdstuk 3.

2.5 WAT IS EUROPA?

Is Europa nu een superstaat? Of alleen een samenwerkingsverband tussen lidstaten? Het antwoord is: geen van beide.

Enerzijds heeft de Europese Unie kenmerken van een staat en vormt zij daarmee een bestuurslaag die boven de Nederlandse regering staat. Anderzijds bestaat de Europese Unie uit soevereine staten met ieder een eigen identiteit en eigen bevoegdheden.

Op alle gebieden waar de Europese Unie regelgevende bevoegdheden heeft, kan het als een supranationale instelling, als een extra bestuurslaag, gezien worden. Op die terreinen kunnen de lidstaten geen zelfstandige besluiten meer nemen. Dat geldt bijvoorbeeld voor het monetair beleid: de Europese Centrale Bank stelt de rente vast en de centrale banken van de lidstaten hebben niet de mogelijkheid een eigen beleid te voeren.

Ondanks het supranationaal karakter van de Europese Unie, blijven de lidstaten op de terreinen waar geen bevoegdheden zijn overgedragen, soevereine staten. In dat opzicht is er dus geen sprake van een federatie of een soort ‘Verenigde Staten van Europa’.

Het essentiële verschil met de Verenigde Staten van Amerika is dat in de Europese Unie voor een wijziging van de spelregels, voor een wijziging van het verdrag dus, de goedkeuring door alle lidstaten wordt vereist, waarbij iedere lidstaat zijn eigen ratificatieproces volgt. In de Verenigde Staten van Amerika is voor een wijziging van de constitutie – de grondwet van de Verenigde Staten – goedkeuring door driekwart van de staten vereist. De constitutie kan dus gewijzigd worden tegen de zin van staten als Texas en Californië.

Een ander kenmerk van Europa is dat ieder land zijn eigen karakter en identiteit behoudt. Dat maakt Europa ook uniek. Italië is duidelijk een heel ander land dan Zweden, met een andere taal, andere eetgewoonten, andere cultuur. En zo is Nederland een heel ander land dan Ierland. Maar ook binnen de lidstaten is er verschil in culturele identiteit. In Brabant is er een andere cultuur dan in Groningen, ook al spreekt men dezelfde taal.

Een angst bij velen is dat de Europese integratie tot verlies van de eigen nationale identiteit zal leiden. Die vrees is begrijpelijk, maar ongegrond. Het feit dat een broodrooster voor de hele Europese markt van 500 miljoen consumenten gemaakt kan worden, betekent nog niet dat de afzonderlijke landen daarmee hun identiteit verliezen. Misschien kan zelfs het omgekeerde betoogd worden: juist door de Europese integratie zijn wij in staat producten op grotere schaal te maken en worden de Europese landen afzonderlijk niet weggeconcurrereerd door bedrijven uit grotere economieën als de Verenigde Staten.

Het karakter van Europa is juist de verscheidenheid aan culturen en gebruiken, zowel binnen de lidstaten als tussen de lidstaten onderling. Europa moet die verscheidenheid koesteren, het is een wezenlijk onderdeel van de Europese identiteit. Wij hoeven niet bang te zijn dat de Nederlandse cultuur en gebruiken door de Europese integratie verloren zullen gaan.

Europa heeft dus zowel elementen van een supranationale staat als van een samenwerkingsverband tussen soevereine lidstaten.. Europa is echter niet alleen een ‘samenwerkingsverband’, zoals sommige politici (onder meer van CDA en VVD) zeggen. Dat is ronduit misleidend. Als supranationale staat kan Europa bindende regels opleggen. Als samenwerkingsverband kan het beleid van lidstaten op elkaar afgestemd worden en kunnen zij via een procedure van ‘best practices’ van elkaar leren. Het probleem is dat de besluitvorming van die supranationale staat niet goed geregeld is. Europa heeft macht, maar die macht gaat buiten de burgers om en die macht wordt niet gecontroleerd. Dat is de reden van de onvrede over Europa, ook in Nederland. Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

- 1 Zie Ministerie van Buitenlandse Zaken (2006), NederlandinEuropa.nl. De aanhang van vrijwel alle politieke partijen vindt het lidmaatschap van de Europese Unie in meerderheid een goede zaak. De laagste percentages zijn te vinden bij de aanhang van SGP en LPF, waarvan 41% het een goede zaak vindt en 36% resp. 32% een slechte zaak.
- 2 http://www.cpb.nl/nl/news/2008_25.html
- 3 ‘Kom maar naar de camping! Tijd voor een reality check’, eindrapport focusgroepen Buitenlandse Zaken, Anker Solutions, New York en Amsterdam, september 2005.
- 4 Zie bijlage 1
- 5 Er is een uitzondering: artikel 308 van het verdrag bepaalt dat de Raad met eenparigheid van stemmen op voorstel van de Commissie maatregelen mag nemen indien dat noodzakelijk is om een der doelstelling van de Gemeenschap te verwezenlijken, zonder dat dit het verdrag in de daartoe vereiste bevoegdheden voorziet.
- 6 Richtlijn 2001/45/EG van het Europees Parlement en de Raad d.d. 27 juni 2007 tot wijziging van Richtlijn 89/655/EEG van de Raad betreffende minimumvoorschriften inzake veiligheid en gezondheid bij het gebruik door werknemers van arbeidsmiddelen op de arbeidsplaats.

3

DEMOCRATIE

3.1 EUROPA ONDEMOCRATISCH EN ONCONTROLEERBAAR

Controle op de macht

Een van de belangrijkste elementen van onze democratie is dat de macht gecontroleerd wordt. Burgers moeten een herkenbare invloed op de besluitvorming hebben en zij moeten degenen die de besluiten genomen hebben ter verantwoording kunnen roepen. Zo werkt de politiek in Nederland. De regering kan aanblijven zolang zij het vertrouwen geniet van de meerderheid in het Parlement en de kiezers kunnen bij Kamerverkiezingen politici kiezen waarvan zij het vertrouwen hebben dat zij hun taken goed zullen uitvoeren.

In Europa ontbreekt een dergelijke controle op de macht. De besluitvorming is ondoorzichtig en ongrijpbaar. Veel Nederlanders hebben het gevoel dat zij niets meer in te brengen hebben. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat dat een van de redenen was dat Nederland tegen de Grondwet gestemd heeft. In dit hoofdstuk zal ik nader uiteenzetten dat de kiezers dat juist hebben aanvoeld, veel beter dan de politici in Den Haag. Er is een weeffout in de Europese besluitvorming, waardoor burgers – en vooral die van de kleinere lidstaten – weinig invloed meer op de besluitvorming hebben. Zolang dat niet verandert, zal de onvrede over de Europese Unie blijven. Er valt echter wel iets aan te doen.

Besluitvorming in Europa

In de loop der tijd is de besluitvorming in de Europese Unie gewijzigd, waarbij het Europees Parlement steeds meer invloed heeft gekregen. Zie het kader (pagina 26-28) voor een beschrijving van het wetgevingsproces en de drie daarbij betrokken instellingen: de Commissie, de Raad en het Parlement. Het kader beschrijft in hoofdlijnen het meest gangbare besluitvormingsproces, namelijk daar waar de Raad en het Parlement het beide met de wetgeving eens moeten zijn.

BESLUITVORMING IN EUROPA

Bij de besluitvorming zijn drie instellingen betrokken: de Europese Commissie, De Raad en het Europees Parlement.

De Europese Commissie

De Europese Commissie is het centrale orgaan in de Unie. Zij behartigt de belangen van de Unie als geheel. De Commissie heeft tot taak erop toe te zien dat de bepalingen van het verdrag worden uitgevoerd. De Commissie is de enige instelling die bij de Raad en het Parlement wetsvoorstellen kan indienen. De Commissie heeft beslissingsbevoegdheid, onder meer op het gebied van het mededingingsrecht. Omdat de Commissie tot taak heeft de belangen van de Unie als geheel te behartigen, is een sterke Commissie in het belang van de kleinere lidstaten.

De leden van de Commissie worden voor een periode van vijf jaar door de Raad benoemd en ieder lid heeft een eigen portefeuille. Tot 2004 bestond de Commissie uit twee leden van de grotere lidstaten (Duitsland, Frankrijk, Spanje, het Verenigd Koninkrijk) en een uit de kleinere lidstaten. Omdat het aantal Commissarissen na de uitbreiding van 2004 te groot werd, is besloten dat na 2004 ook de grotere lidstaten slechts één Commissaris mochten leveren. De Commissie bestaat nu dus uit 27 leden. Bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon wordt de Commissie na 1 november 2014 verkleind tot tweederde van het aantal lidstaten.

Europese Raad

De Europese Raad bestaat uit de staatshoofden of regeringsleiders van de lidstaten. Hij komt twee keer per half jaar bijeen en bepaalt de algemene politieke beleidslijnen van de Europese Unie. Nu rouleert het voorzitterschap van de Raad om de zes maanden tussen de lidstaten. Bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon krijgt de Europese Raad een vaste voorzitter. De Europese Raad draagt de voorzitter van de Commissie voor, die het Parlement vervolgens mag 'kiezen'.

Indien het Parlement de kandidaat afwijst, moet de Europese Raad een nieuwe kandidaat voordragen.

De Raad

De Raad van ministers, of kortweg de Raad, oefent samen met het

Europees Parlement de wetgevingstaak en de begrotingstaak uit. Hij bestaat uit één vertegenwoordiger van iedere lidstaat op ministerieel niveau, die gemachtigd is om de regering van zijn lidstaat te binden. De Raad komt in verschillende formaties bijeen: Raad Algemene Zaken, Ecofinraad, Landbouwrraad, enz. Het voorzitterschap rouleert om de zes maanden tussen de lidstaten. Over veel onderwerpen kan de Raad met gekwalificeerde meerderheid besluiten. Hierbij heeft iedere lidstaat een aantal stemmen, dat afhangt van de bevolkingsomvang. Er is sprake van een gekwalificeerde meerderheid als 255 van de 345 stemmen voor het voorstel zijn en een meerderheid van de lidstaten voor stemt. Bovendien moeten de voorstanders tenminste 62% van de bevolking vertegenwoordigen. Bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon worden deze criteria eenvoudiger: 55% van de lidstaten moet voor stemmen, die 65% van de bevolking vertegenwoordigen; een blokkerende minderheid moet minimaal uit vier lidstaten bestaan.

Het Europees Parlement

Het Europees Parlement vertegenwoordigt de burgers van de lidstaten. Het wordt per lidstaat via algemene verkiezingen gekozen. Samen met de Raad stelt het de wetgeving en de begroting vast. Het Parlement bestaat op dit moment uit 785 leden, waarvan 27 voor Nederland. Na de verkiezingen van juni 2009 worden dat er 732, waarvan 25 voor Nederland en bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon worden dat er 751, waarvan 26 voor Nederland.

Het Parlement keurt de benoeming van de Commissie door de Raad goed en de Commissie legt verantwoording af aan het Parlement. Indien het Parlement met tweederde meerderheid een motie van afkeuring van de Commissie aanneemt, moet deze aftreden.

Het wetgevingsproces

Behoudens een enkele uitzondering heeft de Commissie de uitsluitende bevoegdheid voorstellen voor wetgeving te doen. Er is een aantal verschillende wetgevingsprocedures, met meer of met minder tot zelfs geen invloed van het Parlement. In de gewone wetgevingsprocedure stuurt de Commissie een voorstel gelijktijdig naar de Raad en het Parlement, die de mogelijkheid hebben het voorstel te wijzigen. Indien beide instellingen met elkaars wijzigingen akkoord gaan, is het gewijzigde voorstel aangenomen. Wanneer er verschil van inzicht over het voorstel

of over de wijzigingen tussen de Raad en het Parlement bestaat, wordt er een bemiddelingscomité uit beide instellingen bijeengeroepen om te proberen overeenstemming te bereiken. Als er geen overeenstemming wordt bereikt, is het voorstel verworpen. Bij overeenstemming moet het compromis nog door Raad en Parlement afzonderlijk worden goedgekeurd.

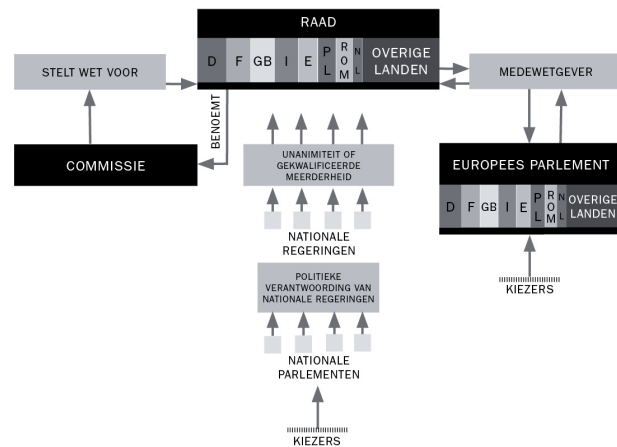

Diagram 3.1 geeft het besluitvormingsproces en de invloed van kiezers schematisch weer volgens de huidige structuur: Europa van de hoofdsteden.

Op het eerste gezicht ziet het er heel democratisch uit: zowel Raad als Parlement moeten het eens zijn, waarbij de Raad de lidstaten vertegenwoordigt en het Parlement de burgers. En toch is er onvrede en hebben wij het gevoel dat er geen controle op de macht is. Hoe komt dat?

Dat komt door twee dingen.

Ten eerste voelen velen zich niet in de Raad, noch in het Parlement vertegenwoordigd.

Ten tweede is de besluitvorming een ingewikkeld proces, waarbij compromissen gesloten moeten worden tussen lidstaten, politieke stromingen en verschillende belangen. Daarbij is niet geheel te volgen wie precies verantwoordelijk is voor welk compromis en welk besluit. Na

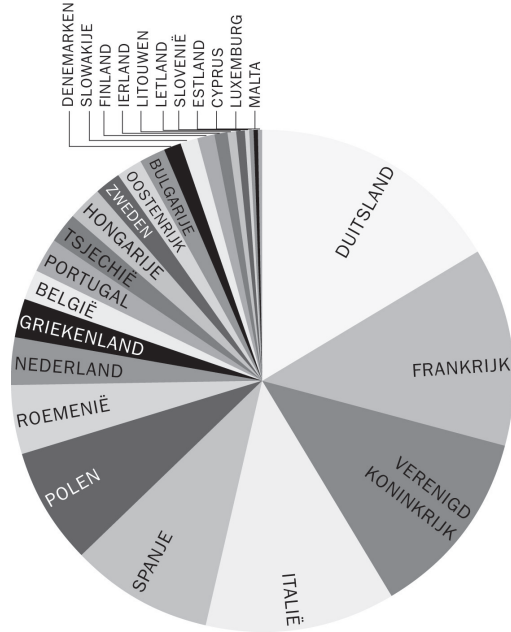
afloop kunnen de deelnemers aan het proces zich altijd achter de anderen verschuilen en beweren dat zij hun best hebben gedaan een ander resultaat te bereiken. Er zijn voorbeelden van voorstellen die door de Raad zijn aangenomen, waarbij na afloop een zodanig groot aantal ministers hun nationale pers liet weten tegen het voorstel te zijn geweest, dat het voorstel eigenlijk had moeten zijn verworpen.

De uitbreiding tot 27 lidstaten heeft het besluitvormingsproces nog ingewikkelder gemaakt. Niet door de procedures, maar wel door het aantal spelers. De afstand van de burgers tot de Europese besluitvorming is daardoor nog groter geworden. Dat geldt met name voor de inwoners van de kleinere lidstaten.

Uitbreiding: regime change

De instellingen van de Europese Unie zijn ontworpen voor een gemeenschap van zes lidstaten. In de jaren zestig van de vorige eeuw zaten in de Raad zes vertegenwoordigers van de lidstaten om tafel, die bovendien eens in de drie jaar het voorzitterschap van de Raad bekleedden. Er was dus alle mogelijkheid om goed naar elkaar te luisteren, argumenten uit te wisselen en tot een compromis te komen dat voor alle lidstaten acceptabel was.

De verschillende uitbreidingen hebben dat veranderd. Er zitten nu 27 lidstaten om tafel. Daarbij komt dat deze zeer verschillend zijn qua omvang: van Duitsland met 82 miljoen inwoners tot Malta met 412 duizend inwoners. Er zijn vier zeer grote lidstaten, twee middelgrote en de overige zijn kleinere lidstaten. De zes grote lidstaten vertegenwoordigen 70% van de bevolking; de veertien kleinere – meer dan de helft van het aantal dus – vertegenwoordigen minder dan 10% van de bevolking. Grafiek 3.1 laat dat zien. Omdat deze analyse zo belangrijk is, zijn de onderliggende gegevens ook nog in tabel 3.1 weergegeven.

Grafiek 3.1 Aandeel van de bevolking per lidstaat.

Bij een zo groot verschil in omvang tussen de lidstaten krijg je spanning tussen twee uitgangspunten: de soevereiniteitsgedachte van de lidstaten en de vertegenwoordiging van de bevolking. Als je ervan uitgaat dat het om soevereine lidstaten gaat, dan moet je iedere lidstaat in de Raad één stem geven. In dat geval zouden in theorie de veertien kleinere lidstaten met minder dan 10% van de bevolking de doorslag kunnen geven. Als je daarentegen ervan uitgaat dat de omvang van de bevolking de doorslag moet geven, dan zouden de vier grote lidstaten met ruim 53% van de bevolking al een besluit kunnen nemen.

In het Verdrag van Lissabon is dit opgelost door te bepalen dat een voorstel is aangenomen als 55% van de lidstaten vóór stemt (nu zijn dat er 15); deze moeten tenminste 65% van de bevolking vertegenwoordigen. Het laatste criterium houdt in dat er altijd een aantal grotere lidstaten mee moet doen. Aangezien vier lidstaten met 35% van de bevolking een besluit kunnen tegenhouden, hebben drie van de vier grotere

lidstaten met een willekeurige andere al een blokkerende minderheid. Wie dus een besluit wil laten aannemen zal er in eerste instantie voor moeten zorgen dat de grote lidstaten achter het voorstel staan. Zij hebben belang bij onderling overleg en voeren dat ook regelmatig.

Tabel 3.1: bevolking in de EU-27

		Inwoners (x 1000)	percentage	percentage cumulatief
Duitsland	de	82.062,2	16,42	16,42
Frankrijk	fr	64.105,1	12,83	29,25
Verenigd Koninkrijk	uk	61.612,3	12,33	41,58
Italië	it	60.090,4	12,03	53,61
Spanje	es	45.853,0	9,18	62,79
Polen	pl	38.130,3	7,63	70,42
Roemenië	ro	21.496,6	4,30	74,72
Nederland	nl	16.481,1	3,30	78,02
Griekenland	gr	11.262,5	2,25	80,27
België	be	10.741,0	2,15	82,42
Portugal	pt	10.631,8	2,13	84,55
Tsjechië	cz	10.474,6	2,10	86,64
Hongarije	hu	10.029,9	2,01	88,65
Zweden	se	9.259,0	1,85	90,51
Oostenrijk	at	8.356,7	1,67	92,18
Bulgarije	bg	7.602,1	1,52	93,70
Denemarken	dk	5.519,3	1,10	94,80
Slowakije	sk	5.411,0	1,08	95,89
Finland	fi	5.325,1	1,07	96,95
Ierland	ie	4.517,8	0,90	97,86
Litouwen	lt	3.350,4	0,67	98,53
Letland	lv	2.261,1	0,45	98,98
Slovenië	si	2.053,4	0,41	99,39
Estland	ee	1.340,3	0,27	99,66
Cyprus	cy	801,6	0,16	99,82
Luxemburg	lu	491,7	0,10	99,92
Malta	mt	412,6	0,08	100,00
EU-27		499.672,9	100,00	

Nederland zit in het besluitvormingsproces dus wel aan tafel en kan ook meepraten, maar als het er echt op aankomt zullen de besluiten

elders genomen worden. Dat gebeurt dan ook. Vaak is er formeel of informeel overleg tussen een aantal grotere lidstaten, waarbij grote lijnen worden uitgezet, tot benoemingen wordt besloten of waar compromissen worden uitgewerkt. Als Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk het ergens over eens zijn, dan moet je wel van heel goeden huize komen om dat nog te veranderen.

Dit is wel een heel ander soort Europa dan het Europa van zes, negen of twaalf lidstaten waaraan wij gewend waren en waar Nederland nog echt meetelde. Dat geldt niet alleen voor Nederland, dat geldt voor alle kleinere lidstaten. Nederland is samen met België en Luxemburg een van de weinige landen die deze ontwikkeling vanaf het begin heeft meegemaakt. Het is dan ook niet verbazend dat juist in Nederland de Europese Grondwet op zoveel weerstand stuitte.

De uitbreiding tot 27 lidstaten heeft een 'regime change' teweeggebracht: wij hebben nu te maken met een ander soort Europese Unie dan voorheen. Dat heeft de Europese elite te weinig onderkend; dat hebben ook de Nederlandse politici te weinig onderkend.

Europees Parlement

Ook de rol die het Europees Parlement in de besluitvorming heeft, wekt de indruk van een democratisch proces. Toch herkennen velen zich niet in het Europees Parlement, waardoor het legitimiteit mist. Dat komt niet doordat de opkomst bij de verkiezingen zo laag is, maar veeleer door de wijze waarop het Europees Parlement gekozen wordt, namelijk per lidstaat.

Het Parlement telt nu 785 zetels, waarvan 27 voor Nederland. Na de komende verkiezingen, die van 4 tot 7 juni in de verschillende lidstaten gehouden worden, zal het Parlement uit 736 zetels bestaan, waarvan 25 voor Nederland. Het aantal zetels hangt af van de grootte van de lidstaat, waarbij kleinere lidstaten relatief meer zetels hebben. Zo heeft Duitsland er 99, Frankrijk 72, Spanje 50, België 22, Oostenrijk 17, Ierland 12 en Malta 5.

Ieder land kiest zijn eigen delegatie naar het Europees Parlement. Aan de verkiezingen nemen uitsluitend nationale partijen deel; zij stellen

daarbij hun eigen kandidatenlijst voor de Europese verkiezingen op. Na de verkiezingen groeperen de gekozenen zich in fracties van gelijke politieke gezindte. Dit zijn geen homogene fracties, zoals in onze Tweede Kamer; er nemen politici aan deel met soms geheel verschillende denkbeelden.

Tabel 3.2 geeft een overzicht van de huidige fracties in het Europees Parlement. Het CDA (7 zetels) behoort tot de Europese Volkspartij. Hiertoe behoren ook de Britse Conservatieven (27 zetels), de Duitse CDU/CSU (49 zetels), de Franse UMP (18 zetels) en de Italiaanse Forza Italia, de partij van Berlusconi (16 zetels). Tot de liberale ELD (100 zetels) behoren zowel de VVD (4 zetels) als D66 (1 zetel), alsook de Britse Liberaal Democraten (12 zetels) en de Duitse FDP (7 zetels).

Doorgaans maken de partijen tevoren bekend tot welke fracties zij willen gaan behoren en is een soort gemeenschappelijk verkiezingsprogramma geschreven. Maar de definitieve samenstelling van de fracties wordt pas na de verkiezingen vastgesteld. Ook komt het voor dat gedurende de rit een delegatie van de ene naar de andere fractie overstapt.

Fractie	Totaal	NL	Nederlandse partij
Fractie van de Europese Volkspartij (Christen-democraten) en Europese Democraten	288	7	CDA
Sociaal-democratische Fractie	217	7	PvdA
Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa	100	5	VVD, D66
Fractie Unie voor een Europa van Nationale Staten	44		geen
Fractie De Groenen/Vrije Europese Alliantie	43	4	Groen-Links, Europa Transparant
Confederale Fractie Europees Unitair Links/Noords Groen Links	41	2	SP
Fractie Onafhankelijkheid/Democratie	22	2	CU-SGP
Niet-ingeschrevenen	30		geen
	785	27	

Doordat het Parlement via de lidstaten gekozen wordt, is het onherkenbaar voor de burgers. De 27 Nederlanders die nu deel uitmaken van het Europees Parlement verdwijnen in het niet in het Parlement van 785. Hun standpunten worden voor een groot deel bepaald door de fractie waartoe zij behoren. Dus wie op het CDA stemt moet goed weten dat hij bijdraagt aan een politiek die mede bepaald wordt door de Britse Conservatieven en door Forza Italia.

Omdat Nederlanders in het Europees Parlement 3,5% van de zetels hebben, zullen zij doorgaans ook in 3,5% van de gevallen woordvoerder of rapporteur voor een bepaald onderwerp zijn. In alle andere gevallen zijn het andere nationaliteiten die namens hun fracties bepaalde standpunten verdedigen. Het gevolg is dat het weinig bekend is wie wat doet in het Parlement. Als een Nederlander rapporteur is voor een bepaalde richtlijn, staat dat bij ons wellicht in de krant. Als een Oostenrijker of een Portugees rapporteur is van een veel belangrijkere richtlijn, wordt daar nauwelijks aandacht aan geschonken.

Veel Nederlanders weten nauwelijks wie er namens hen in het Europees Parlement zitten. Dit in tegenstelling tot de Tweede Kamer, waarvan de meesten altijd wel een aantal kunnen opnoemen.

De discussie in het Europees Parlement loopt vaak langs zowel politieke als nationale invalshoeken. Voor de zeer ingevoerde is deze daardoor al lastig te volgen, laat staan voor de geïnteresseerde burger. Binnen de fracties zijn er te veel verschillende politieke opvattingen. Het resultaat is onherkenbaarheid van het Parlement. Wie is de fractievoorzitter van de Europese Volkspartij of van de Sociaal-democratische fractie? Onbekend! Wie is de voorzitter van de belangrijke Begrotingscommissie? Onbekend! Wat is zijn invloed? Onbekend! Hebben wij op hem kunnen stemmen? Nee, behalve als hij toevallig Nederlander zou zijn.

Deze mengelmoes van nationale en politieke invalshoeken maakt dat het Europees Parlement weinig herkenbaar is voor de burgers. We hebben er geen grip op en weten niet wat er gebeurt. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor veel andere lidstaten. In de meeste lidstaten is de opkomst voor het Europees Parlement daarom ook relatief laag. Door de geringe herkenbaarheid mist het Europees Parlement legitimiteit. Het vergroten van de bevoegdheden van het Europees Parlement helpt daarom niet om de democratie in Europa te versterken.

Tenzij wij ook de verkiezing van het Parlement aanpassen. Daarover gaat paragraaf 3.2.

Commissie

Als gevolg van de uitbreiding is ook de samenstelling van de Commissie gewijzigd. Oorspronkelijk waren twee Commissarissen afkomstig uit de grotere lidstaten en een uit de kleinere. In de Gemeenschap van zes lidstaten bestond de Commissie dus uit negen leden. De grotere lidstaten hebben hun twee Commissarissen behouden tot aan de uitbreiding van 2004; toen is bepaald dat iedere lidstaat één Commissaris mocht voordragen. Nu bestaat de Commissie uit 27 leden, hegteen te groot is om effectief te opereren. Er zijn Commissarissen bij die een inhoudelijk weinig voorstellende portefeuille hebben. Voor de toekomst is dan ook afgesproken dat de Commissie uit minder leden bestaat dan er lidstaten zijn, zodat het kan voorkomen dat een lidstaat niet in de Commissie vertegenwoordigd is. Dat was een van de bezwaren die in Ierland bestond tegen het Verdrag van Lissabon.

Een Commissie die niet meer vertegenwoordigers uit alle lidstaten bevat is voor kleinere lidstaten nadeliger dan voor de grotere. Ten eerste zal dit het gezag van de Commissie doen afnemen, hetgeen niet in het belang van de kleinere lidstaten is. Zo zal een Commissie waarin geen Duitser of Fransman zit, door die lidstaten minder belangrijk worden geacht, waardoor er meer zaken in de Raad geregeld zullen worden, vaak in informeel vooroverleg. Maar ook zal het voor grotere lidstaten makkelijker zijn om toch nog enige grip op de Commissie te houden omdat er van grotere lidstaten nu eenmaal meer ambtenaren bij de Commissie werkzaam zijn.

Subsidiariteit en democratie

In discussies wordt vaak gesteld dat een van de manieren om het democratisch tekort van de Europese Unie te verkleinen is, om zoveel mogelijk besluiten dicht bij de burger in de lidstaten te laten nemen. Dat noemt men subsidiariteit. Subsidiariteit houdt in dat de bevoegdheden daar gelegd worden waar zij het beste thuis horen: bij voorkeur lokaal of regionaal, zo dicht mogelijk bij de burger, anders nationaal binnen de lidstaat en alleen Europees als het echt beter is om de besluitvorming bij de Europese Unie neer te leggen.

Er is natuurlijk niets tegen dit beginsel van subsidiariteit. Integendeel, het is een heel verstandig uitgangspunt. Alleen heeft het niets, maar dan ook niets, met het verbeteren van de democratie te maken. Er is nu eenmaal een Europese Unie; die heeft nu eenmaal de bevoegdheid om bindende regels vast te stellen en die bevoegdheid moet democratisch gecontroleerd worden, ook al zou men het aantal bevoegdheden kunnen verminderen. Van dat laatste is overigens tot nu toe geen sprake: het aantal bevoegdheden wordt alleen maar groter.

Wie subsidiariteit opwerpt als surrogaat voor democratie draait de kiezer een rad voor ogen. Het lijkt redelijk, maar heeft in feite niets om het lijf. Toch staat het in veel verkiezingsprogramma's als oplossing om tegemoet te komen aan het democratisch tekort.

Europa van de hoofdsteden

Op dit moment hebben wij te maken met het Europa van de hoofdsteden. Zowel in de Raad als in het Parlement worden de standpunten via de nationale invalshoek, via de hoofdsteden, bepaald. En in een Unie van 27 lidstaten gebeurt dat in een onduidelijk, ongrijpbaar proces. Met name de inwoners van de kleinere lidstaten hebben daardoor het gevoel dat zij niets meer in te brengen hebben. En dat is juist: in de het Europa van de hoofdsteden is de macht oncontroleerbaar. Niemand kan ter verantwoording worden geroepen en iedereen kan zich achter een ander verschuilen. Dat verklaart veel van de onvrede over Europa.

3.2 EEN DEMOCRATISCH EUROPA

Hierboven is uiteengezet waarom er terecht het gevoel is dat wij geen grip meer op de Europese besluitvorming hebben. Om dat te veranderen moet er een aantal wijzigingen komen in de wijze waarop de besluiten genomen worden en in de wijze waarop de organen samengesteld en gekozen worden. Dergelijke wijzigingen kunnen niet op korte termijn worden doorgevoerd.

Daarom volgt hieronder eerst een schets van een Europa zoals dat op een evenwichtige, democratische wijze zou kunnen functioneren: het Europa van de burgers. Dat is pas op langere termijn te realiseren, maar geeft wel aan welke richting wij op moeten. Vervolgens wordt een aantal aanpassingen voor de kortere termijn gegeven, die de democratie in ieder geval zullen versterken.

EUROPA VAN DE BURGERS

Parlement

Het Parlement bestaat uit twee Kamers: een kamer, de Uniekamer, wordt via Europese lijsten gekozen, zodat de politieke discussie ook op Europees niveau gevoerd wordt. Dit betekent dat er één kieslijst komt van de Europese socialisten, van de Europese christendemocraten, Europese liberalen, een Europese milieupartij of een Europese partij voor Eurosceptici. Het houdt in dat je als Nederlander kunt stemmen op een Belgische, Zweedse, Spaanse of Duitse lijsttrekker, of op een Nederlander die op de lijst staat. Maar dan is wel duidelijk wie de politieke aanvoerders zijn van de lijst waarop je stemt en wie de overige kandidaten zijn.

De andere Kamer van het Parlement, de Senaat, vertegenwoordigt het nationale dan wel het regionale element. Verschillende opties zijn daarbij denkbaar: twee – rechtstreeks gekozen – Senatoren per lidstaat, dan wel een aantal dat afhankelijk is van het aantal inwoners (bijvoorbeeld twee tot zes). Ook is het denkbaar Europa in een aantal kieskringen van bijvoorbeeld één miljoen inwoners op te delen, die ieder hun Senator kiezen. In Nederland zouden dus 16 Senatoren worden gekozen.

Commissie

De Commissie zou in een dergelijk stelsel samengesteld moeten worden op basis van de politieke meerderheid in het Parlement, net zoals in Nederland de regering op basis van vertrouwen in de Tweede Kamer wordt samengesteld. De nationaliteit van de Commissarissen speelt dan geen rol. Het Parlement kan de hele Commissie maar ook individuele Commissarissen wegsturen met gewone meerderheid, op dezelfde manier als de Tweede Kamer in Nederland een regering of een minister kan wegsturen.

Raad

De Raad blijft in dit model bevoegd voor die wetgeving waarbij de Raad nu met unanimiteit beslist. Dat betreft onder meer belastingheffing. Daarnaast beslist de Raad over de eigen middelen en over het meerjarig financieel kader waarin de afdrachten aan de Unie en de hoofdlijnen van de begroting worden vastgesteld. Tevens kan de Raad voorstellen voor wetgeving aan een subsidiariteitstoets onderwerpen, hetgeen inhoudt dat de Raad een oordeel geeft over de vraag of het onderwerp

zich inderdaad wel voor Europese regelgeving leent. Tenslotte is de Raad betrokken bij alle onderwerpen die het beleid van de lidstaten betreffen, zoals richtsnoeren voor het economisch beleid en de werkgelegenheidsrichtsnoeren. Dit zijn doorgaans besluiten die geen bindend karakter hebben, zodat besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid geen nadelige gevolgen heeft voor lidstaten die van deze besluiten willen afwijken.

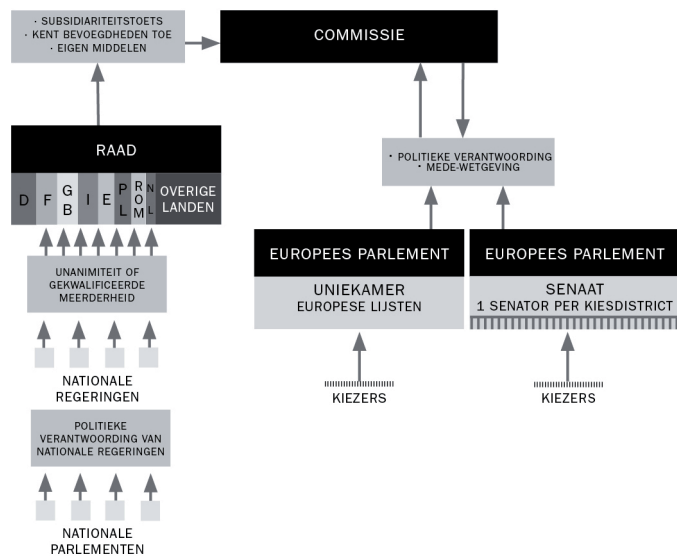

Diagram 3.2 geeft de besluitvorming in het Europa van de burgers schematisch weer.

Het voordeel van het institutioneel kader als hier omschreven, Europa van de burgers, is dat de stem van een Nederlandse of van een Portugese kiezer even zwaar weegt als die van een Duitse kiezer, en niet, zoals nu, de facto geen gewicht heeft. Bovendien is de besluitvorming veel doorzichtiger en controleerbaarder, zodat de burgers bij verkiezingen van het Europees Parlement daadwerkelijk invloed hebben. Er is hierbij overigens geen sprake van een federatie of van een 'Europese superstaat'. Europa krijgt niet meer bevoegdheden dan nu. Het enige - en essentiële - verschil is dat de bevoegdheden die Europa heeft democratisch gecontroleerd kunnen worden.

Bespreking

Het Europa van de burger geeft een veel doorzichtiger besluitvormingsproces en een betere controle op de macht dan het Europa van de hoofdsteden dat wij nu kennen. Maar zijn er ook nadelen?

- Nationale belangen?

Er wordt weleens gesteld dat met de invoering van Europese lijsten de nationale belangen niet meer behartigd kunnen worden. Maar wat zijn die nationale belangen? Bij veel wetgeving zijn de belangrijkste geschillen niet zozeer terug te brengen tot nationale belangen, maar tot verschillende politieke inzichten. Is het aanscherpen van een milieuvordering een Nederlands belang? Of een Deens? Of is het aanscherpen van de controle op accountants een Duits belang? Soms speelt een probleem meer in de ene dan in de andere lidstaat. En sommige lidstaten worden door bepaalde wetgeving niet geraakt. Regelgeving over het planten van olijfbomen zal in Nederland minder relevant zijn. Maar bij het overgrote deel van de regelgeving gaat het vooral om politiek inzicht en niet om nationale belangen. Een mooi voorbeeld is de overeenkomst die de Commissie in 2004 met de Verenigde Staten gesloten heeft voor de overdracht van allerlei persoonsgegevens van Europese passagiers aan Amerikaanse autoriteiten. De overeenkomst is gesloten door een Nederlandse Commissaris (Frits Bolkestein) en is door het Parlement aangevochten onder leiding van een Nederlands Parlements-lid (Johanna Boogerd). Is privacy een nationaal belang? Of gaat het om politiek inzicht?

En voorzover de regionale of nationale invalshoek een rol speelt, zou dat het beste tot uitdrukking kunnen komen in een aparte Kamer van het Parlement, een Europese Senaat.

Door de invoering van Europese kieslijsten krijgt de Europese burger meer grip op de Europese besluitvorming. De fracties zullen homogeen zijn en in de media zal er meer aandacht zijn voor de Europese politiek. De kiezer kan beter volgen wat de partij doet waarop hij gestemd heeft, wie de politieke leiders zijn, wie de woordvoerders voor verschillende onderwerpen. En als het hem niet bevalt, kan hij bij de volgende verkiezingen op een andere partij stemmen. De politieke leiders zullen zich in iedere lidstaat voor hun beleid moeten verantwoorden en niet alleen in de lidstaat waar zij verkozen zijn. Door de invoering van Europese

kieslijsten krijgen de burgers de invloed terug die zij uit handen hebben gegeven.

- Commissie

In het Europa van de burgers kan het uitvoerend orgaan, de Commissie, beter gecontroleerd worden: zij is immers gebaseerd op de politieke meerderheid in het Parlement. De nationaliteit van de Commissaris speelt daarbij geen rol. Wel zullen de nodige ‘checks and balances’ ingebouwd moeten worden om te zorgen dat de belangen van individuele lidstaten niet over het hoofd worden gezien. Hiertoe zou er binnen het Commissieapparaat een soort vertegenwoordiging van de lidstaten ingesteld kunnen worden, die als liaison tussen de Commissie en de lidstaten kan fungeren en als taak heeft tijdig eventuele problemen te signaleren. Een dergelijke voorziening ontbreekt in het huidige institutioneel kader.

Aanpassingen op korte termijn

Het zal nog de nodige tijd duren voordat het Europa van de burgers gerealiseerd kan worden. Dat neemt niet weg dat er op korte termijn al twee aanpassingen kunnen worden gedaan, die een stap in die richting zijn en die de democratie in Europa aanzienlijk kunnen versterken. Ten eerste zou een deel (bijvoorbeeld de helft) van het Europees Parlement via Europese lijsten gekozen kunnen worden. Ten tweede zou de voorzitter van de Commissie rechtstreeks door het Europees Parlement gekozen kunnen worden.

Deze aanpassingen vragen om een herziening van het verdrag. Mogelijk is dit al aan de orde als het Verdrag van Lissabon opnieuw door Ierland wordt afgestemd of als anderszins de ratificatie wordt tegengehouden. Wanneer het Verdrag van Lissabon eenmaal in werking is getreden, zullen deze aanpassingen op een andere manier geagendeerd moeten worden.

Het is bovendien van belang, zolang Europa nog niet echt democratisch is, bij iedere verdragswijziging om een revisieclausule te vragen. Dat wil zeggen een bepaling die aangeeft dat regelmatig – bijvoorbeeld om de vijf jaar – de besluitvorming in Europa op zijn democratisch gehalte wordt getoetst en dat zonodig wijzigingen worden voorgesteld.

Waarom Europa stagneerde

Terecht kan de vraag gesteld worden waarom Europa zich nog niet in een democratische richting heeft ontwikkeld. Dat heeft te maken met de belangentegenstelling die er is tussen de nationale politici en de burgers van de lidstaten.

Voor de burgers van de lidstaten is het Europa van de burgers veel aantrekkelijker. Zij hebben immers een rechtstreekse invloed op de besluitvorming. Maar een dergelijk Europa is niet in het belang van veel nationale partijen en niet in het belang van de ambtenaren en politici in de hoofdsteden, die immers in dat geval een deel van hun macht moeten afstaan. De meeste Haagse politieke partijen waren dan ook voor de Grondwet en voor het Verdrag van Lissabon. Er is hier sprake van een belangentegenstelling tussen de Haagse vierkante kilometer en de rest van Nederland. Daarom is het goed dat de bevolking zich nu daarover kan uitspreken.

Signaal en richting

De onvrede over Europa heeft veel te maken met de wijze van besluitvorming. De kiezers hebben goed aangevoeld dat wij als Nederlanders in Europa weinig invloed meer hebben. Dat geldt overigens voor alle Europese burgers. Europa is een ondoorzichtige, oncontroleerbare macht. In dit hoofdstuk is uiteengezet dat de gevoelens van de kiezers terecht zijn en hoe wij op lange termijn voor een duidelijke democratische besluitvorming kunnen zorgen. Dat zal zeker niet op korte termijn te realiseren zijn. Daarvoor moeten zowel binnen Nederland als binnen Europa nog de nodige hindernissen genomen worden. Maar we kunnen wel een signaal geven welke kant wij op willen. En dat is dan tevens een duidelijk signaal dat Nederland niet tegen Europa is, maar juist wil meewerken aan een democratisch Europa voor alle Europeanen. Een Europa waarmee wij in vertrouwen de toekomst tegemoet kunnen zien.

ECONOMIE

De kredietcrisis is voor velen aanleiding om te stellen dat het marktmechanisme gefaald heeft, dat het tijd is te zoeken naar een andere economische ordening. Dat is net zo gevaarlijk als het ongefundeerde marktdenken dat tot voor kort in de mode was.

In de laatste decennia is met name in Nederland, maar ook in veel andere landen, op vele terreinen marktwerking geïntroduceerd. Soms was dat terecht, zoals in de telecommunicatie, en heeft dat voor de consument voordelige gevolgen gehad. Maar soms was dat ondoordacht, zoals in het openbaar vervoer, en heeft dat tot een afbraak van dienstverlening geleid. Ook zijn er gevallen, zoals in de gezondheidszorg, waarbij men ten onrechte van marktwerking spreekt.

Omdat het functioneren van de economie ter discussie staat – wel of geen marktwerking, wel of geen sterkere rol voor de overheid – bespreken wij nu eerst de relatie tussen markt en overheid. Vervolgens wordt in het kort ingegaan op de kredietcrisis en de gevolgen daarvan voor het economische beleid op korte en lange termijn. Helaas is de aanpak van de Nederlandse regering – en die van veel Europese landen – tot nu toe niet optimaal, waardoor de crisis langer zal duren dan nodig is. Maar de kredietcrisis zal hoe dan ook tijdelijk zijn, zelfs al zou deze onverhoopt langer dan vijf jaar duren. Op een gegeven moment zullen de problemen opgelost zijn en zal de economische activiteit zich weer op het niveau bevinden van zomer 2008.

4.1. OVERHEID OF MARKT?

Economische ordening

Onder economische ordening wordt verstaan de wijze waarop wij onze economie inrichten: wie bepaalt welke goederen geproduceerd en geconsumeerd worden, met inzet van welke middelen en tegen welke prijs worden zij verkocht. Als uitersten zijn er enerzijds de centraal geleide economie en anderzijds de volledig vrije markt.

In een centraal geleide economie bepaalt de overheid – dus de politici of de ambtenaren – hoeveel er van welke goederen moet worden ge-

produceerd en hoe deze goederen bij de consument terecht moeten komen. De consument heeft daarbij doorgaans weinig keus. Voorbeelden van centraal geleide economieën zijn de voormalige Sovjet-Unie, Cuba en Noord-Korea. Niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk blijkt een centraal geleide economie niet goed te werken met als gevolg inefficiënte productie, verspilling en ontevreden consumenten. De wachtrijen voor de winkels in de voormalige Sovjet-Unie zijn daar een voorbeeld van. Als anekdote wordt vaak aangehaald hoe er in de Sovjet-Unie een magazijn vol met linker laarzen was, zonder bijpassende rechter laars.

In de volledig vrije markt wordt de productie van diensten en goederen geheel aan het initiatief van producenten overgelaten. Hij die een product wil maken of een dienst wil aanbieden – bijvoorbeeld een winkel of een café openen – kan daartoe het initiatief nemen en kan daarmee een inkomen verdienen. De consument heeft daarbij de vrije keus die goederen en diensten af te nemen die bij zijn voorkeur passen en die voor hem de optimale prijs/kwaliteitsverhouding hebben. Als een producent inefficiënt is, en daardoor te duur, of producten aanbiedt waar geen vraag naar is, zal hij zich moeten aanpassen of op den duur zijn bedrijf sluiten. Omdat er vaak concurrentie is van veel aanbieders, moet iedere producent steeds zorgen dat de consument een aantrekkelijk product krijgt voor een goede prijs.

Markt en overheid

Geen markt kan werken zonder overheid die de regels vaststelt en handhaaft. Dat geldt al van oudsher voor een markt waar, bijvoorbeeld, appels verkocht worden. Zo ziet de overheid toe dat de juiste gewichten gehanteerd worden, stelt zij regels voor de koop- en verkooptransacties, ziet zij toe dat de prijsinformatie duidelijk is en dat er geen bedorven waar verkocht wordt. Het is dus een misvatting om te stellen dat de overheid sommige gebieden maar ‘aan de markt moet overlaten’, zoals in het verleden weleens gesteld is. Er is geen markt mogelijk zonder op zijn minst enige rol van de overheid. De vraag is evenwel welke regels voor welke markt moeten gelden. Voor iedere soort goederen of diensten kan die vraag anders beantwoord worden. Voor de verkoop van appels moet je andere regels stellen dan voor de verkoop van melk. En geneesmiddelen vragen weer om andere regelgeving dan verzekeringen of beleggingen.

Er zijn uiteraard goederen en diensten die niet op een markt verhandeld kunnen worden. Voorbeelden zijn defensie of rechtspraak. Je kunt niet een stukje defensie los kopen; je wordt ofwel collectief verdedigd tegen buitenlandse vijanden of helemaal niet. Hetzelfde geldt voor rechtspraak: je kunt niet rechtspreken voor de een en voor de ander niet. Men noemt dit soort goederen wel *collectieve goederen*. Deze kunnen alleen door de overheid geproduceerd worden en uit de collectieve middelen – de belastingen – gefinancierd.

De overheid moet ervoor waken dat op de markten niet al te grote machtsconcentraties ontstaan, die de keuzevrijheid van de consumenten kunnen beperken. Zo moet zij de vorming van monopolies en kartels tegengaan.

Bij sommige goederen of diensten is concurrentie tussen verschillende aanbieders niet goed mogelijk. Een voorbeeld zijn spoorlijnen: het is economisch niet zinvol om twee concurrerende spoorlijnen tussen Amsterdam en Rotterdam aan te leggen. Niet alleen neemt dat noodloos schaarse ruimte in beslag, ook anderszins zou dat economisch inefficiënt zijn. Men noemt dit soort markten wel *natuurlijke monopolies*. Natuurlijke monopolies vragen om een bijzondere rol van de overheid.

Geslaagde marktwerking

De afgelopen decennia is op verschillende terreinen, waar voorheen de overheid werkzaam was, marktwerking geïntroduceerd. Voorbeelden zijn de telecom-sector, het openbaar vervoer en de maatschappelijke dienstverlening.

Een belangrijk criterium of het zinvol is om marktwerking te introduceren is of de consument ook daadwerkelijk een keuzevrijheid heeft: kan hij vrij kiezen tussen verschillende aanbieders.

De telecom-sector is een voorbeeld van een redelijk geslaagde marktwerking. Waar vroeger het Staatsbedrijf der PTT het monopolie op het aanbieden van telefoondiensten had, is er nu een veelheid van aanbieders die zorgt dat de consument tegen zo scherp mogelijke tarieven kan bellen. De kosten van het telefoonverkeer zijn daardoor aanzienlijk gedaald. De marktwerking is evenwel niet helemaal goed doorgevoerd, want KPN – de opvolger van de PTT – is zowel aanbieder van telecomdiensten als eigenaar van het telefoonkabelnet. Het laatste is

een natuurlijk monopolie en moet in overheidshanden blijven. Doordat KPN als aanbieder van telefoondiensten ook de infrastructuur in handen heeft waar haar concurrenten van gebruik moeten maken, is er sprake van oneerlijke concurrentie, waardoor de marktwerking onvolkomen is. De consument wordt daardoor benadeeld.

Misplaatste marktwerking

Anderzijds zijn er ook sectoren waar geheel ten onrechte marktwerking geïntroduceerd is.

Een duidelijk voorbeeld is het openbaar vervoer. Zoals boven uiteengezet, heeft het geen zin om twee concurrerende spoorlijnen naast elkaar aan te leggen. Ook heeft het in een dichtbevolkt land als Nederland weinig zin om twee busmaatschappijen op dezelfde lijn met elkaar te laten concurreren. De reiziger is immers meer geïnteresseerd in het tijdstip van vertrek dan in de geboden prijs-kwaliteitverhouding. Als je om acht uur de bus van Eindhoven naar Gemert wilt nemen, dan heb je weinig zin om tot negen uur te wachten als dat 50 cent goedkoper zou zijn. Dat is wellicht anders voor lange afstandsbusen, zoals tussen Amsterdam en Barcelona. In grote landen als de Verenigde Staten en Brazilië zie je ook verschillende busmaatschappijen op hetzelfde traject opereren.

In Nederland is het een verkeerde beleidskeuze geweest om een soort marktwerking in het openbaar vervoer te willen introduceren. Het is dan ook geen echte marktwerking, maar een schijnmarkt, waarbij busmaatschappijen om de zoveel jaar een aanbestedingsprocedure moeten volgen om bepaalde buslijnen te kunnen exploiteren. Uiteindelijk bepalen de ambtenaren en de politici daarbij de gewenste prijs-kwaliteitverhouding; voor de consument valt er weinig te kiezen. Het resultaat is een suboptimale dienstverlening.

De zorg is een ander terrein waar van misplaatste marktwerking gesproken kan worden. Misplaatst, omdat er eigenlijk in het geheel geen marktwerking is. Het zorgstelsel dat in 2006 geïntroduceerd is, gaat er immers vanuit dat de verzekeraars zorg inkopen bij zorginstellingen en dat de patiënt de keuze van zijn verzekeraar moet volgen. Omdat een van de essentiële kenmerken van marktwerking ontbreekt, namelijk de vrije keus van de consument, kan hier niet van marktwerking worden gesproken.

Eenzelfde redenering geldt voor de thuiszorg na de introductie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO): gemeentes moeten via een aanbestedingsprocedure zorg inkopen. De consument heeft daarbij doorgaans geen keus. Was hier maar echt marktwerking geïntroduceerd, waarbij de consument zelf mag bepalen welke zorg hij wil inkopen tegen welke prijs, dan zou het stelsel beter werken, tot grotere tevredenheid van zorgaanbieders en consumenten.

Europa en markt

De economische integratie in Europa heeft zich via de integratie van markten voltrokken. Eerst door het afbreken van tarieven en grenzen, later door het instellen van de Interne Markt, waardoor goederen en diensten vrij door heel Europa verhandeld konden worden. De Europese en zeker ook de Nederlandse economie heeft daar veel baat bij gehad. Producenten kunnen hun goederen en diensten in de gehele Europese Unie afzetten, waardoor verdere specialisatie mogelijk is en zij schaalvoordelen kunnen behalen. Ook consumenten hebben daar baat bij: door de interne markt hebben zij een veel grotere keus aan producten, tegen voordeligere prijzen.

Politiek

De politiek is de laatste jaren op een warrige manier met het begrip marktwerking omgegaan. Zie de hierboven gegeven voorbeelden van mislukte marktwerking. Deze maatregelen zijn zowel door de Paarse kabinetten als door de kabinetten Balkenende genomen. Alle partijen uit het huidige politieke midden – van PvdA tot VVD – zijn daarbij betrokken geweest.

De kern is dat er bij veel maatregelen geen goede analyse is geweest van wat nu precies de keuzevrijheid van de consumenten is en welke rol de overheid moet spelen. Politieke partijen hebben daar te weinig oog voor gehad en hebben vaak standpunten ingenomen die meer op kretologie en one-liners neerkomen, dan op een goed doordachte aanpak. Zo spreekt Wouter Bos in zijn boekje ‘Dit land kan zoveel beter’ op een vrij ongenueanceerde wijze over de ‘lompheid van de markt’.

LibDem stelt zich op het standpunt dat de basis voor onze welvaart een goed functionerende markteconomie is. Privatisering van overheidstaken is alleen aan de orde als deze – na grondige analyse – beter door de markt uitgevoerd kunnen worden; marktwerking kan alleen

als er ook daadwerkelijk sprake is van een keuze. Omgekeerd dient de overheid pas taken naar zich toe te trekken wanneer uit een duidelijke analyse blijkt dat dit voor het functioneren van de economie en voor het welzijn van de consument beter is. Zo moet openbaar vervoer in Nederland een overheidstaak zijn.

Naar aanleiding van de kredietcrisis is wel gesteld dat er een nieuwe keus gemaakt moet worden tussen het Rijnlands model² – met een grotere rol voor overheden of sociale partners – of het angelsaksisch model. Aan een dergelijke tweedeling hebben we niets: het gaat niet om de keus tussen het ene of het andere ‘model’, het is bij iedere vorm van ordening van belang na te gaan of het gebaseerd is op een consistente visie, of de belangen van alle betrokkenen voldoende gewaarborgd zijn, of er reële keuzevrijheid is, of de verantwoordelijkheden duidelijk gedefinieerd zijn en of er de nodige ‘checks and balances’ bij de besluitvorming zijn. Aan dat laatste heeft het bij de kredietcrisis ontbroken, maar dat geldt ook voor de hierboven gegeven voorbeelden van misplaatste marktwerking.

4.2 DE KREDIETCRISIS

Drie vragen zijn relevant: hoe komen we in deze crisis, hoe komen we eruit en hoe zorgen we dat een volgende crisis voorkomen wordt? Daarom eerst iets over de oorzaken en gevolgen van de crisis. Daarna de tweede vraag, het beleid op korte termijn, en vervolgens wordt kort ingegaan op de derde vraag; hiervoor kunnen wij iets meer tijd nemen.

• Oorzaken en gevolgen

– Oorzaken

Er is zoveel over de oorzaken van de kredietcrisis geschreven³, dat hier alleen de hoofdlijnen genoemd worden: een combinatie van onevenwichtigheden tussen de verschillende economieën in de wereld en het nemen van onverantwoorde risico's. De Verenigde Staten consumeerden te veel en spaarden te weinig, waardoor zij jarenlang een tekort op de betalingsbalans van wel 5% van het bruto nationaal product hadden. Dat houdt in dat zij ieder jaar 5% meer consumeerden dan zij produceerden. Deze tekorten werden de laatste jaren vooral door China gefinancierd, maar ook door andere landen. De buitenlandse schuld van de VS is daardoor tot gigantische proporties gestegen; uit-

eindelijk moet dat ooit weer terugbetaald worden. De hoge consumptie in de Verenigde Staten werd mede mogelijk gemaakt doordat banken hypotheekleningen verstrekten die, gelet op de overgewaardeerde huizenmarkt, veel te riskant waren. Deze hypotheekleningen werden doorverkocht aan beleggers op de internationale kapitaalmarkt, die in een situatie van ongebruikelijke lage rentes op zoek waren naar rendement, waardoor het risico over het hele internationale bankwezen verspreid werd. Uiteindelijk bleken veel banken belegd te hebben in producten die zij niet geheel begrepen.

– *Gevolgen*

Toen eenmaal banken in de problemen kwamen door hun slechte hypotheekbeleggingen, dreigden er banken failliet te gaan. Omdat voor te zijn, eisten spaarders bij sommige banken hun geld op, hetgeen de problemen versterkte. In veel landen werd het maximum van het gegarandeerde depositobedrag verhoogd om een paniecreactie te voorkomen. De waardedaling van een deel van de bancaire activa betekende vervolgens een reële bedreiging voor het voortbestaan van een belangrijk aantal banken, waaronder zogeheten systeemrelevante banken, waardoor opnieuw de overheden moesten bijspringen – dit keer in de vorm van garanties, kapitaaldeelname en zelfs nationalisaties.

– *Vraaguitval*

Het belangrijkste gevolg – en ook het meest riskante – op dit moment is vraaguitval. Er is minder vraag naar goederen en diensten. Dit uit zich onder meer in een sterke daling van de wereldhandel. Het grote gevaar is dat er een zelfversterkend effect van uitgaat. Er zijn bedrijven die met een omzetsdaling van 50% geconfronteerd worden. In Nederland zijn dat vooral exporterende bedrijven. Zelfs een gezonde onderneming komt dan in de problemen en moet personeel ontslaan of gaat failliet. Daardoor is er weer minder te besteden en neemt ook de vraag naar andere goederen en diensten af.

– *Falende markten?*

De crisis wordt door sommigen aangegrepen om te stellen dat de markten gefaald hebben. Dit zou reden zijn onze vrije markteconomie ter discussie te stellen. Dat is ten onrechte. De crisis is vooral toe te schrijven aan falend toezicht op markten en instellingen, aan fa-

lende overheden dus. Zie bijvoorbeeld het rapport van de werkgroep De Larosière⁴. Het komt erop neer dat de overheden hebben toegelaten dat er op de markten bedorven waar werd verhandeld. Kun je dat de marktpartijen kwalijk nemen? Ten dele, maar het ging om systeemrisico's en het is moeilijk als marktpartij om systeemrisico's in te schatten. Dat is veeleer een taak van overheden en toezichhouders. Als de concurrent winst maakt door in bepaalde producten te beleggen, is het lastig om – zolang het goed gaat – daar niet aan mee te doen. Als er te ruw gevoetbald wordt, kun je dat in de eerste plaats de scheidsrechter aanrekenen. De spelers willen de wedstrijd winnen en passen zich aan de omstandigheden aan.

De structurele oplossing moet daarom gevonden worden in beter en scherper toezicht, niet in het afschaffen of belemmeren van de marktwerking.

• Hoe komen wij uit de crisis?

– *Vraaguitval voorkomen*

Op korte termijn is het van belang te proberen zoveel mogelijk vraaguitval te voorkomen. Daarbij moeten wij aanvaarden dat het begrotingstekort van de overheid en de staatsschuld oplopen. Het is dus verstandig dat de Nederlandse regering de automatische stabilisatoren laat werken en op korte termijn niet bezuinigt of de lasten verhoogt. Dat laatste zou de economie nog verder in het slop helpen. Daarnaast treft de Nederlandse regering een aantal stimuleringsmaatregelen, met name in de infrastructuur en met betrekking tot de woningisolatie. Dat is nauwelijks effectief waar het betreft het op peil houden van de vraag. De aanpak van de crisis is daarmee verre van optimaal.

– *Europese aanpak*

In Nederland is het vooral de exportsector die onder de crisis te lijden heeft. Bijvoorbeeld de high tech rond Eindhoven, toeleveringsbedrijven voor de auto-industrie en de transportsector. Nederland is een open economie: de uitvoer van goederen en diensten bedraagt 70% van ons bruto nationaal product. De invoer is in dezelfde orde van grootte. Dat betekent dat van de Nederlandse bestedingen een groot deel naar het buitenland weglekt. Omgekeerd profiteert Nederland sterk van bestedingen in andere Europese landen: 80% van de Nederlandse uitvoer gaat naar landen binnen de Europese Unie. De mees-

te landen van de Europese Unie zijn open economieën. De Europese Unie als geheel is evenwel redelijk gesloten: de uitvoer naar landen buiten de Europese Unie bedraagt 10% van het Europese BNP. Het is dus veel effectiever om op Europees niveau afspraken te maken om te trachten de vraag op peil te houden. De Europese Commissie heeft daartoe in november en december een poging ondernomen, maar die heeft geen of nauwelijks effect gehad. Uiteraard is het begrotingsbeleid de verantwoordelijkheid van de lidstaten – en dat moet zo blijven – maar een Europese coördinatie zou tot een beter resultaat leiden. Nu deze achterwege blijft, valt te vrezen dat de recessie in Europa langer zal duren dan nodig is⁵.

De extra uitgaven die in Nederland gedaan worden voor infrastructuur en woningisolatie zijn hooguit goed om de bouwsector aan het werk te houden. Onze exporterende bedrijven – inclusief de toeleveranciers – hebben daar niets aan.

Onze exporterende bedrijven zouden verder veel baat hebben bij een – al of niet tijdelijke – uitbreiding van de exportkredietgaranties. Door het weggefallen vertrouwen in de financiële sector is het nu veel moeilijker om voor uitvoertransacties de gebruikelijke kredietgaranties te krijgen. Ook hier zou Europa een rol kunnen spelen.

Het is opmerkelijk dat noch de regering noch enige politieke partij in de Tweede Kamer gewezen heeft op deze voor Nederland zo belangrijke Europese dimensie in het op peil houden van de vraag. Den Haag heeft weer te weinig aandacht voor Europa. Dat is niet in het belang van Nederland.

- Hoe voorkomen wij een volgende crisis?
  - *Toezicht op financiële sector*

Een volgende crisis kan nooit voor 100% uitgesloten worden. Wel kunnen de nodige maatregelen worden getroffen om een crisis zoveel mogelijk te voorkomen. Dat houdt in de eerste plaats in een beter toezicht op de financiële sector. Dat toezicht moet in Europees verband geregeld worden. Het voert in het kader van dit boekje te ver om daar alle details van te noemen; een eerste aanzet is gegeven in het eerder aangehaalde rapport van de werkgroep De Larosière.

Voorts moet het toezicht meer oog hebben voor systeemrisico's en moeten de financiële instellingen behoedzamer omgaan met de waardering van activa.

Op mondiaal niveau zal er een versterkte rol moeten zijn voor het Internationaal Monetair Fonds dan wel een ander eventueel nog op te richten forum. Dit zal ook meer aandacht moeten schenken aan de macro-economische onevenwichtigheden die er nog steeds zijn.

4.3 ECONOMIE OP LANGE TERMIJN

Hoelang de crisis zal duren valt op dit moment niet te voorspellen. Maar op enig moment zal de wereldeconomie zich weer herstellen en zal de groei weer aantrekken. Dat betekent dat wij ook oog moeten hebben voor de langere termijn. Twee dingen spelen daarbij een rol: de verdergaande globalisering en de verschuiving van de economische macht.

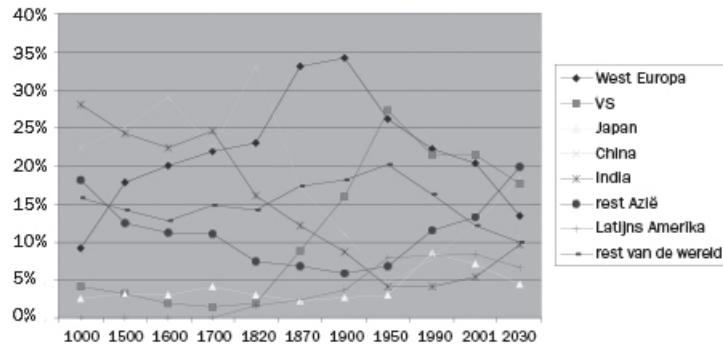
Globalisering

Ondanks de kredietcrisis zal de globalisering van de economie verder gaan. Denk maar aan de mogelijkheden die internet en andere communicatiemiddelen bieden. Globalisering is niet alleen onvermijdelijk, het is ook gunstig voor de welvaart, in Nederland, in Europa, maar ook in andere landen van de wereld.

Verschuiving van economische macht

De laatste decennia laten opkomende landen als China en India, maar ook andere Aziatische landen en Brazilië, een forse groei zien. In feite is hier sprake van een technologische en economische inhaalslag. Door te investeren in kennis en technologie weten zij hun productiviteit te verhogen en daarmee hun welvaart.

Als gevolg hiervan zal het aandeel van landen als China en India in de wereldeconomie toenemen. Waar in 1950 West-Europa en de Verenigde Staten samen nog goed waren voor 53% van de wereldwijde productie van goederen en diensten, is dat aandeel in 2001 gedaald tot 41% en de voorspelling is dat het in 2030 31% zal bedragen. Het aandeel van China alleen al kent een stijging van 5% van de wereldeconomie in 1950 naar 12% in 2001 en 18% in 2030. Hier is in feite sprake van een herstel naar traditionele waarden: in 1820 bedroeg het aandeel van China in de wereldeconomie 33%, hetgeen meer in lijn is met de omvang van de bevolking. Zie grafiek 4.1 Het aandeel van heel Azië zal in 2030 48% bedragen.

4.1 Regionale aandelen in de wereldeconomie. (Bron: A. Maddison⁶).

Beleid

Het is noodzakelijk om nu al met het beleid op een dergelijke verschuiving van de economische macht te anticiperen. Dat geldt voor zowel het Europese als het Nederlandse beleid.

In de eerste plaats zal er met de groei van andere landen veel meer behoefte zijn aan schaarse grondstoffen en aan energie. Dat zal gevolgen hebben voor het milieu, waarover het volgende hoofdstuk gaat.

Ten tweede moeten wij ook rekening houden met de structuur van onze economieën. Door concurrentie uit opkomende landen is veel productiecapaciteit in de maakindustrie (textiel, elektronica, etc.) naar landen met lagere lonen verdwenen. Daarmee gaat ervaring hier verloren. Met het toenemen van de welvaart in de snel groeiende landen, zullen de lonen daar ook gaan stijgen. Op den duur – dat kan nog enkele decennia zijn – zullen zij een even hoge productiviteit kennen als onze economie en daarmee ook een even hoog loonpeil.

Als beleidsreactie is weleens gesuggereerd dat wij ons in Nederland dan maar op de kenniseconomie moesten richten. De gedachte daarbij is dat als wij slim genoeg zijn om allerlei producten te ontwerpen, deze in China en andere landen kunnen worden geproduceerd. Dat is natuurlijk onzin. Ten eerste heb je contact met productieprocessen nodig om goed technologische vernieuwingen te kunnen implementeren. Ten tweede spreekt hier een grote mate van arrogantie uit, alsof de Chinezen en anderen niet zelf nieuwe producten zouden kunnen

ontwerpen. Er studeren momenteel in China jaarlijks meer ingenieurs af dan in Europa.

Er is uiteraard niets tegen kenniseconomie. Integendeel: het is van groot belang om te zorgen voor een hoog niveau van onderwijs. Maar dat laat onverlet dat wij ervoor moeten zorgen in Europa en ook in Nederland een maakindustrie te behouden.

Voorzover die industrie in Europa nu niet concurrerend zou zijn, zou het instrument van loonkostensubsidie ingezet kunnen worden. De gedachte daarachter is dat niet iedere werknemer een zodanige productiviteit heeft dat hij daarmee het minimumloon kan verdienen. Als de overheid dit aanvult tot een hoger niveau, kunnen arbeidsplaatsen die anders uit de markt geprijsd worden, behouden blijven. Omgekeerd kunnen mensen die nu uitsluitend op bijstand aangewezen zijn op die manier op een zinvolle wijze aan het werk geholpen worden. Een soortgelijke loonkostensubsidie bestaat in de Verenigde Staten in de vorm van ‘earned income tax credit’.

Een loonkostensubsidie is bij uitstek een sociaal-liberaal instrument: het stelt immers mensen in staat om zelfstandig een inkomen te verdienen, ook als zij (nog) niet productief genoeg zijn om het minimumloon te verdienen. Uiteraard is een dergelijk instrument nationaal beleid; er is geen reden dat op Europees niveau te regelen.

Ten derde zullen landen als China, India en Brazilië ook hun plaats opeisen in internationale fora als IMF en Wereldbank. Dat moet voor de Europese landen – en met name voor een land als Nederland – een extra stimulans zijn om ernaar te streven dat in dergelijke fora steeds meer de Europese Unie vertegenwoordigd is en niet meer de afzonderlijke lidstaten.

4.4 BESLUIT

Onze visie op de economie wijkt op drie punten af van die van de traditionele Haagse politieke partijen.

Ten eerste vraagt de kredietcrisis om een sterkere Europese coördinatie. Alleen dan kan de aanpak effectief zijn. Bij gebrek daaraan valt te vrezen dat de crisis in Europa langer zal duren dan nodig is.

Ten tweede moeten wij kritischer en consequenter omgaan met het begrip marktwerking. De kredietcrisis is geen reden om naar een geheel nieuwe ordening in de economie te streven. Marktwerking moet

de basis voor de economie blijven. Maar voor een sterke markt heb je een sterke overheid nodig. Een overheid die met verstand regels stelt voor de wijze waarop de markten dienen te werken. Dat is niet altijd het geval, zie de voorbeelden van misplaatste marktwerking.

Ten derde moeten wij veel meer rekening houden met de verschuivende economische macht in de wereld en is het van belang in Nederland en Europa een maakindustrie te behouden. Het instellen van een loonkostensubsidie op minder productieve arbeid kan daar een nuttig instrument toe zijn.

De kredietcrisis is niet alleen aan falend toezicht toe te schrijven, maar ook aan de mentaliteit van ‘buy now, pay later’. Op zich is niets mis met kredietverlening, mits deze terugbetaald kan worden. Maar als een heel land op krediet consumeert, leidt dat tot problemen.

In het kader van de economie zijn deze van tijdelijke aard. Uiteindelijk is dat oplosbaar. Er is een ander gebied waarop ook ‘buy now, pay later’ geldt. Dat is het milieu, waar wij op krediet van toekomstige generaties leven. De schade daar zal minder makkelijk te herstellen zijn. Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

- 1 Wouter Bos (2005), ‘Dit land kan zoveel beter’, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, p. 112
- 2 zo spreekt het CDA zich in zijn verkiezingsprogramma uit voor het Rijnlands model. Zie verkiezingsprogramma CDA, p.8.
- 3 Zie bijvoorbeeld voor een goede analyse hoofdstuk 5 van het Centraal Economisch Plan, Centraal Economisch Planbureau, maart 2009, <http://www.cpb.nl/nl/pub/cepmev/cep/2009/pdf/h5.pdf>
- 4 De Larosière c.s. (2009) ‘Report of the high level group on financial supervision in the EU’, Brussels, 25-2-2009
- 5 zie onder meer Nobelprijswinnaar Paul Krugman in The New York Times van 16 maart 2009, http://www.nytimes.com/2009/03/16/opinion/16krugman.html?_r=1
- 6 <http://www.ggdc.net/maddison/>

5

MILIEU: EEN GROENE MARKT

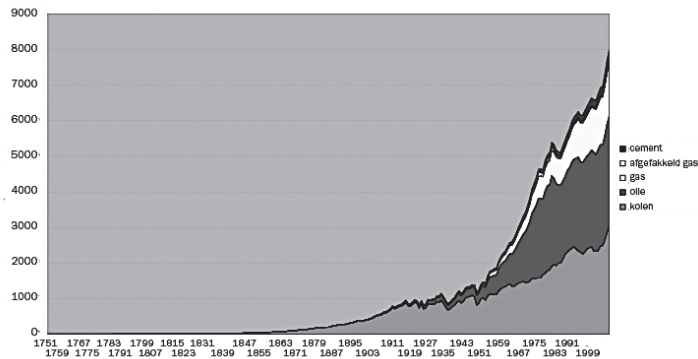
5.1 MILIEU

Urgentie

Sinds de film van Al Gore, ‘An inconvenient truth’, begint het goed door te dringen dat wij bezig zijn het milieu zodanig te vervuilen dat het klimaat erdoor aangetast wordt. Het is zelfs de vraag of wij nu nog verdere schade kunnen voorkomen. CO₂ is een natuurlijk product, dat door mens en dier wordt uitgedemd. Door het verbranden van fossiele brandstoffen is er echter een grote hoeveelheid niet-natuurlijke CO₂ in de lucht gekomen. En dat blijft maar doorgaan. Grafiek 5.1 geeft een beeld van de groei van deze uitstoot van CO₂ door menselijk handelen van 1751 tot 2005. Het grootste deel daarvan ontstaat door verbranding van fossiele brandstoffen: olie, gas en kolen. Een klein deel van de CO₂-uitstoot (4%) wordt veroorzaakt door de productie van cement.

In de achttiende eeuw ging het nog om 3 miljoen ton per jaar, uitsluitend door verbranding van steenkool, turf en bruinkool. Met het begin van de industriële revolutie liep dat langzamerhand op tot 150 miljoen ton in 1870. Pas dan komt de CO₂-uitstoot door olie erbij en vanaf 1885 door de verbranding van gas.

Na de tweede wereldoorlog is de stijging schrikbarend: de uitstoot verdubbelt tussen 1950 en 1966 om daarna rond 2000 weer verdubbeld te zijn tot 6745 miljoen ton. In 2005 was de uitstoot 7985 miljoen ton. Door de sterke groei van landen als China en India neemt de wereldwijde uitstoot alleen maar sterker toe. Zo wordt voorspeld dat in de komende 20 jaar de emissie door China met een factor 2,5 zal groeien en de huidige emissie van de Verenigde Staten – nu de grootste vervuiler – ruim zal overtreffen.

Grafiek 5.2 Wereldwijde CO₂ uitstoot door menselijk handelen (Bron: G. Marland, T. A. Boden, en R. J. Andres)¹

Hoewel er vele vormen van milieuvuiling zijn, die elk om een specifieke benadering vragen, richten wij ons in dit hoofdstuk uitsluitend op de uitstoot van CO₂ omdat dat op dit moment het meest acute probleem is. Maar het betoog geldt ook voor vele andere vormen van milieuvuiling.

Klimaatsceptici

De meeste wetenschappers zijn ervan overtuigd dat de uitstoot van broeikasgassen de temperatuur op aarde doet stijgen. Klimaatwetenschappers, verenigd in het IPCC, het International Panel on Climate Change, hebben dat herhaaldelijk aangetoond. Niettemin zijn er ook wetenschappers die dat betwijfelen. Zij zeggen dat de opwarming van de aarde veroorzaakt wordt door natuurlijke schommelingen en dat de broeikasgassen daar niet of nauwelijks een bijdrage aan leveren.

Wetenschappelijke twijfel is altijd goed, maar gelet op de mogelijk desastreuze gevolgen van de huidige milieuvuiling, is het beter het zekere voor het onzekere te nemen en te proberen de uitstoot van broeikasgassen te keren.

Maar er is nog een argument. De voorraden olie, gas en steenkool zullen per definitie ooit opraken. Of dat over 50 of 100 jaar zal zijn, hangt van de economische groei af en van eventuele nieuwe ontdekkingen. Zeker is dat dit moment ooit zal komen, en wellicht eerder dan wij nu denken. Daarom alleen al is het verstandig een beleid te voeren dat onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen sterk doet verminderen.

5.2 EIGENDOM EN VERVUILING

Voordat wij ingaan op het beleid is het goed om twee vragen te beantwoorden: van wie is het milieu en wie zijn de vervuilers?

Van wie is het milieu?

In tegenstelling tot goederen die op de markt verhandeld worden, zoals appels of reisverzekeringen, kun je het milieu niet in stukjes opdelen. Het milieu behoort daarom, net zoals rechtspraak of defensie, tot de collectieve goederen. Zie daarover ook paragraaf 4.1. Wij zijn dus allen 'eigenaar' van het milieu. Dat betekent dat de overheid het milieu ook als een publiek goed moet beheren: zij dient voor de duurzaamheid van onze leefomgeving te zorgen.

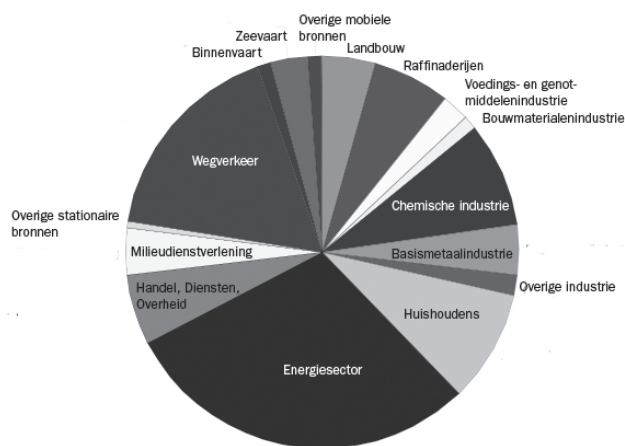
Een eeuw geleden speelde de aantasting van het milieu nog nauwelijks een rol. De wereldwijde uitstoot van CO₂ was toen nog geen 10% van wat deze nu is. De gevolgen daarvan waren toen niet of nauwelijks merkbaar, waardoor men dacht dat de herstelcapaciteit van het milieu oneindig was. Dat is nu anders. We beseffen nu dat er grenzen zijn aan de belastbaarheid van het milieu. Dat betekent dat het milieu een schaars goed is geworden. De overheid moet er dus voor zorgen dat de schadelijke gevolgen van het economisch handelen zo veel mogelijk beperkt worden en tot een duurzaam niveau worden teruggebracht. En waar goederen schaars zijn, is een effectief verdelingsmechanisme van groot belang. Dat is de essentie van het milieubeleid.

Wie zijn de vervuilers?

Voor we op het beste verdelingsmechanisme ingaan, is het goed om te kijken naar wie nu echt de vervuilers zijn. Grafiek 5.2 geeft een overzicht van de CO₂-emissies per bron in Nederland. Volgens deze indeling zijn de grootste vervuilers de energiesector (30%), het wegverkeer (17%), de huishoudens (9%) en de chemische industrie (9%). Hierbij moet bedacht worden dat het bij de energiesector gaat om de opwekking van energie ten behoeve van andere sectoren. Zo valt daaronder de elektriciteit die aan huishoudens en aan de spoorwegen wordt geleverd.

De productie van alle sectoren komt uiteindelijk direct of indirect ten goede aan de consumptie door de huishoudens - of de overheid. Wie melk drinkt, consumeert een eindproduct van de landbouw, die in Nederland goed is voor 5% van de CO₂-uitstoot. In de nieuw aan-

geschafte wasmachine zitten producten uit de basismetaalindustrie, goed voor 4% van de CO₂-uitstoot. Uiteindelijk zijn wij dus allen de vervuilers, ofwel direct door het stoken van aardgas of het deelnemen aan het wegverkeer, ofwel indirect door het kopen van consumptiegoederen, waarvan de productie met CO₂-uitstoot gepaard ging.

Grafiek 5.2 CO₂ emissie naar bron in Nederland, 2007 (Bron: CBS tabel: Luchtverontreiniging, emissies door alle bronnen)².

5.3 EFFECTIEF MILIEUBELEID

Uitgangspunten

De overheid moet het milieu als een publiek goed te beheren op zodanige wijze dat de schadelijke gevolgen van het economisch handelen voor de leefomgeving zoveel mogelijk worden beperkt. De vervuiling mag uiteindelijk niet hoger zijn dan de herstelcapaciteit van het milieu. Daar zijn wij nu nog ver van af. Het behoud van het milieu vraagt dus om een duidelijke gedragsverandering in de consumptie en de productie van goederen.

• Instrumenten

De overheid moet dus zorg dragen voor de verdeling van de schaarse herstelcapaciteit van het milieu. Dat kan in principe op twee manieren gebeuren: ofwel door regelgeving, ofwel door het prijsmechanisme. Uiteraard moet in beide gevallen eerst vaststaan hoeveel de totale vervuiling mag zijn. En op den duur zal dat aanzienlijk minder moeten zijn dan nu.

– Regelgeving

Regelgeving houdt in dat de overheid bepaalt hoeveel vervuiling er bij de productie en de consumptie van ieder goed mag plaatsvinden. Zo zou de overheid kunnen voorschrijven dat je alleen maar wasmachines mag kopen die een bepaalde hoeveelheid energie per wasbeurt gebruiken. Daarmee kun je wel mensen dwingen zuinige apparaten aan te schaffen; het zegt nog niets over het gebruik ervan. Als je dagelijks de wasmachine voor twee zakdoeken en twee T-shirts laat draaien, is er nog sprake van overbodige vervuiling. Voor een verdere verlaging van de CO₂-uitstoot zou de overheid dan ook moeten gaan bepalen hoe vaak je mag wassen. En wie moet dat dan controleren? Dit is maar een voorbeeld, en wellicht een beetje absurd, maar het laat zien dat regelgeving alleen nog niet tot de optimale besparing op CO₂-uitstoot leidt. Nogmaals: we hebben hier een lange weg te gaan en de totale uitstoot moet fors omlaag.

– Prijsmechanisme

Het prijsmechanisme werkt veel algemener. De overheid stelt vast hoeveel er vervuild mag worden en ‘verkoopt’ als het ware de vervuilingen rechten aan de consumenten en producenten. Met andere woorden: op de vervuiling wordt een prijs gezet. De prijs moet gekoppeld zijn aan de daadwerkelijke vervuiling, anders heeft het geen zin. Dus elektriciteitsmaatschappijen die aardgas of olie verstoken om elektriciteit op te wekken betalen een heffing van zoveel euro per uitgestoten ton CO₂. De elektriciteitsmaatschappijen berekenen dat door aan de consument, die een zodanige prijs per kilowattuur betaalt dat hij vanzelf zuinig daarmee om zal gaan. Zo zal hij niet alleen een zuinige wasmachine kopen, maar hij zal die ook zuinig gebruiken. Ook de producenten van wasmachines zullen een continue prikkel hebben om nog zuinigere machines te ontwerpen. En niet alleen zuinig in het gebruik, maar ook in de productie ervan. Zij zullen immers staal inkopen bij de voordeligste leverancier en degene die meer CO₂ uitstoot zal meer heffingen moeten betalen en daardoor duurder zijn.

– Vergelijking

We hebben zojuist gezien dat het prijsmechanisme zowel de consument als de producent prikkelt de uitstoot van CO₂ zoveel mogelijk te beperken. Daarmee is het qua instrument veel effectiever dan regel-

geving. Bij regelgeving moet immers door de overheid worden vastgesteld wat de norm moet zijn, hetgeen vaak het resultaat is van een langdurig proces van onderhandelingen en lobbyen. En als die norm eenmaal vastgesteld is, ontbreekt bij de producenten de prikkel om nog zuinigere apparaten te maken. Het prijsmechanisme behandelt de schaarse herstelcapaciteit van het milieu als ieder ander schaars goed en zorgt dat daar zo zuinig en efficiënt mogelijk mee wordt omgegaan. Bovendien geeft het de consument keuzevrijheid: hij kan zelf kiezen of hij een zuinige auto koopt en daar veel in rijdt of een onzuinige oldtimer waarin hij slechts sporadisch rijdt. Het prijsmechanisme past in een markteconomie; regelgeving heeft meer het karakter van een planeconomie.

- Marktconform milieubeleid

Het prijsmechanisme is voor het milieubeleid het meest effectief. Het is de enige manier om daadwerkelijk over de gehele linie de noodzakelijke gedragsverandering in de productie en de consumptie van goederen te bereiken. Het prijsmechanisme geniet daarom verreweg de voorkeur, maar het moet wel aan een aantal voorwaarden voldoen.

- *Aangrijpingspunt*

Om effectief te zijn moet het aangrijpingspunt van de heffing daadwerkelijk de uitstoot van CO₂ zijn. Dat wil zeggen: zoveel euro per kilo feitelijk uitgestoten CO₂. Dat kan vrij eenvoudig, want voor iedere fossiele brandstof is er een vaste relatie tussen het gewicht van de brandstof en de CO₂-uitstoot bij volledige verbranding. De heffing kan in principe het beste daar worden opgelegd waar de brandstoffen de economie binnen komen. Voor olieproducten is dat bij de haven of de raffinaderij. Voor aardgas bij de (Europese) grens of bij de productie. De gene die de heffing betaald heeft, zal deze vervolgens doorberekenen aan zijn afnemers.

- *Europees*

Duidelijk is dat Nederland – behoudens een enkele uitzondering – een algemene heffing niet geïsoleerd kan opleggen. Dat zou de Nederlandse goederen uit de markt prijzen en daarmee de vervuiling naar elders verplaatsen – met hetzelfde broeikas-effect. Een heffing op CO₂ moet dus op Europees niveau worden ingesteld. Opgemerkt zij dat dit ook

voor regelgeving geldt: in verband met de Interne Markt kan Nederland zelfstandig geen regelgeving opleggen die het vrije verkeer van goederen belemmert.

In de optimale situatie zou een milieuheffing wereldwijd moeten zijn, zodat de totale uitstoot van CO₂ wordt aangepakt. Op dit moment is dat nog een stap te ver. Maar een heffing op Europees niveau is denkbaar en moet ook inzet zijn van het beleid.

- *Algemeen*

Een effectieve heffing is algemene heffing. Dat wil zeggen dat dezelfde heffing wordt opgelegd aan iedere CO₂-uitstoot, ongeacht wat de bron daarvan is. Dus geen extra lage tarieven voor een bepaalde sector, dat leidt alleen maar tot inefficiënties en verkeerde afwegingen. Stel bijvoorbeeld dat de spoorwegen via een of andere constructie een lagere heffing zouden kunnen betalen. Het gevolg kan zijn dat het laten rijden van een lege trein daardoor minder geld kost dan het op hetzelfde traject inzetten van een busje, terwijl er meer CO₂ wordt uitgestoten. Er wordt dan de verkeerde keus gemaakt.

- *Teruggave opbrengsten*

Een essentiële voorwaarde is dat de overheid de ontvangen middelen integraal teruggeeft in de vorm van lastenverlichting. Het is niet de bedoeling dat door milieuheffingen het algemeen prijspeil omhoog gaat en de consument aan koopkracht verliest. Hoe de overheid de ontvangen middelen teruggeeft, is een kwestie van nationaal beleid. Zo zou in Nederland de BTW verlaagd kunnen worden of de inkomstenbelasting: het milieubeleid mag niet leiden tot een algemene herverdeling van inkomen.

Voor de consument betekent dit dat de producten die vervuilend zijn duurder worden en die minder vervuilend zijn goedkoper. Hij zal zijn consumptiepatroon aanpassen. En dat is precies wat wij willen bereiken.

- *Heffing of veiling van rechten?*

In het bovenstaande is steeds uitgegaan van een heffing op de uitstoot van CO₂. Een alternatief is een systeem waarbij de overheid de rechten om te vervuilen gaat veilen. Beide methoden komen uiteindelijk op hetzelfde neer: via het prijsmechanisme wordt de uitstoot van CO₂

beperkt. In het geval van een heffing wordt de prijs tevoren vastgesteld en ziet men na afloop hoeveel CO₂ daadwerkelijk is uitgestoten. Als dat nog te veel is, moet de prijs geleidelijk aan verhoogd worden. In het geval van een veiling wordt de hoeveelheid vastgesteld en kunnen bedrijven bieden op het recht om te vervuilen, waardoor de prijs kan variëren. Een heffing is daarom eenvoudiger op te leggen en geeft meer zekerheid voor de deelnemers aan het economisch verkeer.

- *Uitwerking*

Het zal overtuigingskracht vergen en ook de nodige tijd voordat in Europa daadwerkelijk een effectief en marktconform milieubeleid zal worden ingevoerd. En er zullen allerlei technische aspecten moeten worden uitgewerkt. Het voert te ver om daarop in te gaan; daarom alleen een aantal hoofdlijnen.

- *Heffing*

Het meest efficiënt is het als de heffing op Europees niveau wordt vastgesteld en door de lidstaten geïnd. Dat betekent dat iedere lidstaat verantwoordelijk is voor het teruggeven van de opbrengsten aan de ingezetenen. Voorzover het innen van de heffingen tot ongelijkheid tussen de lidstaten leidt, kan hiervoor gecorrigeerd worden.

- *Geleidelijkheid*

Uiteindelijk zal de heffing zodanig hoog moeten zijn dat de uitstoot van CO₂ tot acceptabele niveaus teruggedrongen wordt. Om effectief te zijn moet je daarbij aan hoge energieprijzen denken. Maar dat kan niet in een korte periode worden bereikt, dat zou de economie te veel ontwrichten. Gedacht moet worden aan een heffing die in de loop van bijvoorbeeld 15 jaar in duidelijk voorspelbare stapjes oploopt. Wanneer dat op een duidelijke en betrouwbare wijze wordt gedaan, heeft alleen al de aankondiging van deze maatregel effect. Om de gedachten te bepalen: de prijs van een kilowattuur elektriciteit bedraagt nu voor de consument ongeveer 25 cent. Stel dat de Europese overheid aankondigt dat deze in de komende vijftien jaar ieder jaar met 5 cent wordt verhoogd, dan zullen consumenten en producenten nu al rekening houden met een prijs van 50 cent in 2015. Zij zullen daar bij de aanschaf en bij het ontwerpen van duurzame consumptiegoederen nu al rekening mee houden.

- *Concurrentiepositie*

Als producenten in Europa een heffing moeten betalen, zal dat de concurrentiepositie ten opzichte van producenten buiten Europa dan niet benadelen? Dat klopt, daarom moet er ook een correctiemechanisme komen. Dat houdt in dat voor goederen die de Europese Unie binnenkomen een heffing wordt opgelegd die overeenkomt met de heffing die hetzelfde product in de Europese Unie zou hebben gehad, inclusief heffing voor de CO₂-uitstoot bij het transport. Omgekeerd moet van producten die de Europese Unie verlaten, de heffing terugbetaald worden, zodat producenten binnen de Europese Unie geen concurrentienadeel ondervinden. Een dergelijk mechanisme, in het Engels Border Tax Adjustment genoemd, is volgens deskundigen in overeenstemming met de regels van de Wereldhandelsorganisatie.³ Het voordeel van een dergelijk correctiemechanisme is dat het aantrekkelijk wordt voor landen buiten de Europese Unie om ook een scherper milieubeleid te gaan voeren. Uiteindelijk kan het correctiemechanisme aan de grens vervallen voor landen die een even hoge heffing op CO₂ hanteren als binnen de Europese Unie.

- *Subsidies*

Een heffing maakt het geven van subsidies overbodig. De prijs van energie uit fossiele brandstoffen gaat immers omhoog, waardoor allerlei vormen van duurzame energieopwekking aantrekkelijker worden. Na een aantal jaren zal groene stroom al goedkoper zijn dan de stroom die met aardgas is opgewekt. Ook worden subsidies voor woningisolatie en andere energiebesparingen daardoor overbodig. Het wordt immers aantrekkelijker om maatregelen te treffen waardoor minder energie verbruikt wordt. Wel dient de overheid zorg te dragen dat mensen die willen investeren in energiebesparing daarvoor ook tegen acceptabele voorwaarden een lening kunnen krijgen.

- *Overgang*

Hierboven is een ideaalbeeld geschetst hoe het meest effectieve milieubeleid gevoerd kan worden, dat ook goed is voor de economie. Hoe urgent het milieu ook is, te vrezen valt dat dit pas op middellange termijn te realiseren is. In afwachting daarvan zullen wij op korte termijn soms wel op regelgeving of subsidies terug moeten vallen. Daar moeten wij wel terughoudend mee zijn, omdat daarmee eigenlijk het meest effectieve beleid op lange termijn wordt doorkruist.

5.4 HUIDIG MILIEUBELEID

Het huidig milieubeleid is een vermenging van regelgeving, subsidies en ook heffingen. Hieronder zullen wij enkele voorbeelden geven van beleidsmaatregelen die niet erg effectief zijn.

Europees beleid: handel in emissierechten

In Europa is sinds 2005 een stelsel van handel in emissierechten (Emission Trading System, ETS) van kracht. Bedrijven krijgen daarbij een aantal emissierechten toegekend. Als zij meer willen vervuilen dan waar zij recht op hebben, moeten zij die rechten kopen van bedrijven die minder vervuilen dan de hun toegekende rechten. Een dergelijk systeem geeft een prikkel aan bedrijven om de uitstoot van CO₂ te verminderen. Hiermee wordt een begin van een prijsmechanisme geïntroduceerd: op dit moment worden emissierechten verhandeld voor ca € 20 per ton CO₂.

Een bezwaar is dat de bedrijven gratis emissierechten krijgen, gebaseerd op hun normale productie, waardoor er geen sterke prikkel is de uitstoot van CO₂ te reduceren. De Commissie heeft daarom voorgesteld in het nieuwe ETS de rechten bij aanvang te veilen. Daar is verzet tegen gekomen door bedrijven die blootstaan aan concurrentie van buiten Europa; er is immers geen correctiemechanisme aan de grens voorzien. Te vrezen valt dat het stelsel daardoor nog minder effectief is dan aanvankelijk voorgesteld. Bezwaar is ook dat de hoeveelheid emissierechten per lidstaat wordt toegekend. Dit zal tot een koehandel tussen de lidstaten leiden en daarmee tot meer emissierechten en dus meer vervuiling dan wanneer er een Europese veiling zou zijn.

Tenslotte geldt het bezwaar dat de handel in emissierechten niet voor alle bedrijfstakken en alle CO₂-uitstoot geldt. Hierdoor worden sommige industrieën benadeeld ten opzichte van andere, hetgeen ten koste gaat van de werkgelegenheid en van de milieudoelstellingen.

Europees beleid: verbod op gloeilampen

De Europese Unie heeft besloten dat in 2012 de gloeilamp moet verdwijnen. Al eerder heeft Minister Cramer van Milieu zich voor een verbod op de gloeilamp uitgesproken. Toen viel iedereen over haar heen, des te verbazender is het dat in Brussel een dergelijk besluit is genomen. Heeft het verbieden van de gloeilamp zin? Nee. Is het goed voor het milieu? Nee.

Het verbieden van de gloeilamp is louter symboolpolitiek, wellicht om te verbergen dat het overige milieubeleid niet heel effectief is.

Eerst de feiten: in Nederland verbruiken alle gloeilampen slechts 3% van het elektriciteitsverbruik. Of de gloeilamp wel of niet belastend is voor het milieu, hangt van het gebruik en de omstandigheden af. Zo gaat een groot deel van de energie van de gloeilamp op aan warmteproductie. Als een gloeilamp in een ruimte brandt, waar ook een thermostat hangt, is die warmte niet verloren. Er zijn zelfs omstandigheden waarbij een gloeilamp in het gebruik efficiënter is. Ik ken een bedrijf waar men twee of drie keer per dag iets in een archiefkast moest zoeken. Omdat het binnen donker is, is er een lichtpunt. Eerst was er een gloeilamp in die kast en men deed de lamp alleen aan als je iets nodig had, daarna ging hij uit. Toen de gloeilamp door een spaarlamp werd vervangen, veranderde dat. Omdat de spaarlamp enige tijd nodig heeft voordat hij op sterkte is, liet men hem de hele dag branden. Weg besparing. Het voorbeeld is duidelijk: het gaat om het gedrag. Laat aan de gebruikers zelf over of zij gloeilampen, spaarlampen of welke verlichting dan ook willen hebben. Als de prijs hoog genoeg is, zal men vanzelf letten op de besparingen. Het verbod op gloeilampen is niet alleen symboolpolitiek, het is ook betuttelend en in sommige gevallen contraproductief.

Nederlands beleid: vliegtaks

Het kabinet Balkenende IV heeft bij zijn aantreden in 2007 een vliegtaks ingesteld, die in het kader van de kredietcrisis inmiddels weer opgeheven wordt. Deze maatregel is ook louter symboolpolitiek en nauwelijks effectief. Er zijn twee punten van kritiek. Ten eerste is de maatregel niet Europees; ten tweede is het aangrijpingspunt verkeerd. Dat er geen Europese maatregel op dit gebied is, kan het kabinet niet helpen, daar heb je een meerderheid van de lidstaten voor nodig. De vraag is of het verstandig is om het dan maar als Nederland alleen te doen.

Wat zeker verkeerd was, is het aangrijpingspunt: er werd een belasting opgelegd die het vliegen op zich ontmoedigde, maar er was geen sprake van een koppeling met het brandstofgebruik, en dus ook geen enkele prikkel tot zuinig gebruik. Een maatschappij die een vliegtuig bijna leeg liet vliegen, hoefde minder af te dragen dan een vliegtuig dat helemaal vol zat, terwijl de milieubelasting bijna hetzelfde is. Uitein-

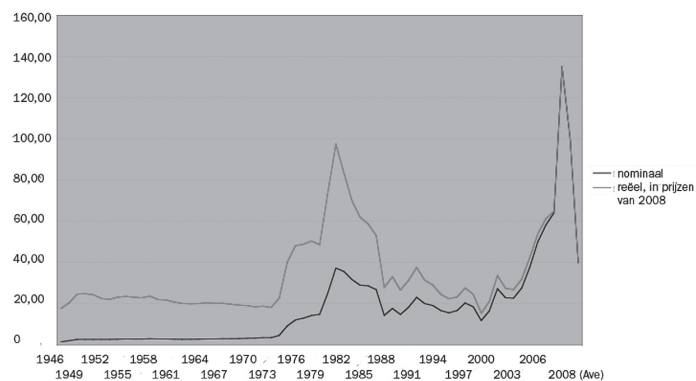
delijk hebben weinigen van een vliegreis afgezien. Wel werd er meer gebruik gemaakt van luchthavens in de buurlanden, waardoor soms de CO₂-uitstoot per saldo zelfs toenam doordat er meer kilometers per auto gereden werden.

Terecht dat de maatregel afgeschaft is. Wat wij nodig hebben is een algemene Europese heffing op kerosine, op dezelfde manier als op andere CO₂-uitstoot.

5.5 MILIEU EN ECONOMIE

Er wordt weleens gesteld dat milieu en economie strijdige belangen zijn. Het tegengestelde is maar al te waar. Ten eerste is het milieu een economisch goed, dat de overheid als publiek goed moet beheren en via het prijsmechanisme moet toedelen. Ten tweede heeft de economie baat bij een consistent en marktconform milieubeleid.

Grafiek 5.3 laat de olieprijsontwikkeling zien van 1946 tot nu: zowel de feitelijke olieprijs in US dollars als die voor inflatie gecorrigeerd (prijspeil 2008). In de zomer van 2008 werd een voorlopige piek bereikt met een olieprijs van 147 dollar. Als gevolg van de kredietcrisis is deze nu ingezakt tot een niveau van 40 à 50 dollar.

Grafiek 5.3: olieprijsontwikkeling 1946-2008 (Bron: http://inflationdata.com/inflation/Inflation_Rate/Historical_Oil_Prices_Table.asp)

Een marktconform milieubeleid, zoals in paragraaf 5.3 geschetst, zal tot gevolg hebben dat de energieprijzen binnen Europa gestaag zullen stijgen. Dat betekent dat zowel consumenten als producenten reke-

ning gaan houden met hoge energieprijzen en zoveel mogelijk op het gebruik van fossiele brandstoffen zullen proberen te besparen.

Op een gegeven moment zal de wereldmarktprijs van olie opnieuw stijgen. Gelet op de grillige prijsontwikkeling die grafiek 5.3 laat zien, valt te verwachten dat dit met schokken gepaard zal gaan. Grafiek 5.4 geeft een fictief en gestileerd beeld van een mogelijke olieprijsontwikkeling tot 2030. De rechte lijn is de prijs binnen de Europese Unie als gevolg van het marktconform milieubeleid. Verondersteld is dat bij een hoge olieprijs de heffing enigszins verlaagd wordt om al te grote schokken te voorkomen. De grillige lijn is de ontwikkeling van de olieprijs op de wereldmarkt.

Bij een plotselinge olieprijsstijging zullen Europese bedrijven, die al jaren met stijgende energieprijzen rekening hebben gehouden, een duidelijk concurrentievoordeel hebben boven bedrijven buiten Europa. Zij zijn immers gedwongen geweest zich aan te passen aan hoge energieprijzen. Uiteindelijk is een marktconform milieubeleid dus gunstig voor het Europese bedrijfsleven, terwijl de nadelen door een grenscorrectiemechanisme kunnen worden weggenomen.

Er is nog een argument. Olieprijsstijgingen leiden tot plotselinge winsten, zogeheten 'windfall profits' voor olieproducerende landen. Wanneer de vraag naar energie uit Europa als gevolg van het gevoerde beleid lager is, zal ook de wereldmarktprijs lager zijn dan zonder dat Europese beleid. Door de energieprijzen binnen Europa te verhogen, halen de Europese overheden een deel van de 'windfall profits' van de olieproducerende landen naar zich toe en kunnen zij die teruggeven aan de Europese consument.

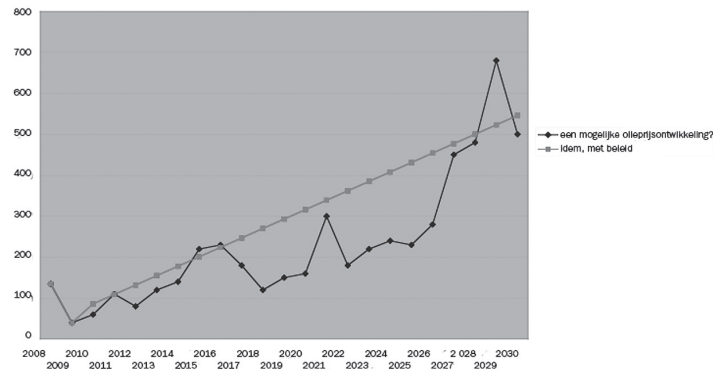
Daarbij komt dat wij onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen zullen verminderen, waardoor het makkelijker zal zijn de energievoorziening zeker te stellen.

Zelfs klimaatsceptici zullen moeten erkennen dat het voeren van een marktconform milieubeleid goed is voor de Europese economie.

Duurzaamheid

Er wordt de laatste tijd veel gesproken over duurzaamheid. Er moet geïnvesteerd worden in 'duurzame economie', wat dat ook moge zijn. Als de overheid allerlei investeringen in 'duurzame economie' wil bevoor-

Grafiek 5.4: een mogelijke olieprijsontwikkeling 2009-2030

Grafiek 5.4 Een mogelijke olieprijsontwikkeling 2009-2030

deren, zul je een eindeloos getouwtrek krijgen wat daar nu wel en niet onder valt. Tot aan juridische procedures toe. Bij een marktconform milieubeleid via het prijsmechanisme is dat duidelijk: iedere investering die tot een besparing aan CO₂-heffingen leidt en dus tot een besparing voor de investeerder, zal voor de investeerder voordelig zijn. Daar hoeft dan verder geen overheid aan te pas te komen.

Maar de overheid zou wel iets anders kunnen doen op het gebied van duurzaamheid. Veel duurzame consumptieproducten, zoals wasmachines, televisies, computers en dergelijke moeten op een bepaald moment vervangen worden omdat er geen onderdelen meer beschikbaar zijn. Dat leidt soms tot nodeloze verspilling. De overheid zou een rol kunnen spelen door verplicht te stellen dat de producent bij ieder toestel bekend maakt tot wanneer hij onderdelen levert. Dat bevordert de transparantie van de markt. Als de consument tussen twee merken moet kiezen, zal hij daar rekening mee kunnen houden. Mocht de producent zich daar niet aan houden dan heeft de consument de mogelijkheid hem daar privaatrechtelijk – al dan niet via een consumentenorganisatie – op aan te spreken. Het ligt voor de hand een dergelijke maatregel op Europees niveau te nemen.

Vergelijking

Het prijsmechanisme is de beste methode om de kosten van CO₂ door te berekenen en deze uitstoot terug te brengen: een groene markt. Een heffing is eenvoudig op te leggen en kan voor de hele economie gel-

den. Dat stimuleert op de meest effectieve manier innovatie in milieuvriendelijke technieken. Op dit moment probeert de overheid hetzelfde te bereiken door allerlei regels op te leggen. Deze zijn vaak zeer belastend. Bij een groene markt kan het aantal regels aanzienlijk verminderen.

5.6 CONCLUSIES

De enige manier om effectief de uitstoot van broeikasgassen te verlagen is via het prijsmechanisme, een marktconform milieubeleid. Dit is economisch effectiever, beter voor het milieu en het bevordert de keuzevrijheid van de consumenten.

Een dergelijk beleid vraagt om een andere insteek dan tot nu toe. Het is op dit moment vooral van belang het politieke signaal te geven dat het die richting op moet gaan.

Ook is het van belang een dergelijk beleid geleidelijk in te voeren, zodat ieder er tijdig op kan inspelen. Hierdoor zullen de productie- en consumptiepatronen zich geleidelijk gaan aanpassen, met minder belasting voor het milieu. En dat is ook precies wat wij nastreven. Zo zal de prijs van het vervoer toenemen en zal het minder aantrekkelijk zijn om goederen over grote afstanden te verplaatsen. Wellicht zullen wij minder kersen uit Griekenland eten en wordt het aantrekkelijker om deze in de Betuwe te verbouwen. Daar is niets mis mee.

Maar we moeten goed voor ogen houden dat het langer veronachtzamen van het milieu als publiek economisch goed funeste gevolgen kan hebben. De aanpassing zal dan met schokken gepaard gaan; een voorproefje van een dergelijke schok hebben we al met de kredietcrisis gehad. De klimaat- en energiecrisis zal een veel grotere schok zijn.

- 1 Marland, G., T.A. Boden, and R.J. Andres. 2008. Global, Regional, and National CO₂ Emissions. In *Trends: A Compendium of Data on Global Change*. Carbon Dioxide Information Analysis Center, Oak Ridge National Laboratory, U.S. Department of Energy, Oak Ridge, Tenn., U.S.A., zie http://cdiac.esd.ornl.gov/trends/emis/tre_glob.html
- 2 CBS tabel: Luchtverontreiniging, emissies door alle bronnen: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37221&D1=0,2,4&D2=a&D3=a&HD=090401-1501&HDR=G2&STB=T,G1>
- 3 Zie Roland Ismer en Karsten Neuhoff, 'Border Tax Adjustments: a Feasible way to Address Nonparticipation in Emission Trading', CMI Working Paper 36, The Cambridge-MIT Institute

OVERIG

In de voorgaande hoofdstukken zijn de drie hoofdthema's van dit boekje behandeld: democratie, economie en milieu. Europa is heel breed en er zijn veel beleidsterreinen waarover iets te zeggen is. In het kader van dit boekje voert dat te ver. Toch wil ik vijf onderwerpen kort aanstippen: buitenlands beleid, veiligheid, immigratie en integratie, onderzoek en onderwijs, uitbreiding.

Buitenlands beleid

In een wereld die steeds verder integreert en waarin opkomende landen als Brazilië, China en India terecht een grotere rol opeisen, neemt de invloed van de Europese landen afzonderlijk in de wereld af. Dat betreft niet alleen de kleinere lidstaten als Nederland, dat geldt in toenemende mate ook voor de grotere lidstaten. Alleen als Europese Unie gezamenlijk zullen wij in de toekomst nog enige invloed in de wereld kunnen uitoefenen. Alle lidstaten hebben er dus belang bij dat er geleidelijk aan een Europees buitenlands beleid ontstaat. Daarmee kan Europa tevens bijdragen aan een versterking van de internationale rechtsorde.

Sinds 1992 kent de Unie een gemeenschappelijk buitenlands - en veiligheidsbeleid. Dat houdt in dat de Unie een gemeenschappelijk standpunt kan innemen, mits de Raad met algemene stemmen daartoe besluit. Wanneer de lidstaten verdeeld zijn, is er geen gemeenschappelijk standpunt en ook geen Europees buitenlands beleid. We hebben dat in 2003 gezien met de oorlog in Irak: het Verenigd Koninkrijk was voor de inval in Irak; Duitsland en Frankrijk waren tegen.

Ook voor een Europees buitenlands beleid is het van belang dat er een goede democratische controle is. Hoe meer er Europees wordt besloten, des te belangrijker is de controle op de macht. Opmerkelijk is dat er ten tijde van de oorlog in Irak zowel in het Verenigd Koninkrijk als in Duitsland een socialistische premier aan de macht was. De socialistische fractie in het Europees Parlement was dus in dit opzicht ook

verdeeld. Dat geldt overigens voor de achterban van de regeringen in de meeste lidstaten. Tony Blair was als premier voorstander van de inval in Irak, een meerderheid van de Britse bevolking was dat niet. Dit voorbeeld toont des te meer aan dat voor een echte democratische controle van de Europese besluitvorming Europese kieslijsten onontbeerlijk zijn.

Een voorbeeld waarbij de Europese Unie wel effectief heeft opgetreden en invloed heeft gehad is bij de Russische inval in Zuid-Ossetië in augustus 2008. Onder leiding van President Sarkozy, die toen het voorzitterschap van de Europese Raad bekleedde, heeft Europa effectief bemiddeld.

Veiligheid

De binnenlandse veiligheid is uiteraard in principe voorbehouden aan de lidstaten. Dat moet zo blijven. Wel moeten wij ons realiseren dat niet alleen gewone burgers van de open grenzen kunnen profiteren, maar ook criminele organisaties. Het is dus van groot belang dat er een betere samenwerking komt tussen de politie- en opsporingsdiensten van de verschillende lidstaten om de grensoverschrijdende criminaliteit te bestrijden. Ieder land kan zijn eigen strafrecht behouden, maar een Europese aanpak van de opsporing en vervolging kan zorgdragen voor een grotere veiligheid van de burgers. Voorwaarde daarvoor is dat de rechten van verdachten goed geregeld zijn en dat er een democratische controle op de uitvoering is.

Immigratie en integratie

Omdat er vrij verkeer van personen tussen de lidstaten is, kan het immigratiebeleid van de ene lidstaat gevolgen hebben voor de andere. Het is daarom goed dat er een Europees immigratiebeleid komt. Europa kan daarmee recht doen aan de opvang van asielzoekers, maar ook een beleid ontwikkelen voor de toelating van arbeidsmigranten uit landen van buiten de Europese Unie. De integratie van migranten in de nationale samenleving blijft een verantwoordelijkheid van de lidstaten.

Onderzoek en onderwijs

Innovatie is afhankelijk van goed onderzoek, ook fundamenteel we-

tenschappelijk onderzoek. Naarmate de wetenschap voortschrijdt, wordt onderzoek steeds meer gespecialiseerd. Dat geldt voor bijna alle terreinen van de wetenschap. Nederland kan zich geen hooggekwalificeerde onderzoeksinstellingen veroorloven zonder intensieve samenwerking met andere instellingen binnen en buiten Europa. Een gemeenschappelijk onderzoeksbeleid in Europa leidt dus tot een competitief voordeel.

Europa kan het onderzoek bevorderen door de belemmeringen in het onderlinge verkeer tussen de Europese onderzoeksinstellingen en universiteiten weg te nemen. Erkenning van diploma's is daartoe een goede eerste stap. Maar ook verdere belemmeringen in het grensoverschrijdend verkeer moeten worden weggenomen. Daarnaast kan Europa meer geld ter beschikking stellen voor onderzoek met een Europese dimensie.

Uitbreiding

De Europese Unie heeft zich de afgelopen vijf jaar in zeer hoog tempo uitgebreid: van 15 tot 27 leden. Op dit moment zijn onderhandelingen gaande met drie kandidaat-lidstaten, te weten Kroatië, Macedonië en Turkije.

Terecht maakt de bevolking zich zorgen over al deze uitbreidingen. Europa is immers niet minder dan een vierde bestuurslaag en iedere (nieuwe) lidstaat bepaalt mede het beleid in de gehele Unie, dus ook in Nederland. Daar is in het verleden te weinig rekening mee gehouden. Tot hoe ver zal de uitbreiding gaan? Wordt Oekraïne straks lid? En Georgië? Tot nu toe is aan verschillende landen het kandidaat-lidmaatschap toegezegd zonder dat de bevolking van de bestaande lidstaten er maar enige zeggenschap over heeft gehad.

Dat moet anders. Vandaar dat het verdrag gewijzigd moet worden in die zin dat er geen status van kandidaat-lidmaatschap mag worden toegekend zonder dat er een verkiezing van het Europees Parlement mag hebben plaats gevonden waarbij het kandidaat-lidmaatschap van het betreffende land uitdrukkelijk als programmapunt aan de bevolking is voorgelegd. Pas dan kan Europa op een democratisch verantwoorde wijze uitbreidingsonderhandelingen met andere landen aangaan.

TERUGBLIK: EUROPA IN NEDERLAND

Den Haag heeft met zijn rug naar Europa gestaan en met de rug naar de toekomst. Nog steeds. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de wijze waarop de Haagse politiek de afgelopen 15 jaar met Europa is omgegaan.

7.1 DE NEDERLANDSE POLITIEK EN EUROPA

Voor het referendum

In 1993 besloot de Europese Raad in Kopenhagen dat de landen van Midden- en Oost-Europa binnen afzienbare tijd tot de Unie konden toetreden. Vanaf toen was het duidelijk dat het besluitvormingsproces en de instellingen aanpassingen behoeften: de instellingen waren ontworpen voor zes lidstaten en met 27 of meer lidstaten zou de besluitvaardigheid van de Unie onder druk komen te staan. In hoofdstuk 3 is daar uitgebreid op ingegaan. Ook was duidelijk dat de invloed van de grotere lidstaten onevenredig groot zou worden. De invloed van Nederland zou in een uitgebreide Unie aanzienlijk minder zijn dan in een Unie van zes, negen of vijftien lidstaten. Er was voor Nederland dus alle reden om een visie te ontwikkelen hoe de Unie met 27 lidstaten op een slagvaardige, democratische en transparante wijze bestuurd kon worden.

De Haagse politiek heeft dat nagelaten. De consequenties van de uitbreiding zijn niet goed doordacht. Bij het ministerie van Buitenlandse Zaken ontbraken gedegen analyses over wat de gevolgen van de uitbreiding zouden zijn en waren er geen ideeën over mogelijke oplossingen. De toenmalige minister van Buitenlandse Zaken beschouwde ieder nadenken over de toekomst van Europa als 'luchtfietsserij'. En zo zijn wij de Conventie ingegaan die de Grondwet moest voorbereiden. Het resultaat was ernaar en de Grondwet is dan ook terecht afgewezen.

Het referendum

Het referendum over de Grondwet was een goed initiatief van drie

Tweede Kamerleden van PvdA, D66 en GroenLinks. Het is terecht dat een zo belangrijk besluit aan de bevolking wordt voorgelegd.

Omdat een grote meerderheid van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen voor de Europese Grondwet was (tegen de Grondwet waren alleen de ChristenUnie, de LPF, de Socialistische Partij, de SGP en de fractie Wilders, in totaal 23 Kamerzetels), dacht de Haagse politiek dat het een uitgemaakte zaak was: Nederland was altijd voor Europa geweest en zou ook blindelings voor de Grondwet stemmen. Het leek dan ook niet nodig om een goede voorlichting te geven of objectieve debatten tussen voor- en tegenstanders te organiseren.

Gaandeweg sloeg de stemming om. Velen beseften dat Europa niet meer hetzelfde was en voelden dat zij geen grip meer hadden op de besluitvorming en op de ontwikkelingen. Als de Grondwet aangenomen werd, zou dat Europa bestendig worden.

De voorstanders van de Grondwet probeerden mensen vooral te overtuigen door intimidatie en arrogantie. Zo zei premier Balkenende dat Nederland in Europa niet meer zou meetellen als de Grondwet werd afgewezen, minister Zalm zei dat Nederland imago-schade zou oplepen en minister Brinkhorst dat het licht zou uitgaan. Ook vond men dat de kiezer eigenlijk niet in staat was om te oordelen. Ik nam deel aan een debat in Leeuwarden, waar de CDA-vertegenwoordiger letterlijk zei “Vertrouwt u maar op ons, wij weten immers wat goed voor u is, daar zijn wij voor gekozen”. Hij werd door de hele zaal uitgejouwd, inclusief de aanwezige CDA-achterban.

Of de Tweede Kamer-leden zelf wel wisten waar zij het over hadden, kan betwijfeld worden. Na een debat in Drenthe reed ik terug naar huis, samen met een lid van één van de grotere fracties van de Tweede Kamer, die een pleidooi voor de Grondwet had gehouden. Hij vertelde mij dat hij eigenlijk niet zo goed wist waar het over ging en hij vond mijn argumenten om tegen te stemmen wel overtuigend. Dat was eerlijk. Maar het geeft ook aan dat Haagse politici nauwelijks over Europa nagedacht hebben. Zelfs de politici die Europa in hun portefeuille hebben.

De weken voorafgaand aan het referendum stond Europa midden in de belangstelling. Kranten schreven erover en debatten over Europa trokken volle zalen. Het publiek was geïnteresseerd. Dit resulteerde in

een hoge opkomst bij het referendum. En een heel duidelijke uitslag: 62% tegen.

Bij het referendum besepte het Nederlandse volk beter dan de politici dat wij als Nederlanders in Europa niets meer te vertellen zouden hebben. Daar hoefde je niet de hele Grondwet voor geanalyseerd te hebben. Daarvoor was voldoende de kranten te lezen en na te denken. De gemiddelde burger voelde beter aan hoe Europa werkt dan de meeste Haagse politici.

Na het referendum

De Haagse politiek was door de uitslag verbijsterd. Hoe kon Nederland zo ondankbaar zijn? Wij hadden toch altijd van Europa geprofiteerd? Waarom heeft Nederland zich dan tegen Europa gekeerd?

De dag na het referendum, op 2 juni 2005, debatteerde de Tweede Kamer over de betekenis van de uitslag. Men vond dat de kiezer een duidelijk signaal had gegeven en de politiek moest in het vervolg beter naar de kiezer luisteren. De Tweede Kamer besloot een brede maatschappelijke discussie te houden “teneinde antwoorden te vinden op de vraag waar we met de Europese samenwerking naar toe willen”.

Die brede maatschappelijke discussie is er nooit gekomen. Na de aanvankelijke openheid en bereidheid een discussie met de achterban aan te gaan, begon bij veel politici in Den Haag de angst te overheersen. Angst enerzijds om met Europa geassocieerd te worden. En anderzijds angst om de regie te verliezen: de discussie zou wel eens een kant kunnen opgaan die men niet wilde. Het resultaat was dat langzamerhand degenen die de brede maatschappelijke discussie hadden moeten organiseren, hun handen ervan af trokken. In september 2005 werd duidelijk dat deze definitief niet gehouden zou worden. Er werd gezegd dat Europa dan maar een rol moest spelen bij de volgende kamerverkiezingen.

In plaats van de brede maatschappelijke discussie heeft Staatssecretaris Nicolaï van Europese Zaken een aantal onderzoeken laten doen. Een ervan vond plaats in de zomer van 2005 en resulteerde in het rapport ‘Kom maar naar de camping’, dat in hoofdstuk 2 al ter sprake kwam. Daarnaast liet hij in maart-april 2006 een onderzoek via inter-

net doen. Via een uitgebreide mediacampagne werd de bevolking opgeroepen een vragenlijst in te vullen. Een kleine 100.000 respondenten hebben dat gedaan.

Het merkwaardige van die vragenlijst is dat er van alles werd gevraagd – tot aan een oordeel over de uitbreiding met Macedonië toe – maar dat twee cruciale vragen niet gesteld werden: (I) Waarom hebt u tegen gestemd en (II) Hoe denkt u over democratie en controle op de macht. Deze vragen waren in politiek Den Haag taboe. Wij hebben daarom recent een enquête laten houden waarin deze vragen wel gesteld zijn; meer daarover in de volgende paragraaf.

Op 22 november 2006 werden vervroegde Tweede Kamerverkiezingen gehouden als gevolg van de val van het kabinet Balkenende II. Hoewel eerder was gezegd dat de toekomst in Europa daar een prominente rol zou spelen, bleek dat totaal niet het geval. Het CDA vond het te gevaarlijk om daarover te debatteren en weigerde zelfs deel te nemen aan een discussie waar over Europa werd gesproken.

Achter de schermen werd ondertussen in Europa verder nagedacht en onderhandeld over wat te doen nu de Grondwet in twee lidstaten was afgewezen. De Europese Raad had in juni 2005 besloten dat er een bezinningsperiode van ruim een jaar zou komen en algemeen werd verwacht dat er na de Franse presidentsverkiezingen van mei 2007 onder Duits voorzitterschap een nieuw verdrag zou komen.

De Haagse politiek had ondertussen bedacht dat een aantal aanpassingen aan de bezwaren van de Nederlandse kiezer tegemoet zou komen. Ten eerste zou het geen Grondwet meer heten, maar een verdrag. Ten tweede zouden de Europese vlag en het Europese volkslied – die in de Grondwet vermeld waren – er niet meer in staan. Ten derde moest er iets van een ‘oranje kaart’ procedure komen, waarover verderop meer.

De onderhandelingen achter de schermen waren zo goed als afgerond toen de Tweede Kamer juni 2007 (!) besloot om een viertal inspraakbijeenkomsten – met als tittel ‘Europa, hoe nu verder?’ – in het land te organiseren teneinde de kiezer aan het woord te laten over de toekomst van Europa. Deelnemers aan deze inspraakbijeenkomsten vroegen zich af waarom zij nu pas gehouden werden. In Apeldoorn kreeg

een zeer kritische opmerking hierover veel bijval uit de zaal. Uiteindelijk hebben de inspraakavonden totaal geen effect gehad, want de kaarten waren al geschud: de Europese Raad bereikte op 23 juni 2007 in Brussel overeenstemming over een nieuw verdrag.

7.2 WAAROM TEGENGESTEMD?

Over de redenen waarom Nederland in meerderheid tegen de Grondwet heeft gestemd bestaat veel misverstand. Soms wordt het misverstand bewust gecreëerd zodat de uitslag niet serieus genomen hoeft te worden. Zo zeggen velen dat het eigenlijk een stem van protest was tegen het kabinet Balkenende II. Daarmee wordt impliciet gezegd dat de tegenstemmer geen inhoudelijke reden had en hoeft je hem ook niet serieus te nemen. Ook wordt wel gesteld dat het om de symbolen ging: het heette ten onrechte een Grondwet en de Europese vlag en het Europese volkslied werden erin genoemd.

Omdat wij een vermoeden hadden dat de gangbare verklaringen niet juist waren, hebben wij op 27 maart 2009 een enquête laten houden waarin onder meer gevraagd is naar de redenen waarom kiezers tegen de Grondwet gestemd hebben. Zie bijlage 1 voor een kort verslag van deze enquête.

Het resultaat van de enquête staat haaks op de opvatting van politiek Den Haag over de redenen waarom kiezers de Grondwet hebben afgewezen: wat velen in Den Haag dachten speelde geen rol en wat wel belangrijk was, werd door Den Haag ontkend.

Aan de tegenstemmers is gevraagd maximaal drie redenen te noemen uit een rijtje van dertien mogelijke verklaringen. Slechts 11% van de kiezers gaf als reden ‘Ik was tegen het beleid van de toenmalige regering Balkenende II en wilde een signaal geven’. Hiervan scoren PvdA-kiezers met 21% nog het hoogst; de SP-kiezers wijken met 12% nauwelijks af van het algemeen gemiddelde. Het antwoord ‘In de Grondwet stonden de Europese vlag en het volkslied.’ werd slechts door 4% van de kiezers aangekruist. Alleen de achterban van de ChristenUnie week daar met 23% van af.

De belangrijkste redenen om tegen te stemmen waren: ‘Wij als Ne-

derlanders hebben te weinig invloed op de Europese besluitvorming.’ (56%); ‘De Grondwet is niet goed voor Nederland.’ (39%) en ‘Europa is niet democratisch.’ (26%).

Voorts is de vraag gesteld ‘Vindt u dat het nieuwe Verdrag van Lissabon aan uw bezwaren tegemoet komt?’. Hierop antwoordde 7% ‘ja’ en 63% ‘nee’. De achterban van alle partijen gaf in meerderheid een ontkennend antwoord.

Aan alle kiezers is vervolgens de vraag gesteld of zij vinden dat de Haagse politiek de uitslag van het referendum goed heeft opgepakt. Hierop antwoordde ook een meerderheid van 61% ‘nee’. Slechts 23% antwoordde ‘ja’. De achterban van alle politieke partijen was hierover eensgezind, alleen die van het CDA vond in meerderheid (63%) dat de Haagse politiek de uitslag goed had opgepakt.

7.3 HET VERDRAG VAN LISSABON

De Nederlandse regering heeft – in overleg met de Tweede Kamer – onderhandeld over een aantal aanpassingen, die niet alleen onzinnig zijn, maar ook – zoals uit de enquête blijkt – geen recht doen aan de bezwaren van de kiezers.

Het Verdrag van Lissabon komt in feite voor 99% overeen met de afgewezen Grondwet. Er zijn een aantal verschillen, maar die doen geen recht aan de bezwaren die in Nederland tegen de Grondwet leefden. Zo is de benaming ‘Grondwet’ verdwenen en komen de Europese vlag en het Europese volkslied er niet in voor. Dit zijn cosmetische aanpassingen, die verder weinig gevolg hebben.

Onzinnige aanpassing: oranje kaart

Een andere aanpassing die het kabinet als belangrijk wapenfeit presenteerde is de zogenoemde ‘oranje kaart’ procedure. Deze komt erop neer dat wanneer een meerderheid van de nationale parlementen vindt dat een voorgestelde Europese regelgeving eigenlijk beter door de lidstaten afzonderlijk geregeld kan worden, de Commissie het voorstel moet heroverwegen. De Commissie mag het voorstel alsnog indienen, maar moet dan (opnieuw) motiveren waarom de regelgeving op Europees niveau moet plaatsvinden.

Schieten wij hier iets mee op? Nee. Wie de besluitvorming binnen Europa kent, zal begrijpen dat nationale parlementen hier weinig extra

invloed mee krijgen. In de Raad wordt immers de lidstaat door de regering vertegenwoordigd en deze zal in principe het standpunt van de meerderheid in het nationale parlement volgen. Wat de nationale parlementen willen bereiken, kunnen zij veel effectiever doen via hun vertegenwoordiger in de Raad, die immers de voorgestelde regelgeving ook kan amenderen. Het enige waar deze door Nederland zo gewenste ‘oranje kaart’ procedure toe leidt is een extra vergadercircuit en nog meer bureaucratie. Voor de Nederlandse kiezer is het niet meer dan een fopspeen.

Essentie ontbreekt

Ernstiger is dat het Verdrag van Lissabon niets doet aan de grootste bezwaren van de kiezer tegen de Grondwet: we hebben te weinig invloed op de besluitvorming en Europa is niet democratisch. Zoals in hoofdstuk 3 betoogd, vraagt dat om een verdergaande herziening van de instellingen, onder meer van de wijze waarop het Parlement wordt gekozen. Alleen als wij naar het Europa van de burger gaan, hebben wij als Nederlanders nog invloed op de besluitvorming.

7.4 BELANGENTEGENSTELLING

Als het Europa van de burger, met een democratische controle op de macht, aan de bezwaren van de Nederlandse kiezer tegemoetkomt, waarom zet de Tweede Kamer zich daar dan niet voor in?

Het antwoord moet gevonden worden in de belangentegenstelling die er in deze is tussen de politieke partijen, de Haagse vierkante kilometer, en de burgers. In het huidige Europa, het Europa van de hoofdsteden, hebben de politieke partijen grip op de nationale delegaties. Dat wil zeggen dat zij via de regeringen invloed kunnen uitoefenen in de Raad. En via de delegaties die in het Europees Parlement worden gekozen, kunnen zij nog enige – weliswaar geringe – invloed in het Parlement proberen te verkrijgen. Zo zal de PvdA via de regering proberen de besluitvorming in de Raad te beïnvloeden – waarbij Nederland een stem heeft van ongeveer 4%. Ook kan de PvdA proberen een vijftal zetels in het Parlement te halen, hetgeen neerkomt op 0,7% van het totaal. De invloed is gering, maar het lijkt wat. De Nederlandse PvdA stemmer schiet er echter niet veel mee op. Die heeft meer aan het rechtstreeks stemmen op de Europese socialisten, bijvoorbeeld onder leiding van Tony Blair. Of van Karel van Miert of Felipe Gonzales.

Deze belangentegenstelling verklaart wellicht waarom de Haagse partijen geen zin hadden in een dialoog met de kiezer, waarom de brede maatschappelijke discussie niet mocht plaatsvinden, waarom er geen vragen over democratie gesteld werden, waarom Europa geen rol speelde bij de Tweede Kamerverkiezingen en waarom de Tweede Kamer pas inspraakbijeenkomsten organiseerde toen het nieuwe verdrag al bijna gesloten was.

7.5 CONCLUSIE

De Haagse politiek heeft de Nederlandse kiezer herhaaldelijk geschoffeerd. Niet alleen bij het referendum werd hij niet serieus genomen, ook daarna. Bijna alle Haagse politieke partijen hebben zich daaraan schuldig gemaakt. Dat is deels uit angst gebeurd, omdat veel van de politieke partijen zelf geen duidelijke visie hadden of niet goed begrepen waar het om ging. Maar ook uit arrogantie. Beide zijn verkeerd. Het is daarom tijd dat de kiezer zich kan uitspreken.

8

CONCLUSIE

In dit boekje zijn drie hoofdthema's behandeld: democratie, economie en milieu. Dat zijn ook de onderwerpen die in de enquête als belangrijkste naar voren kwamen voor de verkiezingen van het Europees Parlement. Zie hiervoor bijlage 1.

Het belangrijkste is dat er een goede visie komt op de toekomst. En onze toekomst ligt in Europa.

Het is in het belang van de Nederlandse burger dat er in Europa een duidelijke besluitvormingsstructuur komt. Een besluitvorming die effectief is en waarbij er controle op de macht is. Dat betekent niet dat Europa meer bevoegdheden moet krijgen. Dat betekent alleen dat de bevoegdheden die Europa toch al heeft beter gecontroleerd worden. Zodat wij degenen die de besluiten genomen hebben ter verantwoording kunnen roepen. Dat is de essentie van democratie.

Het is ook van belang om zo snel mogelijk uit de economische crisis te komen. Dat vraagt om een gecoördineerde Europese aanpak om de vraaguitval tegen te gaan.

Het milieu, maar ook onze concurrentiepositie, heeft het meeste baat bij een marktconform milieubeleid. Dat kan alleen in Europees verband. Daar moeten wij in Europa op inzetten.

Veel van de problemen van vandaag kan Nederland niet alleen oplossen. Het Nederlandse belang kunnen wij daarom het beste dienen door ervoor te zorgen dat er een goede visie is op "Waar willen wij met Europa naartoe". Een sterk Europa is in het belang van Nederland.

OPROEP

Den Haag heeft lange tijd met de rug naar Europa en met de rug naar de toekomst gestaan. Europa is niet serieus genomen. Ook de Nederlandse kiezer is niet serieus genomen. Dat heeft geresulteerd in de afwijzing van de Europese Grondwet in het referendum van 2005. Na die afwijzing is de kiezer nog steeds niet serieus genomen.

Bij het referendum konden wij alleen ‘ja’ of ‘nee’ stemmen. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement hebben wij de mogelijkheid om aan te geven welke kant Europa op moet. De meeste partijen in de Tweede Kamer waren voor de Europese Grondwet. Zij waren ook voor ratificatie van het Verdrag van Lissabon. Het blijkt dat veel kiezers vinden dat dit verdrag niet aan hun bezwaren tegemoetkomt¹.

Wie ‘nee’ zei tegen de Grondwet heeft daarom bij de verkiezingen van het Europees Parlement de keus uit drie partijen: de Partij voor de Vrijheid, de Socialistische Partij en de Liberaal Democraten.

De Partij voor de Vrijheid (PVV) wil dat het Nederlands parlement iedere beslissing moet kunnen tegenhouden en dat het op alle terreinen weer bevoegd wordt. Dat betekent het einde van de Interne Markt. Voor de Nederlandse exportsector lijkt dat een ramp. De PVV zegt op te komen voor Nederland, maar doet het tegendeel.

De Socialistische Partij (SP) wil dat het nationale recht voorrang heeft boven het Europese recht. Ook dat leidt tot een afbraak van de Interne Markt en op den duur tot een welvaartsverlies voor Nederland.

De Liberaal Democratische Partij (LibDem) is de enige partij die uitgaat van de huidige bevoegdheden van Europa, maar die voor een effectieve en democratische controle op de macht is.

LibDem geeft een antwoord aan die kiezers die tegen de Grondwet hebben gestemd en behoefte hebben aan een duidelijk antwoord hoe

het dan wel moet met Europa. Met deze visie op Europa wordt een positief antwoord gegeven op het ‘nee’ bij het referendum in 2005. Daarmee kunt u kiezen voor een Europa waar wij verder mee kunnen, voor een Europa van de toekomst.

¹ Zie bijlage 1.

BIJLAGE 1

ENKELE ENQUÊTE-RESULTATEN

Op 27 maart 2009 is via het panel van Maurice de Hond een enquête gehouden waarin een aantal vragen is gesteld over de houding ten aanzien van Europa. Er waren ruim 1400 respondenten; bij 500 respondenten zijn de resultaten al representatief. De hieronder gepresenteerde resultaten zijn volgens de gebruikelijke methode gecorrigeerd voor samenstelling van de bevolking, politieke voorkeur, etc.

Vraag 1.

De eerste vraag betrof het stemgedrag bij het referendum over de Europese Grondwet in 2005. Gekozen kon worden tussen 'voor', 'tegen' en 'weet niet meer'. Deze vraag is gesteld om na te gaan of de percentages overeenkwamen met de uitslag van het referendum. Dat was het geval: 31% had vóór de Europese Grondwet gestemd en 57% tegen; 11% wist het niet meer. Als de laatste gelijkelijk over voor- en tegenstanders worden verdeeld, krijg je de uitslag van het referendum. De percentages voor- en tegenstemmers per partij kwamen overeen met die uit ander onderzoek¹. Opmerkelijk: het grootste aantal respondenten dat het stemgedrag uit 2005 niet meer wist (29%) viel onder de achterban van de ChristenUnie. Zou dat een gevolg van regeringsdeelname van hun partij zijn?

Vraag 2

Aan zowel voor- als tegenstanders is gevraagd naar de belangrijkste reden voor hun stemgedrag. Er konden maximaal drie antwoorden worden aangekruist. De voorstanders konden kiezen uit negen alternatieven; de tegenstanders uit dertien alternatieven.

Bij de voorstanders werden gemiddeld twee antwoorden gegeven, waarvan 'De Grondwet is goed voor Europa.' (61%) en 'De besluitvorming in Europa zou efficiënter worden.' (51%) de hoogste score kregen.

De tegenstanders gaven gemiddeld 2,4 antwoord. De drie meest gegeven antwoorden waren 'Wij als Nederlanders hebben te weinig invloed op de besluitvorming.' (56%), 'De Grondwet is niet goed voor Neder-

land.' (39%) en 'Europa is niet democratisch.' (26%). Bij de achterban van alle partijen scoorden deze drie antwoorden hoog. In het rijtje was ook de mogelijkheid opgenomen: 'Ik was tegen het beleid van de toenmalige regering Balkenende II en wilde een signaal geven'. Slechts 11% van de respondenten gaven dit als een mogelijke reden voor hun tegenstem. Het antwoord 'In de Grondwet stonden de Europese vlag en het volkslied.' scoorde nog lager: 4%. Andere antwoorden die laag scoorden waren 'Ik ben tegen de Europese integratie.' (13%), 'Europa is te veel marktgericht.' (11%) en 'Europa is niet sociaal.' (9%). Geconcludeerd kan worden dat de tegenstanders wel degelijk inhoudelijke motieven hadden om tegen de Grondwet te stemmen. Het onderwerp controle op de macht en democratie staan daarbij bovenaan.

Vraag 3

Aan de tegenstanders is vervolgens gevraagd of zij vonden dat het nieuwe Verdrag van Lissabon aan hun bezwaren tegemoetkomt. Hierop antwoordde 7% 'ja' en 63% 'nee'. 29% wist het niet of had geen mening. De achterban van alle politieke partijen liet hier in grote lijnen hetzelfde beeld zien.

Vraag 4

Aan alle respondenten is de vraag gesteld 'vindt u dat de Haagse politiek de uitslag van het referendum goed heeft opgepakt?' Hierop antwoordde 23% 'ja' en 61% 'nee'; 16% wist het niet of had geen mening. Alleen de achterban van het CDA vond met 63% dat de Haagse politiek de uitslag van het referendum goed heeft opgepakt. De achterban van alle andere partijen vond in (grote) meerderheid dat dit niet het geval was.

Vraag 5

Hierna is gevraagd naar het stemgedrag bij de verkiezingen voor het Europees Parlement. Op de vraag 'zal de keuze van uw stem mede beïnvloed worden door de houding die de politieke partij heeft gehad ten aanzien van de Europese Grondwet?' zei 59% 'ja' en 38% 'nee'. Opvallend is dat ook hier de achterban van het CDA een afwijkend beeld geeft: 43% antwoordde 'ja' en 56% 'nee'. De achterban van alle andere partijen liet in meerderheid hun keus mede beïnvloeden door de houding van de partij bij de Europese Grondwet.

Vraag 6

De volgende vraag ging over het belang van democratie bij het stemgedrag. Gevraagd werd: 'Als er een nieuwe partij zou zijn die serieus werk maakte van democratie in Europa en controle op de macht, zou u overwegen daarop te stemmen?'. Hierop antwoordde 51% 'ja' en 31% 'nee'. 18% antwoordde 'weet niet/geen mening'. Bij deze vraag antwoordde alleen een minderheid van de achterban van het CDA en van de ChristenUnie te overwegen op een dergelijke partij te stemmen (resp. 23% en 31%). De achterban van alle overige partijen overweegt dat in meerderheid wel. Bij de VVD is dat 59%, bij GroenLinks 60%, bij D66 61% en bij de PVV 56%.

Vraag 7

Tenslotte werd de vraag gesteld 'wat zijn voor u de belangrijkste onderwerpen bij de verkiezingen voor het Europees Parlement?'. Er konden maximaal drie antwoorden worden gegeven uit een rijtje van negen onderwerpen. Gemiddeld werden 2,8 onderwerpen aangekruist. De hoogste score kregen de economie (58%), democratie in Europa (42%) en vervolgens het milieu (37%), de veiligheid (37%) en meer controle op de Europese macht (37%). Bij de achterban van CDA, VVD, PvdA en D66 scoorde de economie het hoogste. Bij GroenLinks was dat het milieu, bij de SP sociaal beleid, bij de ChristenUnie nationale politiek en bij de PVV de veiligheid.

¹ Onder meer: Ministerie van Buitenlandse Zaken (2006), NederlandinEuropa.nl.

BIJLAGE 2**LIBERAAL DEMOCRATISCHE PARTIJ**

DE LIBERAAL DEMOCRATISCHE PARTIJ

De Liberaal Democratische Partij (LibDem) is op 25 augustus 2006 opgericht omdat er in Nederland behoefte was aan een sociaal-liberale partij die zich op de lange termijn richt.

De oprichters waren ondertekenaars van het 'Manifest voor een vrije samenleving'. Dit manifest is geschreven omdat veel Nederlanders zich niet herkennen in de wijze waarop de Haagse politiek op dit moment functioneert. De politiek moet vooral over de inhoud gaan en zich richten op goed doordachte, structurele oplossingen. Politiek moet worden gevoerd op basis van een visie voor de lange termijn en niet alleen tot de volgende verkiezingen.

LibDem staat voor een liberaal beleid in een sociale samenleving. Openheid en tolerantie waren altijd kenmerken van de Nederlandse identiteit. Die moeten weer terugkomen.

Ten behoeve van de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2006 is een verkiezingsprogramma opgesteld. Een verkiezingsprogramma is echter tijdgebonden. Daarom heeft LibDem in 2007 veel tijd besteed aan het formuleren van uitgangspunten die voor langere tijd gelden. Deze zijn in januari 2008 door de algemene ledenvergadering vastgesteld. Zij staan op de volgende bladzijden.

De uitgangspunten van LibDem zijn gebaseerd op de positieve vrijheidsgedachte. Dat houdt in dat de overheid zich niet alleen onthoudt van het inperken van de vrijheid van de burger, maar dat zij er ook daadwerkelijk voor zorgt dat ieder mens in staat is zijn leven richting te geven. Met deze uitgangspunten onderscheidt LibDem zich als sociaal-liberale partij van alle andere politieke partijen in Nederland.

UITGANGSPUNTEN LIBERAAL DEMOCRATISCHE PARTIJ

Vastgesteld door de Algemene Ledenvergadering
Utrecht, zaterdag 26 januari 2008

De Liberaal Democratische Partij (LibDem) is de nieuwe sociaal-liberale partij van Nederland. Wij streven naar een samenleving waarin de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap een moderne vertaling vinden. De Liberaal Democratische Partij is voor een samenleving waarin iedereen in vrijheid invulling kan geven aan zijn of haar leven.

UITGANGSPUNTEN

De Liberaal Democratische Partij (LibDem) streeft naar een duurzame samenleving waarin de vrijheid van het individu centraal staat. De mens moet in staat zijn zelfstandig richting aan zijn leven te geven.

Vrijheid

De mens moet vrij zijn om zijn leven richting te geven. De overheid dient niet alleen te zorgen dat de vrijheid van ieder mens zo weinig mogelijk wordt ingeperkt, maar er ook zorg voor te dragen dat ieder individu daadwerkelijk in staat is zijn leven richting te geven (positieve vrijheid). Zo moet de overheid door middel van onderwijs en begeleiding op de arbeidsmarkt bevorderen dat eenieder zelfstandig aan de samenleving en de economie deel kan nemen.

Sociale verantwoordelijkheid

Een mens kan alleen in vrijheid leven als hij ook verantwoordelijkheid neemt voor de wijze waarop hij van zijn vrijheid gebruik maakt. Dat houdt in verantwoordelijkheid voor je eigen handelen en nalaten. Maar dat houdt ook in een verantwoordelijkheid voor de medemens, voor de samenleving als geheel en voor volgende generaties.

Samenleving

Individen hebben de behoefte om zich in sociale verbanden te organiseren. De samenleving kent traditiegetrouw vele verbanden die een eigen culturele identiteit hebben. Deze culturele diversiteit is een waardevol kenmerk van onze samenleving. De overheid moet daarin zo veel mogelijk vrijheid bieden en kan zelfs het ontstaan van sociale verbanden stimuleren

De samenleving als geheel moet open en tolerant zijn. Iedere ingezetene van Nederland heeft recht op respect van zowel zijn medeburgers als van de overheid. De overheid dient de fysieke en psychische integriteit van de persoon alsmede de privacy te waarborgen.

Binnen het kader van de wet is eenieder vrij zijn eigen geloofsovertuiging of levensbeschouwing te volgen. De scheiding van religie en staat houdt tevens in dat de overheid zich niet over de inhoud van religies uitspreekt.

Duurzaamheid

Verantwoordelijkheid voor volgende generaties houdt onder meer in dat schadelijke gevolgen van het economisch handelen voor de leefomgeving zo veel mogelijk moeten worden beperkt en tot een duurzaam niveau moeten worden teruggebracht. De overheid dient het milieu als een publiek goed te beheren. Het behoud van het milieu vraagt om een duidelijke gedragsverandering in de productie en consumptie van goederen. Het beleid hiertoe dient zoveel mogelijk marktconform te zijn. Marktconforme instrumenten zijn immers efficiënter in het behalen van de doelstellingen en tasten de keuzevrijheid niet aan. Hiermee kan de overheid generieke maatregelen nemen, waarbij zij ervoor moet waken dat de inkomsten die de overheid uit de marktconforme instrumenten ontvangt aan de burgers teruggegeven worden in de vorm van lastenverlichting en deze niet leiden tot een algemene herverdeling van inkomen.

Kansen en risico

LibDem is voor een samenleving en een economie waar individuen zoveel mogelijk kansen nemen hun talenten te ontplooiën. Dat houdt mede in het nemen van risico's en het dragen van verantwoordelijkheid daarvoor. Het dragen van risico mag er echter nooit toe leiden dat het individu in het geval van een mislukking voor lange tijd met de gevolgen blijft zitten. Een individu zal bovendien eerder bereid zijn risico's te nemen als hij weet dat er een vangnet is.

De overheid moet het individu de kans geven risico's te nemen: hij moet zich niet laten leiden door angst. Geen herverdeling van inkomens, maar herverdeling van kansen.

Overheid/bestuur

De overheid is er voor de burger en niet andersom. Dat houdt in dat besluiten op ieder niveau – gemeente, provincie, Rijk, Europese Unie – op een open, democratische manier genomen worden. Dat houdt tevens in dat de overheid zich dienstbaar opstelt. Klachten en suggesties worden effectief, op een transparante wijze behandeld.

Bekleders van openbare ambten moeten vooral op basis van kwaliteit en oog voor algemeen belang worden benoemd en niet op politieke kleur.

Economie

Basis voor het economisch handelen moet de markteconomie zijn. Deze biedt immers zoveel mogelijk keuzevrijheid aan zowel consumenten als producenten en leidt (daardoor) tevens tot een zo groot mogelijke efficiëntie, innovatie en welvaart.

De rol van de overheid hierin is essentieel: geen markt kan functioneren zonder overheid die regels vaststelt en handhaaft. De overheid dient daarbij zorg te dragen dat de markten transparant zijn en dat de keuzevrijheid zoveel mogelijk gewaarborgd is. Bij natuurlijke monopolies is er een sterkere rol voor de overheid weggelegd: in het geval van publieke diensten (infrastructuur, openbaar vervoer) als producent of opdrachtgever; in het geval van andere natuurlijke monopolies (standaardisatie) door zorg te dragen dat de belangen van de consument zoveel mogelijk behartigd worden.

Internationaal

Door de toenemende globalisering van de (wereld)samenleving neemt onze verantwoordelijkheid voor het goed functioneren daarvan toe. Essentieel is ook hier dat de vrijheid zoveel mogelijk bevorderd wordt. Hiertoe is een sterke internationale rechtsorde vereist, die de vrijheid van individuen en van staten maximaal waarborgt alsmede de culturele identiteit van individuen en samenlevingsvormen – waaronder staten – respecteert en de economische ontwikkeling bevordert.

BIJLAGE 3**POLITIEKE PARTIJEN EN EUROPA**

In dit boekje is een visie op Europa gepresenteerd. Het is een visie voor de lange termijn; dit boekje is echter geschreven met het oog op de verkiezing van het Europees Parlement op 4 juni 2009. In de politiek gaat het niet alleen over het geven van een visie, ook om het maken van keuzes. Op 4 juni is die keus aan de kiezer.

In Nederland zal ruim een tiental politieke partijen aan de verkiezingen meedoen. Op het moment van het schrijven van dit boekje is nog niet exact bekend welke partijen dat zullen zijn, maar van een aantal staat dat al vast. In deze bijlage wordt voor de duidelijkheid een kort overzicht gegeven van de houding van de verschillende politieke partijen ten aanzien van Europa.

Voor iedere partij worden de volgende zaken in het overzicht opgenomen.

1. DE PARTIJ EN EUROPA

De algemene houding van de partij ten opzichte van Europa in de laatste 15 jaar, de medeverantwoordelijkheid voor bepaalde beslissingen, de houding in het referendum, hoe de achterban bij het referendum heeft gestemd¹ en de houding ten aanzien van het Verdrag van Lissabon.

2. DE PARTIJ IN HET EUROPEES PARLEMENT

Is de partij in het Europees Parlement vertegenwoordigd? Zo ja: het aantal zetels, de fractie waar de partij deel van uitmaakt alsmede enkele andere partijen die tot die fractie behoren.

3. DE VERKIEZINGEN VAN JUNI 2009

Wat zijn de belangrijkste onderwerpen waarmee de partij de verkiezingen in gaat.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

De houding van de partij ten aanzien van de drie onderwerpen die in dit boekje centraal staan: democratie, economie en milieu.

¹ Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken (2006), NederlandinEuropa.nl

5. COMMENTAAR

Een kort commentaar.

Website: de website van de partij; als er een speciale website voor Europa is, wordt daarnaar verwezen.

CDA

1. CDA EN EUROPA

Het CDA was in de periode 1994 – 2002 oppositiepartij en heeft vanaf 2002 onafgebroken aan de regering deelgenomen. Het CDA is dus medeverantwoordelijk voor de inbreng in de Europese Conventie en voor de Europese Grondwet. Het CDA was voor ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne voor gevoerd. Van de achterban van het CDA heeft 61% voor de Grondwet gestemd en 38% tegen. Het CDA is als regeringspartij ook verantwoordelijk voor het Verdrag van Lissabon en heeft in de Tweede Kamer voor de ratificatie daarvan gestemd.

2. CDA IN EUROPEES PARLEMENT

Het CDA heeft op dit moment 7 zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de fractie van de Europese Volkspartij (288 leden), waartoe ook de Britse Conservatieven en Forza Italia van Berlusconi behoren.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het CDA doet mee aan de verkiezingen met het verkiezingsprogramma 'Kracht en Ambitie'. Europa als Waardengemeenschap staat daarin centraal. Ook spreekt het CDA zich uit voor het Rijnlandse overlegmodel.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

• democratie

Het verkiezingsprogramma van het CDA gaat niet in op de gebrekkige democratie in de Europese Unie, noch op het begrip controle op de macht.

• economie

Nationale steunmaatregelen moeten geen protectionisme in de hand werken. De Europese Commissie moet toezien op een strikte naleving van het Stabiteits- en Groeipact. Er is geen aandacht voor vraaguitval.

• milieu

Het CDA wil geen stringent milieubeleid als niet de VS, China en India ook meedoen.

5. COMMENTAAR

Het CDA geeft geen adequaat antwoord op de drie hoofdthema's van dit boekje. Een stringent milieubeleid zou volgens het CDA ernstige gevolgen hebben voor de Europese concurrentiepositie. Ten onrechte, zoals in hoofdstuk 5 is aangetoond.

website: <http://europa2009.cda.nl/default.aspx>

CHRISTENUNIE - SGP

1. CU-SGP EN EUROPA

De ChristenUnie is in 2001 ontstaan als samenvoeging van de RPF en het GPV. De Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) alsmede de Christenunie en haar voorlopers waren in de periode 1994 – 2006 oppositiepartij en dragen dus geen medeverantwoordelijkheid voor de verdragen die in die periode tot stand zijn gekomen. De CU en de SGP waren tegen ratificatie van de Europese Grondwet en hebben bij het referendum campagne tegen de Grondwet gevoerd. Van de achterban van de CU heeft 17% voor de Grondwet gestemd en 81% tegen. Van de achterban van de SGP heeft 4% voor de Grondwet gestemd en 94% tegen. De CU is als regeringspartij sinds 2007 verantwoordelijk voor het Verdrag van Lissabon en heeft in de Tweede Kamer voor de ratificatie daarvan gestemd. De SGP heeft tegen de ratificatie van het Verdrag van Lissabon gestemd.

2. CU-SGP IN EUROPEES PARLEMENT

De CU heeft op dit moment 2 zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de fractie Onafhankelijkheid/Democratie (22 leden). Hiertoe behoort ook de UK Independence Party en de Mouvement pour la France.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het verkiezingsprogramma van CU-SGP heet: "Samenwerking Ja Superstaat Nee". De EU moet zich beperken tot zijn specifiek Europese taken.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

• democratie

De CU-SGP stelt geen wijzigingen van het verdrag voor die de

democratie versterken.

- economie
De CU-SGP wil onder andere meer aandacht voor pensioenen bij het Stabiliteits- en Groeipact.
- milieu
De CU-SGP vindt dat de EU moet toezien op de naleving van de CO₂-reductiedoelstellingen van de individuele lidstaten.

5. COMMENTAAR

De CU-SGP stelt andere prioriteiten; geeft geen antwoord op de vraaguitval als gevolg van de kredietcrisis. Het milieu acht zij wel belangrijk, maar de instrumenten zijn hoofdzakelijk dezelfde als in het huidige beleid.

website: <http://www.christenunie.nl/nl/ep2009>

D66

1. D66 EN EUROPA

D66 was in de periode 1994 – 2002 en 2003-2006 regeringspartij. D66 is dus medeverantwoordelijk voor de verdragen van Amsterdam en van Nice, voor de inbreng in de Europese Conventie en voor de Europese Grondwet. D66 was voor ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne voor gevoerd. Van de achterban van het D66 heeft 63% voor de Grondwet gestemd en 35% tegen. D66 draagt geen verantwoordelijkheid voor het Verdrag van Lissabon, maar heeft in de Tweede Kamer voor de ratificatie daarvan gestemd.

2. D66 IN EUROPEES PARLEMENT

D66 heeft op dit moment één zetel in het Europees Parlement en maakt deel uit van de fractie van Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (100 leden). Hiertoe behoren ook de Nederlandse VVD, de Britse Liberal Democrat Party, de Franse Mouvement Démocrate, de Italiaanse Partito Democratico en de Spaanse Partido Nacionalista Vasco.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het verkiezingsprogramma van D66 heet “Europa gaat om mensen”.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie
D66 wil dat de EU in de toekomst verdragswijzigingen kan door-

drukken waar Nederland tegen is.

- economie
D66 wil dat de stimuleringen van de overheid gericht zijn op investeringen in infrastructuur.
- milieu
Veel goede voornemens, waaronder het beperken van het vervoer door het “economisch proces anders te organiseren (regionaliseren)”. CO₂-heffingen worden uitgegeven aan een energiefonds.

5. COMMENTAAR

D66 beschouwt zich als een pro-Europese partij maar heeft in het verleden nagelaten een duidelijke visie op Europa te ontwikkelen. Zo wil men nu de EU uitbreiden met alle democratische landen, ook buiten Europa. Een betere manier om de EU te schaden is nauwelijks denkbaar.

Op het gebied van milieu wil D66 veel via regelgeving bereiken. Dat is ineffectief, zie hoofdstuk 5. Het niet teruggeven van CO₂-heffingen zal de koopkracht aantasten.

website: www.d66.nl

GROENLINKS

1. GROENLINKS EN EUROPA

GroenLinks is sinds haar oprichting in 1989 - een fusie van CPN, PSP, PPR en EVP – lid van de Tweede Kamer geweest en was tot nu toe altijd oppositiepartij. GroenLinks draagt dus geen medeverantwoordelijkheid voor de totstandkoming van Europese verdragen. GroenLinks was voor ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne voor gevoerd. Van de achterban van GroenLinks heeft 55% voor de Grondwet gestemd en 42% tegen. GroenLinks draagt geen verantwoordelijkheid voor de totstandkoming van het Verdrag van Lissabon maar heeft in de Tweede Kamer wel voor de ratificatie daarvan gestemd.

2. GROENLINKS IN EUROPEES PARLEMENT

GroenLinks heeft op dit moment 2 zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de fractie De Groenen/Vrije Europese Alliantie (43 leden), waartoe ook behoren Europa Transparant (NL), Die Grünen (D), les Verts-Europe-Ecologie (F), de Scottish National Party, de Green Party en de Party of Wales (allen VK).

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het verkiezingsprogramma van GroenLinks heet 'Nieuwe energie voor Europa'.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

GroenLinks wil dat er een nieuwe Conventie wordt bijeengeroepen om de EU verder te democratiseren. Onder andere is GroenLinks voor Europese kieslijsten.

- economie

GroenLinks wil een Werkpact met criteria voor arbeidsparticipatie, die de Commissie kan afdwingen. Verder Europese normen voor bestaansminimum.

- milieu

Veel regelgeving (verbieden terrasverwarmers) en weinig marktconform.

5. COMMENTAAR

Op het gebied van democratie heeft GroenLinks enkele sympathieke ideeën. Alleen is dat een beetje laat en de kans op een nieuwe Conventie is vrij gering na het aannemen van het Verdrag van Lissabon. GroenLinks wil veel Europese bemoeienis met de economie; haar milieubeleid zal niet effectief zijn en gaat ten koste van de koopkracht.

website: <http://groenlinks.nl/node/14010>

LIBERAAL DEMOCRATISCHE PARTIJ

1. LIBDEM EN EUROPA

De Liberaal Democratische Partij (LibDem) is in augustus 2006 opgericht en heeft in november 2006 aan de Tweede Kamerverkiezingen meegedaan, zonder daarbij een zetel te behalen. De oprichters van LibDem waren tegen de Europese Grondwet, vanwege het gebrek aan democratie, en hebben bij het referendum campagne tegen de Grondwet gevoerd.

2. LIBDEM IN HET EUROPEES PARLEMENT

LibDem is nog niet in het Europees Parlement vertegenwoordigd.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

LibDem zal campagne voeren met het verkiezingsprogramma 'Europa kan anders!'.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

Europa van de burger: zie hoofdstuk 3

- economie

Europese aanpak crisis: zie hoofdstuk 4

- milieu

Effectief milieubeleid met behoud koopkracht en concurrentievermogen: zie hoofdstuk 5

5. COMMENTAAR

Geen. Zie de hoofdstukken 1 tot 9.

website: www.liberaal-democraten.nl of www.libdem.nl

LIBERTAS

1. LIBERTAS EN EUROPA

Libertas is een nieuwe partij die in 2008 is opgericht door de Ierse ondernemer Declan Ganley, die onder de naam Libertas in Ierland campagne heeft gevoerd tegen de ratificatie van het Verdrag van Lissabon. Libertas neemt in alle lidstaten van de Unie aan de verkiezingen deel onder dezelfde naam met hetzelfde programma. Zij presenteren zich als enige pan-Europese partij; zie ook Newropeans.

2. LIBERTAS IN HET EUROPEES PARLEMENT

Libertas is nog niet in het Europees Parlement vertegenwoordigd.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het programma van Libertas is nog niet bekend.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

- economie

- milieu

5. COMMENTAAR

Libertas is tegen het Verdrag van Lissabon en vindt de EU niet democratisch. Wat Libertas wel wil is niet duidelijk.

website: <http://www.libertas.eu/nl>

NEWROPEANS

1. NEWROPEANS EN EUROPA

Newropeans is een nieuwe partij, opgericht door de Fransman

Franck Biancheri, met als doel in alle lidstaten van de Europese Unie aan de verkiezingen voor het Europees Parlement mee te doen. Zij presenteren zich als eerste trans-Europese partij; zie ook Libertas.

2. NEWROPEANS IN HET EUROPEES PARLEMENT

Newropeans is nog niet in het Europees Parlement vertegenwoordigd.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

Het programma van Newropeans heet ‘Samen Europa veranderen!’

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

Newropeans wil een echte Europese regering van 20 tot 30 leden.

- economie

Newropeans wil dat een groot deel van de belastingen Europees wordt (Europese basisbelasting); daarnaast een Europese werkloosheidsvoorziening van 50% van het laatstverdiende loon.

- milieu

Het milieubeleid is onduidelijk; zij willen dit te zijner tijd in een referendum presenteren.

5. COMMENTAAR

De beleidsvoorstellen van Newropeans rammelen aan alle kanten. Het is niet meer dan een goedbedoelde poging om een Europese politieke beweging op te zetten. Dat vraagt echter om goed doordachte en duidelijke beleidsvoorstellen. Moeten wij echt permanente aanwezigheid van mensen op de maan willen?

website: <http://www.newropeans.eu/index.php?lang=nl>

PVDA

1. PVDA EN EUROPA

De PvdA was in de periode 1994 – 2002 regeringspartij. De PvdA is dus medeverantwoordelijk voor de Verdragen van Amsterdam en van Nice, maar draagt geen regeringsverantwoordelijkheid voor de Europese Grondwet. De PvdA was voor ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne voor gevoerd. Van de achterban van de PvdA heeft 39% voor de Grondwet gestemd en 59% tegen. De PvdA is als rege-

ringspartij sinds 2007 ook verantwoordelijk voor het Verdrag van Lissabon en heeft in de Tweede Kamer voor de ratificatie daarvan gestemd.

2. DE PVDA IN HET EUROPEES PARLEMENT

De PvdA heeft op dit moment 7 zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de Sociaal-democratische fractie (217 leden), waartoe ook de Britse Labour Party, de Duitse SPD, de Franse Parti Socialiste en de Spaanse PSOE behoren.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

PvdA Verkiezingsprogramma Europees Parlement 2009-2014.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

Europa is volgens de PvdA nog steeds te weinig democratisch. De PvdA doet echter geen voorstellen tot structurele verbetering.

- economie

Wel een gecoördineerde aanpak van de crisis, maar gericht op investeringen in de infrastructuur.

- milieu

Emissierechten per land veilen, corrigerende importheffing uit derde landen zonder klimaatbeleid.

5. COMMENTAAR

De PvdA erkent dat de EU te weinig democratisch is, maar heeft daar in het verleden niets aan gedaan; ook nu niet. Het economisch beleid zal onze exportsector niet helpen en het milieubeleid heeft elementen van een marktconforme benadering, maar zal de koopkracht aantasten omdat de opbrengsten niet teruggegeven worden. Veiling per lidstaat is inefficiënt.

website: www.pvda.nl

PVV

1. DE PVV EN EUROPA

De Partij voor de Vrijheid (PVV) is in 2004 ontstaan door een splitsing van de VVD. In 2006 behaalde zij 9 zetels in de Tweede Kamer. De PVV heeft tot nu toe geen regeringsverantwoordelijkheid gedragen. De PVV was tegen de ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar ook campagne tegen gevoerd. Van de achterban van de PVV heeft 3% voor de Grondwet gestemd en 96% tegen. De PVV heeft in de Tweede Kamer tegen de ratifica-

tie van het Verdrag van Lissabon gestemd.

2. DE PVV IN EUROPEES PARLEMENT

De PVV is nog niet in het Europees Parlement vertegenwoordigd.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

De PVV zal campagne voeren met de leus 'Kies voor Nederland, kies PVV'.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

• democratie

Het Nederlands parlement moet iedere beslissing kunnen tegenhouden en weer bevoegd worden op alle terreinen.

• economie

Alleen economische samenwerking, verder niets.

• milieu

Het milieu wordt niet genoemd.

5. COMMENTAAR

De PVV wil het vetorecht voor de lidstaten weer invoeren. Dit gaat ten koste van het functioneren van de Interne Markt en is voor een open economie als Nederland zeer nadelig.

website: http://www.pvv-europa.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=2

SOCIALISTISCHE PARTIJ

1. SP EN EUROPA

De SP is sinds 1994 in de Tweede Kamer vertegenwoordigd, maar heeft nog nooit aan de regering deelgenomen. De SP draagt dus geen verantwoordelijkheid voor de totstandkoming van de Europese verdragen en de Europese Grondwet. De SP was tegen ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne tegen gevoerd. Van de achterban van de SP heeft 12% voor de Grondwet gestemd en 87% tegen. De SP heeft in de Tweede Kamer tegen de ratificatie van het Verdrag van Lissabon gestemd.

2. SP IN EUROPEES PARLEMENT

De SP heeft op dit moment 2 zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de Confederale Fractie Europees Unitair Links/Noords Groen Links (41 leden), waartoe ook Die Linke (D), de Partito della Rifondazione Comunista - Sinistra Europea (I) en

Sinn Féin (VK) behoren.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

De SP zal campagne voeren met het verkiezingsprogramma 'Een beter Europa begint in Nederland'.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

• democratie

Geen overdracht van bevoegdheden van nationale parlementen aan het Europees Parlement. Verdragswijzigingen voortaan per referendum aan de burgers voorleggen.

• economie

Meer zeggenschap overheden over de verhoudingen in economie en samenleving.

• milieu

Ieder land moet zoveel mogelijk eigen rommel opruimen. Emisieshandelsysteem zonder ontheffingen.

5. COMMENTAAR

Het geven van meer bevoegdheden aan de nationale parlementen versterkt de positie van de Raad en daarmee van de grotere lidstaten. Veel voorgestelde maatregelen zullen de marktwerking verstoren en daarmee de welvaart verlagen.

De SP maakt terecht bezwaar tegen het buitenspel zetten van de bevolking bij de Europese vormgeving.

website: <http://www.sp.nl/>

VVD

1. VVD EN EUROPA

De VVD heeft van 1994 tot 2006 onafgebroken aan de regering deelgenomen. De VVD is dus medeverantwoordelijk voor het Verdrag van Amsterdam, het Verdrag van Nice, voor de inbreng in de Europese Conventie en voor de Europese Grondwet. De VVD was voor ratificatie van de Europese Grondwet en heeft daar bij het referendum campagne voor gevoerd. Van de achterban van de VVD heeft 41% voor en 57% tegen de Grondwet gestemd. De VVD heeft voor de ratificatie van het Verdrag van Lissabon gestemd.

2. VVD IN HET EUROPEES PARLEMENT

De VVD heeft op dit moment vier zetels in het Europees Parlement en maakt deel uit van de fractie van Alliantie van Liberalen

en Democraten voor Europa (100 leden). Hiertoe behoren ook de Nederlandse D66, de Britse Liberal Democrat Party, de Franse Mouvement Démocrate, de Italiaanse Partito Democratico en de Spaanse Partido Nacionalista Vasco.

3. VERKIEZINGEN EP 2009

De VVD zal campagne voeren met het verkiezingsprogramma 'Voor een werkend Europa'.

4. DEMOCRATIE, ECONOMIE EN MILIEU

- democratie

De VVD vindt het niet nodig de democratie in Europa te versterken.

- economie

Gemeenschappelijke markt verbeteren, eventueel in kopgroepen.

- milieu

De VVD wil gebruik van kolen, olie en gas afbouwen. Hoe is niet duidelijk. Wel is kernenergie een alternatief.

5. COMMENTAAR

Met betrekking tot democratie is de VVD consequent en zet zij het beleid uit het verleden voort. Geen aandacht voor vraaguitval en geen Europese aanpak crisis. Geen duidelijke maatregelen op het gebied van milieu.

website: www.vvd.nl

Over de auteur

Sammy van Tuyl van Serooskerken (1951) is econoom en jurist. Hij heeft ruime ervaring in Den Haag en Brussel: hij werkte bij De Nederlandsche Bank en het Ministerie van Financiën, was Economisch Raadsadviseur van de Europese Commissie en Financieel Raad bij de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de Europese Unie. In 1995 was hij secretaris van de Tindemans Groep. Nu werkt hij als interim manager en is voorzitter van de nieuwe Liberaal Democratische Partij.

Colofon

Een uitgave van
Sonsbeek Publishers bv
Zijpendaalseweg 91
6814 CG Arnhem
026 7518900
www.sonsbeekpublishers.nl

Productie en distributie: Sonsbeek Publishers
Uitgever: Wim Bakker
Auteur: Sammy van Tuyl van Serooskerken
Eindredactie: Antoinette Lijftogt-Brink
Vormgeving: idB[zsedM]_Otto te Wierik & Martien Yland

Eerste druk: april 2009
ISBN/EAN: 978-90-78217-14-5

Copyright 2009
Sonsbeek Publishers bv
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave
mag worden overgenomen zonder de schriftelijke en
voorafgaande toestemming van de uitgever.